

Problem vid rättstolkning och -översättning mellan svenska och kroatiska i Kroatien

Stunković, Zrinka

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:087064>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-29**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

ZAGREBS UNIVERSITET
FILOSOFISKA FAKULTETEN
INSTITUTIONEN FÖR SKANDINAVISTIK

Zrinka Stunković

**Problem vid rättstolkning och -översättning
mellan svenska och kroatiska i Kroatien**

Masteruppsats

Handledare:

Goranka Antunović, fil. dr.

februari, 2023

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
2. Tolkning.....	1
2.1. Tolkningstekniker	2
2.2. Tolkningstyper	4
3. Rättstolkning	5
3.1. <i>Sudsko tumačenje</i> i Kroatien.....	5
3.2. Rättstolkning i Sverige.....	7
3.2.1. Auktoriserad översättning.....	9
3.2.2. <i>God tolksed</i>	10
4. Problem vid rättstolkning mellan svenska och kroatiska.....	11
4.1. Syfte och hypotes.....	11
4.2. Metod	12
4.3. Resultat och diskussion.....	12
4.3.1. Allmänna uppgifter	12
4.3.2. Tolkning.....	13
4.3.3. Översättning	15
4.3.4. Etiska problem	18
5. Slutsats	19
6. Litteraturförteckning	23
Bilaga 1: Enkätfrågor och svar	27
7. Översättningar från svenska till kroatiska.....	50
7.1.1. Från rista till chatta. Svenska språkets historia.....	50
7.1.2. Od špiljskih crteža do <i>chata</i> . Povijest švedskog jezika	52
7.2.1. Vikingar	55
7.2.2. Vikinzi.....	58

7.3.1. Förmåga att hantera stress och individers beslut att äga aktier.....	60
7.3.2. Mogućnost nošenja sa stresom i odluka o posjedovanju dionica	63
8. Översättningar från kroatiska till svenska.....	66
8.1.1. Dječji atlas prirode. Životinjski i biljni svijet u Hrvatskoj	66
8.1.2. Barnatlas över natur. Djur- och växtvärlden i Kroatien.....	70
8.2.1. Uputa o lijeku: Informacije za bolesnika. LUPOCET 500 mg tablete	74
8.2.2. Bipacksedel: Information till användaren. LUPOCET 500 mg tabletter.....	80

1. Inledning

Tolkning är en särskild form av muntlig kommunikation mellan två eller flera individer som inte delar ett gemensamt språk. Rättstolkning är en typ av tolkning som, enkelt sagt, innebär all tolkning i juridiska och andra administrativa och officiella sammanhang. På grund av dess allvar är det väldigt viktigt att den är utförd på ett professionellt och tillfredsställande sätt. I uppsatsens första del beskriver jag olika tolkningstekniker och tolkningstyper samt skillnaden mellan det som kallas för *rättstolkning* i Kroatien och i Sverige. Under själva tolkningen kan det uppstå en rad olika problem, och för att se vilka problem dessa är har jag genomfört en enkätundersökning bland rättstolkare i svenska som är verksamma i Kroatien, vars resultat finns i uppsatsens andra del. Syftet med uppsatsen är alltså att framlägga de problemen rättstolkarna stöter på och sätten hur de löser dessa problem, samt att föreslå andra möjliga lösningar som är baserade på förslag som finns i facklitteratur om rättstolkning. Uppsatsens tredje del innehåller tre översättningar från svenska till kroatiska samt två översättningar från kroatiska till svenska, enligt de krav som ställs för mastersarbeten på Institutionen för skandinavistik.

2. Tolkning

Tolkning möjliggör kommunikation mellan personer som vill eller behöver ha kontakt med varandra (TÖI 2008: 11) och denna kommunikation sker via en tredje individ, vilken behärskar båda språk som används i samtalet och vilken kallas för tolk (Wadensjö *et al.* 2021: 6). Tolkens uppgift är alltså att ge alla individer möjlighet till delaktighet (Fioretos *et al.* 2020: 16) och därmed ges möjligheten ”för den enskilda individen [...] att känna sig jämlik, att i dialog med den offentliganställda fatta beslut om sitt liv och att, genom förtroende för att bli rättssäkert behandlad, känna sig värdefull” (ibid.: 140).

Den komplexa processen, vilket tolkning är, innebär att man nästan samtidigt eller med liten fördröjning översätter budskapet som framförts på källspråket (jfr. Hale 2004: 3). Enligt den franske tolken Daniel Giles kapacitetsmodell (eng. *effort model*) finns det fyra olika kapaciteter som tolken använder under tolkning: kapacitet för att lyssna och analysera; kapacitet för att minnas; kapacitet för att producera samt kapacitet för att samordna. För att producera en

fungerande tolkning måste tolken jämnt fördela alla kapaciteter (TÖI 2008: 64-65) och dessa faser sker i sekunder eller minuter (Hale 2004: 3), vilket gör tolkningsprocessen mycket arbetsam.

Av stor betydelse för tolkning är också kontexten, sammanhanget och hur individer förhåller sig till varandra. Detta perspektiv på tolkning kallas för 'den sociologiska vändningen' (eng. *the sociological turn*) och den innebär att tolken, förutom att tolka det som sägs explicit, behöver också "tolka det som sägs mer implicit och mellan raderna" (Carstensen och Dahlberg 2016: 110-111). Som de svenska forskarna Ingrid Fioretos, Kristina Gustafsson och Eva Norström skriver i sin bok *Tolkade möten* (2020: 86), "[s]pråk och kultur hänger samman, och tolkning är alltid en kulturellt laddad handling som med tiden ger fördjupande erfarenheter av kulturell kommunikation". Samtliga kommunikationsformer, verbala, kroppsliga, emotionella och sådana man uttrycker genom t.ex. livsstil, är kulturellt laddade. På grund av detta, förutom att tolken behöver behärska de båda språken, behöver man även "ha kunskap om skilda kulturellt präglade föreställningar om livet och verkligheten" (ibid.: 56-57). Tolken har alltså en dubbel roll, både som språkväxlare (eng. *cross-linguistic encounters*) och som kulturväxlare (eng. *cross-cultural communication*) (ibid.: 56; Carstensen och Dahlberg 2016: 118-119). På grund av tolkars språkliga, kulturella och sociala kompetenser, tittar man ibland på dem som ett slags medlare mellan parter som deltar i tolkningsprocessen. En sådan medlare kallas för en 'kulturell mellanhand' (eng. *cultural broker*) (Fioretos *et al.* 2020: 85-86) och här handlar det om att tolken inte förhåller sig ansiktslös, utan förmedlar även känslor och förklarar eventuella kulturella skillnader (Carstensen och Dahlberg 2016: 111).

Förutom muntlig tolkning för personer som inte talar ett gemensamt språk, kan tolkning också ske med teckenspråk, för personer med hörsel- eller talnedsättning. Under tolkningen kan tolken vara närvarande på plats eller delta på distans, via videokonferens eller telefon (Fioretos *et al.* 2013: 250; Statskontoret 2015: 27; Domstolsverket 2020: 12). Tolkning via video anses som ett fullgott alternativ till tolkning på plats och tolkning via telefon bör användas bara som en sista utväg (ibid.).

2.1. Tolkningstekniker

Vanligen skiljer man fyra olika tolkningstekniker: konsekutiv-, simultan-, visknings- och resumétolkning (TÖI 2008: 16), men till dessa kan man också lägga *prima-vista* tolkning.

Konsekutivtolkning innebär att den person som har tagit tur och som har orden säger några meningar och sedan gör en paus, medan tolken tolkar (Fioretos *et al.* 2013: 250), dvs. tolken tolkar yttrande för yttrande (ibid.: 77). Deltagarna turas om att tala på sina språk och tolken tolkar till och från båda språken (Fioretos *et al.* 2020: 29). Längden på enstaka yttranden kan variera mycket, mellan en eller ett par meningar upp till 10-20 minuter (Englund Dimitrova 1999: 9; TÖI 2008: 16). Vid längre yttranden gör tolken anteckningar vilka hjälper honom/henne komma ihåg allt som behöver tolkas (Englund Dimitrova 1999: 9). Eftersom tolkningen inte sker samtidigt som yttrandet framförs finns det en större insyn i det som ska tolkas och tolken får en möjlighet att rätta till sin tolkning (Stroud 1981: 205-206).

Simultantolkning innebär att tolken tolkar medan den person som har orden fortfarande talar (Fioretos *et al.* 2013: 250), dvs. tolken och talaren talar samtidigt och det tolkade yttrandet ligger några sekunder efter talarens (Englund Dimitrova 1991: 24; 1999: 9). Denna tolkningsteknik kräver hög koncentration under en lång period (Stroud 1981: 191) och kraven på den språkliga elegansen kan vid simultantolkning aldrig ställas lika högt som vid konsekutivtolkning (TÖI 2008: 17). Vanligen sker simultantolkning med hjälp av tekniska hjälpmedel, varvid tolken sitter i ett tolkbås, lyssnar på talaren via hörlurar, talar i en mikrofon och de som vill lyssna på tolkningen gör detta via hörlurar (Englund Dimitrova 1999: 9). På konferenser engageras två tolkar per språk, vilka tolkar från ett språk till ett eller flera språk (alltså tolkar i en och samma bås tolkar bara i en språkriktning).¹ Tolkarna turas om med lämpliga mellanrum (t.ex. varje 15-20 minuter) eftersom det inte är möjligt att begära vilopausar (TÖI 2008: 18).

Viskningstolkning (eller *chuchotage*, efter fr. *chuchoter* – att viska) är en variant av simultantolkning där tolken viskar till den person som behöver tolkning (ibid.). Denna teknik används när det bara är en eller få personer som behöver få något tolkat (Englund Dimitrova 1999: 9-10; Fioretos *et al.* 2013: 250).

Resumétolkning, som kallas även sammanfattningstolkning, händer när tolken gör en sammanfattning av det som ska tolkas (Englund Dimitrova 1999: 10; TÖI 2008: 19). Denna tolkningsteknik bör undvikas eftersom vid den är det tolken själv som gör sammanfattningen och ”eftersom det i regel är omöjligt för en tolk att exakt veta vad som kan vara av intresse för parterna

¹ Det är dock möjligt att en och samma tolk tolkar till två olika språk, varvid man byter kanal man tolkar på, beroende av språk som är aktuellt vid det tillfället.

och vad som inte är det, riskerar man genom resumémetoden att såväl nyanser som faktauppgifter av betydelse för någon av parterna faller bort” (TÖI 2008: 19). Det går att utföra resumétolkning om båda parterna önskar så och är informerade om riskerna, men tolken skulle aldrig på eget bevåg göra en sammanfattning av det som behöver tolkas (ibid.).

Prima-vista eller *avista*-tolkning är en kombination av tal och skrift, närmare bestämt när tolken muntligt översätter en skriven text från ett språk till ett annat (Fioretos *et al.* 2020: 145).

2.2. Tolkningstyper

Två tolkningstyper som vanligen skiljs på är kontakttolkning (även kallad dialogtolkning) och konferenstolkning (Englund Dimitrova 1991: 24-25; 1999: 10; TÖI 2008: 11).

Kontakttolkning innebär oftast tolkning av ett samtal (Englund Dimitrova 1991: 25; Fioretos *et al.* 2013: 76), vanligen mellan representanter för olika slags myndigheter (t.ex. rättsväsendet, sjukvården, försäkringsområdet) och personer som inte behärskar språket i frågan (TÖI 2008: 12; Fioretos *et al.* 2013: 76). Under denna tolkningstyp ligger behovet av tolk lika mycket hos institutioner som hos individer och här avspeglas ”synen på tolken som en mellanhand mellan två parter som behöver komma i kontakt och samverka med varandra” (Fioretos *et al.* 2013: 76). Vid kontakttolkning engageras oftast endast en tolk som då tolkar samtalsparternas spontana tal, till och från båda språk (ibid.; TÖI 2008: 12). Tolkningstekniken som vanligen används vid kontakttolkning är konsekutiv tolkning, men ibland används också viskningstolkning (Englund Dimitrova 1999: 10).

Konferenstolkning äger rum vid internationella kongresser, förhandlingar och möten (t.ex. vetenskapliga kongresser, EU-parlamentet) (Englund Dimitrova 1999: 10; TÖI 2008: 12; Fioretos *et al.* 2013: 77). Här är talet planerat och liknar mer skriftspråket än talspråket (Fioretos *et al.* 2013: 77). Ofta tolkar man till flera språk samtidigt, varvid engageras två tolkar per språk, som i regel endast tolkar till sitt förstaspråk.² Tolkningstekniker som kan användas vid konferenstolkning är simultantolkning, konsekutivtolkning och viskningstolkning (TÖI 2008: 12).

² Det kan dock hända att tolkar också tolkar till sitt andraspråk (språk som inte är ens modersmål).

3. Rättstolkning

Rättstolkning innebär all tolkning i juridiska sammanhang, dvs. alla sammanhang där en person kommer i kontakt med rättsliga organ av olika slag (t.ex. vid domstolar, hos polisen, hos notarier) (ibid.: 14, 49). Detta begrepp är dock svårt att definiera på ett enhetligt sätt som omfattar dess betydelse både på kroatiska och på svenska. Svårigheten härrör från olika tolkningsföreskrifter i dessa två länder. På kroatiska heter begreppet ”*sudsko tumačenje*” och det innefattar mycket mer än svenskans ”rättstolkning”.

3.1. *Sudsko tumačenje* i Kroatien

I Kroatien är rättstolkning reglerad enligt Lagen om domstolar (kro. *Zakon o sudovima*) och Föreskriften om rättstolkare (kro. *Pravilnik o stalnim sudskim tumačima*). En person som i Kroatien har rättstolkning som yrke kallas för *stalni sudski tumač* (sv. permanent rättstolk). Enligt Lagen om domstolar, ”[p]ermanenta rättstolkare tolkar eller översätter på begäran av rättsliga myndigheter eller parter vid förfarandens behov talat eller skrivet språk från kroatiska till ett främmande språk, från ett främmande språk till kroatiska eller från ett främmande språk till ett annat främmande språk.”³ Det är mycket viktigt att påpeka att rättstolkning i Kroatien inte bara omfattar tolkning vid rättsliga förfaranden, utan vid alla situationer där en tolk behövs, oavsett vilket område det handlar om eller vem som har beställt tolken. En stor del av rättstolkars arbetsuppgifter består av tolkning för utlänningar hos notarier, på bröllop och vid klarande av olika prov, t.ex. prov i trafikregler. Rättstolkning i Kroatien omfattar också översättning (som behöver vara auktoriserad eller icke) och rättstolkare som är verksamma i Kroatien översätter alla typer av officiella handlingar, från t.ex. avtal till universitetsdiplom, från vigselbevis till utdrag ur folkbokföringsregistret, samt olika juridiska eller administrativa texter. Rättstolkarna är de enda som är auktoriserade för bedrivande av auktoriserad tolkning och auktoriserad översättning. Enligt detta motsvarar rättstolkare i Kroatien egentligen auktoriserade translatorer och auktoriserade tolkar i Sverige.

³ „Stalni sudski tumači tumače odnosno prevode na zahtjev pravosudnih tijela ili stranaka za potrebe postupaka izgovoreni ili pisani tekst s hrvatskog jezika na strani jezik, sa stranog jezika na hrvatski jezik ili sa stranog jezika na drugi strani jezik.“ (översatt av Z.S.); *Zakon o sudovima – Zakon.hr*, <https://www.zakon.hr/z/122/Zakon-o-sudovima>, hämtad den 6 januari 2023.

Eftersom begreppet ”rättstolk” inte har samma betydelse på svenska och på kroatiska (de kroatiska rättstolkarna översätter också, ofta i större utsträckning än de tolkar), ska jag i fortsättningen skriva detta ord i kursiv stil när det syftar på situationen i Kroatien.

Det finns några formella krav vilka en *rättstolk* i Kroatien måste uppfylla. Förutom allmänna villkor som ställs för tillträde till offentliga tjänster, ska en *rättstolk* också behärska det kroatiska språket och (åtminstone) ett främmande språk, känna till organisationen av rättsväsendet och statsförvaltningen samt juridisk terminologi och man måste ha avslutat studier på avancerad nivå.⁴ *Rättstolken* måste bevisa att han/hon behärskar det främmande språket man vill tolka till, antingen med ett universitetsdiplom eller ett intyg om erkänt språkkunskapstest (nivå C2 enligt Gemensam europeisk referensram för språk). Förordnande till *rättstolk* ligger under distriktsdomstolens eller handelsdomstolens behörighet. Varje *rättstolk* i Kroatien måste också genomgå yrkesutbildning som organiseras av en av yrkesorganisationerna för *rättstolkar* vilken kan pågå i högst två månader. Efter att kandidaten har genomgått utbildningen, måste man klara ett muntligt kunskapsprov inför kommittén som består av en ordförande och två medlemmar. Den kandidat som har klarat provet förordnas till *rättstolk*, och den kandidat som inte har klarat provet kan försöka klara det igen om tre månader. *Rättstolken* förordnas på en period av fyra år och om man vill fortsätta vara verksam efter den tiden, måste förordningen förnyas.⁵ En databas över verksamma *rättstolkar* i Kroatien finns på webbsidor till *Sudačka mreža*.⁶

Rättstolken måste också svära en ed inför distriktsdomstolens eller handelsdomstolens ordförande, där man bedyrar att: ”[...] på heder utöva verksamheten som permanent rättstolk professionellt, samvetsgrant och enligt [sin] bästa kunskap.”⁷ *Rättstolken* är även skyldig att följa reglerna om tystnadsplikt, dvs. man är skyldig att hålla hemligt allt han/hon fick veta under sin

⁴ *Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o sudovima*, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2022_02_21_222.html, hämtad den 6 januari 2023.

⁵ *Pravilnik o stalnim sudskim tumačima*, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_07_88_2814.html, hämtad den 6 januari 2023.

⁶ *Sudačka mreža*, <http://www.sudacka-mreza.hr/tumaci.aspx>, hämtad den 6 januari 2023.

⁷ „Prisežem svojom časću da ću dužnost stalnog sudskog tumača obavljati stručno, savjesno i po svom najboljem znanju“ (översatt av Z.S.); *Pravilnik o stalnim sudskim tumačima*, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_07_88_2814.html, hämtad den 6 januari 2023.

arbetsuppgift som *rättstolk*.⁸ Under vissa förhållanden kan domstolens ordförande dock befria *rättstolken* från tystnadsplikten.⁹

Förutom eden och tystnadsplikten finns varken i Föreskriften om *rättstolk*¹⁰ eller i Lagen om domstolar¹¹ något annat om några yrkesetiska regler, utan har varje yrkesorganisation för *rättstolk* sin egen uppsättning sådana regler. I dessa ingår också regeln om att *rättstolken* inte får vara jävig.¹² Om *rättstolken* utför sin verksamhet på ett icke-samvetsgrant eller icke-ordentligt sätt ska han/hon bli avskedad från tjänsten.¹³

3.2. Rättstolkning i Sverige

Rättstolkning i Sverige ser mycket annorlunda ut än i Kroatien. Först och främst, har rättstolkning i Sverige bara med tolkning att göra och tolkare betraktas inte som översättare.

Om en person i Sverige inte behärskar svenska har man en rätt att få tolkning och översättning till det språket man förstår. Eftersom det är nödvändigt att kunna kommunicera och utöva sina rättigheter oavsett språket man talar (Fioretos *et al.* 2013: 10), har myndigheter möjlighet att anlita tolk i det språk vilket personen behärskar eller i teckenspråk om personen har hörselnedsättning eller talsvårigheter. Vad det gäller tolkning vid juridiska sammanhang är det också en fråga om rättssäkerhet att en person som ska t.ex. höras inför domstolen kan både förstå och bli förstådd (Domstolsverket 2020: 5).

För att möjliggöra ett tolkat möte samarbetar flera deltagare. Den första deltagaren är tolkanvändaren, dvs. den myndighet som har ansvar för anlitande av tolk, som är den andra deltagaren. Inom rättsväsendet är det framför allt domstolar som anlitar tolkar. När en domstol behöver anlita en tolk, vänder den sig antingen till tolken själv eller till en tolkförmedling. Tolkförmedlingen fungerar som en länk mellan tolkanvändaren och tolken (Statskontoret 2012:

⁸ *Pravilnik o stalnim sudskim tumačima*, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_07_88_2814.html, hämtad den 6 januari 2023.

⁹ *Zakon o sudovima – Zakon.hr*, <https://www.zakon.hr/z/122/Zakon-o-sudovima>, hämtad den 6 januari 2023.

¹⁰ *Pravilnik o stalnim sudskim tumačima*, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_07_88_2814.html, hämtad den 6 januari 2023.

¹¹ *Zakon o sudovima – Zakon.hr*, <https://www.zakon.hr/z/122/Zakon-o-sudovima>, hämtad den 6 januari 2023.

¹² *Kodeks profesionalne etike*, <http://www.usst.hr/hr/1398/kodeks-profesionalne-etike/>, hämtad den 1 september 2022; *Etički kodeks | DSTiP*, <https://www.dstip.hr/interni-akti/eticki-kodeks>, hämtad den 1 september 2022.

¹³ *Pravilnik o stalnim sudskim tumačima*, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_07_88_2814.html, hämtad den 6 januari 2023.

15). Den sista deltagaren är klienten, dvs. den person som ska höras inför rätten och som inte behärskar det svenska språket.

I Sverige finns det fyra olika kategorier (eller kompetensnivåer) av tolkar: övriga tolkar, utbildade tolkar, auktoriserade tolkar samt auktoriserade tolkar med speciell eller särskild kompetens (Statskontoret 2015: 18; Carstensen och Dahlberg 2016: 108; Fioretos *et al.* 2020: 44; Domstolsverket 2020: 9-10). Övriga tolkar är verksamma tolkar som saknar både auktorisering och relevant tolkutbildning, och på grund av detta har de inte heller bedömts när det gäller deras språk- och tolkkunskaper samt kännedom om etiska regler (SOU 2012: 86; SOU 2018: 213; Domstolsverket 2020: 11). Utbildade tolkar är tolkar som inte är auktoriserade, men som har genomgått tolkutbildning, antingen på universitet eller inom folkbildning, dvs. utbildning från godkända utbildningsanordnare, t.ex. vid Tolks- och översättarinstitutet i Stockholm (TÖI) (Domstolsverket 2010: 9; Domstolsverket 2020: 10; Wadensjö *et al.* 2021: 4). Auktoriserade tolkar har klarat ett kvalificerat yrkesprov och därmed har fått statlig auktorisation (Domstolsverket 2010: 9; SOU 2012: 86; Carstensen och Dahlberg 2016: 108; Domstolsverket 2020: 10), men det finns inga formella krav på speciell utbildning för auktoriserade tolkar (TÖI 2008: 27). Under auktorisationsprovet testas tolkar i teoretiska kunskaper inom socialvård, sjukvård, allmänna försäkringar, arbetsmarknad och vardagsjuridik. Auktorisationen gäller i fem år och kan därefter förnyas (Domstolsverket 2010: 9; Statskontoret 2015: 17-18). Det finns några krav som en potentiell tolk måste uppfylla: man ska vara myndig, man ska ha godkänts i Kammarkollegiets kunskapsprov och man ska vara känd för redbarhet samt vara lämplig som tolk. Auktorisationen sker på två nivåer: grundläggande nivå och specialistnivå. Auktoriserade tolkar klarar auktorisationen på grundläggande nivån, medan auktoriserade tolkar med särskild kompetens klarar auktorisationen på specialistnivån efter att de har klarat auktorisationen på grundläggande nivån. Denna senare auktorisation omfattar rätts- och sjukvårdstolkning och auktoriserade tolkar som tolkar inom dessa områden kallas för rättstolkar respektive sjukvårdstolkar (Kammarkollegiet 2017: 10-11).

Syftet med den statliga auktorisationen av tolkar är ”att bereda skydd för tredje man mot inkompetent yrkesutövning” (Fioretos *et al.* 2013: 78-79) och auktoriserade tolkar är de enda som står under en myndighets tillsyn, medan för de andra tolkarna finns det ingen tillsynsmyndighet alls (*ibid.*: 108). Myndigheten som har ansvar för prov och auktorisation av tolkar på båda nivåer

är Kammarkollegiet, som för också register över auktoriserade och utbildade tolkar som är verksamma i Sverige (Statskontoret 2015: 18; Domstolsverket 2020: 8) och som har befogenhet att upphäva auktorisationen om tolken har misskött sig, men detta händer sällan och i praktiken bedriver Kammarkollegiet ingen aktiv tillsyn över auktoriserade tolkar (Statskontoret 2012: 22).

Titeln ”tolk” är inte skyddad, vilket betyder att även personer som saknar relevant tolkutbildning eller kompetens kan kalla sig och bli kallade ”tolk” (Fioretos *et al.* 2020: 27; Wadensjö *et al.* 2021: 4), som fallet är med de s.k. övriga tolkarna. Vem som helst kan påstå sig vara tolk och arbeta som tolk, så länge tolkuppdraget inte ställer krav på auktorisation (SOU 2018: 215). Troligen är det en av förklaringarna till varför tolkyrket betraktas som ett låg status yrke i Sverige (Wadensjö *et al.* 2021: 4). Å andra sidan är auktorisationsprovet ett yrkesprov (Fioretos *et al.* 2013: 83) och ”auktoriserad tolk” är en skyddad yrkestitel (Statskontoret 2012: 13; Statskontoret 2015: 18; Fioretos *et al.* 2020: 27), vilket betyder att bara de tolkar som har fått Kammarkollegiets auktorisation får använda denna titel (Fioretos *et al.* 2020: 43).

3.2.1. Auktoriserad översättning

Som redan sagt, är det i Sverige inte rättstolkar som översätter, utan översättare, och dessa två titlar betecknar två skilda yrken. Översättare kan delas in i två kategorier: auktoriserade translatorer och icke-auktoriserade översättare (Domstolsverket 2010: 20; SOU 2012: 87; Statskontoret 2015: 18). Titeln ”auktoriserad translator” är, liksom ”auktoriserad tolk”, en skyddad yrkestitel.¹⁴ Myndigheten som har ansvar för auktorisation och tillsyn av översättare är Kammarkollegiet. Auktorisationen gäller som en garanti för att translatorn ska utföra uppdraget på ett ansvarsfullt sätt (Fioretos *et al.* 2013: 119-120). När man anlitar en auktoriserad translator snarare än en icke-auktoriserad översättare betyder det att översättningen håller god kvalitet och rättssäkerhet.¹⁵ Om en auktoriserad tolk blir erbjuden en översättningsuppdrag, bör man i så fall informera uppdragsgivaren att ens auktorisation endast avser muntlig kommunikation (Kammarkollegiet 2011: 7, Kammarkollegiet 2019: 5) och man får inte ange beteckningen ”auktoriserad tolk” på översättningen (Kammarkollegiet 2011: 22).

¹⁴ Vad är en auktoriserad translator?, <https://www.aukttranslator.se/vad-ar-en-auktoriserad-translator/>, hämtad den 15 september 2022.

¹⁵ Vad är en auktoriserad translator?, <https://www.aukttranslator.se/vad-ar-en-auktoriserad-translator/>, hämtad den 15 september 2022.

3.2.2. *God tolksed*

Kammarkollegiets dokument *God tolksed. Kammarkollegiets råd till auktoriserade tolkar* (2019) styr tolkens roll och uppdrag (Carstensen och Dahlberg 2016: 112). Det är ”en samling yrkesetiska regler för auktoriserade tolkar som hänvisar till den yrkeskodex som vuxit fram bland auktoriserade tolkar och skapats genom domstolspraxis” och det ”innefattar de krav som av rättssäkerhetsskäl bör ställas på yrkesverksamma tolkar” (Kammarkollegiet 2019: 2) för att skapa och bevara förtroendet för den enskilda tolken och för tolkyrket (Kammarkollegiet 2011: 3). Alla auktoriserade tolkar ska följa *God tolksed* (Statskontoret: 18; Domstolsverket 2020: 9) och det är endast de som är bundna av dess riktlinjer, även om de flesta tolkförmedlingarna vill att alla tolkar (av alla kompetenser) följer dem (Fioretos *et al.* 2011a: 54). Om en auktoriserad tolk inte följer reglerna kan Kammarkollegiet upphäva auktorisationen (Domstolsverket 2020: 9). Auktoriserade translatorer är bundna av yrkesetiska regler som finns i *God translatorssed*, ett dokument som också är utgivet av Kammarkollegiet.¹⁶

Yrkesetiska regler som finns i *God tolksed* (2019) kan sammanfattas i fyra grundprinciper: tolken ska tolka allt som sägs, dvs. inte dra ifrån, lägga till eller förändra budskapet; tolken ska tolka i jag-form; tolken är neutral (inför innehåll) och opartisk (i relation till de andra parterna); tolken lyder under sekretesslagen och ska följa regler om tystnadsplikt (Fioretos *et al.* 2013: 251; Fioretos *et al.* 2020: 40). När tolken tolkar måste han/hon återge all information så exakt som möjligt, med alla dess nyanser, och inte ”bedöma vad som är intressant eller ointressant” (Kammarkollegiet 2011: 49). Genom att tolka i jag-form får tolken möjlighet att inte blanda sig in och att upprätthålla neutralitet och opartiskhet samt att inte lägga till eller utesluta information (Fioretos *et al.* 2013: 252; Fioretos *et al.* 2020: 76). Neutraliteten handlar om att tolken inte får uttrycka sina egna åsikter och värderingar när man tolkar (Kammarkollegiet 2011: 6; Fioretos *et al.* 2020: 78). Opertiskheten betyder att tolken inte får ge företräde den ena parten framför den andra (Kammarkollegiet 2011: 6). Både neutraliteten och opertiskheten är nödvändiga för att möjliggöra professionell tolkning (Fioretos *et al.* 2020: 78).

Tystnadsplikten innebär att tolken inte får föra vidare varken information man har fått under tolkningen eller information man har fått i förtroende före eller efter tolkningen (TÖI 2008:

¹⁶ *God translatorssed – Kammarkollegiet*, <https://www.kammarkollegiet.se/om-oss/kammarkollegiets-uppgifter/auktorisering-av-tolkar-och-oversattare/god-translatorssed>, hämtad den 7 januari 2023.

35). Enligt Fioretos *et al.* (2013: 257; 2020: 82) föranleder tystnadsplikten störst misstänksamhet från klienten gentemot tolken. Det finns dock vissa undantag från tystnadsplikten (TÖI 2008: 35) och ibland kan det vara svårt för rättstolkar att avgöra var gränsen för tystnadsplikten borde dras om de blir vittne till en kränkning eller orättvisa. Fioretos *et al.* (2020: 83) påpekar att det i sådana fall inte finns någonstans dit tolkar kan vända sig. Tystnadsplikten är också hårdare reglerat än t.ex. neutraliteten och opartiskheten och den gäller för alla tolkar, inte bara de som är auktoriserade (Fioretos *et al.* 2013: 257).

Enligt *God tolksed*, ska tolken, innan han/hon åtar sig en uppgift, även noggrant överväga om han/hon är lämplig att utföra den (Kammarkollegiet 2011: 4).

4. Problem vid rättstolkning mellan svenska och kroatiska

4.1. Syfte och hypotes

För att se vilka problem som uppstår under rättstolkning mellan svenska och kroatiska har jag genomfört en enkätundersökning bland *rättstolkar* för svenska språket i Kroatien. Enkäten är kvalitativ, med fokus på olika slags problem som uppstår samt olika lösningar *rättstolkarna* använder och innehåller en blandning av slutna och öppna frågor.

Antagandet har varit att de kroatiska *rättstolkarna* i svenska översätter i mycket större utsträckning än de tolkar och att fokus ligger på översättning av olika handlingar och personliga dokument. Ett sådant antagande är baserat på det faktum att det finns många människor som flyttar från Kroatien till Sverige och behöver ha sina dokument översatta, medan det i Kroatien inte finns så många svenskar som skulle behöva hjälp i form av tolkning. Sålunda kan man anta att en större del av de kroatiska *rättstolkarna* i svenska inte har haft någon arbetsuppgift som innefattat muntlig tolkning, så fokus i enkätundersökningen ligger på skriftlig översättning på grund av fler svar. Det är alltså problem som uppstår vid översättning och deras möjliga lösningar som uppmärksammas mest. Man kan också anta att problem som uppstår angår såväl den språkliga aspekten som den icke-språkliga aspekten, vilket innefattar också olika slags etiska problem.

4.2. Metod

Enkäten var skapad i form av en digital enkät (webbenkät) med hjälp av verktyget Google Formulär (Google Forms) och den genomfördes från den 15 september t.o.m. den 10 oktober 2022.

Målgruppen för undersökningen var *rättstolkar* i svenska som är verksamma i Kroatien. På webbsidorna till *Sudačka mreža*¹⁷ finns det 17 registrerade *rättstolkar* i svenska, varav två är listade två gånger, så egentligen finns det 15 *rättstolkar* som tolkar och/eller översätter mellan svenska och kroatiska. Länken till enkäten skickades till *rättstolkarna* två gånger; första gången den 15 september och andra gången den 6 oktober. Sammanlagt svarade åtta *rättstolkar* (53,3% av de registrerade) på enkätfrågorna.

Enkätfrågorna var ställda på grund av de problem som jag hade förväntat mig att dyka upp under tolknings- och översättningsuppgifter, samt på grund av vilka problem som är beskrivna i litteraturen. Enkäten bestod av fyra delar. Den första delen handlade om allmänna uppgifter om *rättstolkarnas* verksamhet och var avsedd för alla enkätdeltagare; den andra delen innehöll frågor om (muntlig) tolkning och var avsedd för enkätdeltagare som tolkar; den tredje delen innehöll frågor om (skriftlig) översättning och var avsedd för enkätdeltagare som översätter; den fjärde delen innehöll frågor om etiska problem som kan uppstå under tolkning samt översättning och den var avsedd för alla enkätdeltagare. Enkäten genomfördes på kroatiska. Alla svar var anonyma och det tog mellan 10 och 15 minuter att svara på frågorna.

4.3. Resultat och diskussion

Enkätfrågorna och svaren, både på kroatiska och på svenska, finns i *Bilaga 1: Enkätfrågor och svar*.

4.3.1. Allmänna uppgifter

Mer än hälften av deltagarna har varit verksamma som *rättstolk* i mellan ett och tre år, medan en mindre del har arbetat som *rättstolk* antingen i mindre än ett år, mellan fyra och sex år eller längre än tio år.

¹⁷ *Sudačka mreža*, <http://www.sudacka-mreza.hr/tumaci.aspx?Search=&Type=a50&Type2=---&Type3=---&Type4=---&Chk1=False&Chk2=False&Chk3=False>, hämtad den 11 september 2022.

Eftersom antagandet har varit att behovet av muntlig tolkning till och från svenska i Kroatien inte varit så stort, har jag antagit att de *rättstolkar* som har varit verksamma under en kortare period (t.ex. i färre än fyra år) har haft många fler skriftliga uppgifter än muntliga, om de har haft muntliga uppgifter alls. I överensstämmelse med detta har jag också antagit att de *rättstolkar* som har mer erfarenhet och som har varit verksamma längre tid (t.ex. i över fyra år) har haft några muntliga uppgifter, men att majoriteten av deras arbetsuppgifter är ändå skriftliga. Enkätsvaren visar att de flesta *rättstolkar*, oavsett hur länge de har varit verksamma, har haft en del muntliga uppgifter, men att dessa uppgifter utgör mindre än 25% av alla deras arbetsuppgifter (medan mer än 75% är skriftliga), även hos dem som har varit verksamma längre än fyra år. Detta bekräftar antagandet att fokus för kroatiska *rättstolkar* ligger på skriftlig översättning.

När det gäller tolkning har deltagarna svarat att de oftast tolkar hos notarie och för domstolens behov, men också på bröllop medan texttyper som oftast behöver översättas är juridiska och administrativa texter, olika dokumentationer samt personliga dokument och handlingar.

Bara en deltagare har svarat att hen har stött på problem i strävandet att bli *rättstolk*, nämligen att processen för att bli förordnad tog mycket lång tid. Förutom detta problem har jag också antagit att yrkesutbildningen kanske inte organiseras tillräckligt ofta eller att den är dyr, men de kroatiska *rättstolkarna* i svenska har inte stött på sådana problem.

4.3.2. Tolkning

När det gäller psykologisk press relaterad till tolkningens kvalitet, känner några deltagare den inte, medan några andra gör det, men majoriteten (tre av fem deltagare, 60%) har hört att deras kollegor känner en sådan press. Hos en deltagare är pressen orsakad av rädslan att inte förstå klienten, att måste be honom/henne upprepa det som han/hon sagt och att ändå inte förstå. För att lösa problemet ber *rättstolken* andra parter att tala så långsamt och lugnt som möjligt. Andra möjliga lösningar till problemet att tolken inte hör eller förstår beror på situationen och tolkningsmetoden. I konsekutivtolkning är det möjligt att fråga talaren eller be honom/henne upprepa, vilket dock inte är möjligt i simultantolkning. I denna situation kan tolken säga att hen inte har hört eller förstått, så att de som lyssnar till tolkningen kan be talaren upprepa det som

han/hon sagt (Englund Dimitrova 1999: 13). Ingen av enkätdelatagarna har svarat att de använder dessa lösningar.

En annan orsak till pressen är användning av rätt ord, dvs. om *rättstolken* kommer att veta hur något borde översättas eller vad det betyder. *Rättstolken* som känner press på grund av detta problem försöker förbereda sig så bra som möjligt inför uppgiften och hen ber kunderna att skicka så detaljerat material till förberedelsen som möjligt. Det finns olika möjliga lösningar till en sådan situation då tolken inte kan komma på ett bra ord, t.ex. förklaringar, utelämnande, gissningar, omskrivningar samt erkännande av problemet och, om det är möjligt, en fråga till talaren. Man måste vara försiktig eftersom några av dessa strategier, t.ex. förklaring, kan ses som ett överskridande av tolkens roll. En förklaring kan innebära ett visst subjektivt inslag från tolken och kan förorsaka att den lyssnandes uppmärksamhet flyttas till något som den talande inte har sett som centralt i sitt uttalande (Englund Dimitrova 1999: 13).

Bara två enkätdeltagare har haft en arbetsuppgift som innefattat *prima-vista* tolkning, och bara en har stött på problem under denna typ av uppgift. Det har rört sig om gripandet av en person misstänkt för människohandel och *rättstolken* har svarat att juridisk terminologi borde vara förberedd på förhand för att undvika missförstånd. I alla fall rådas tolkar begära en paus för att ostörd läsa igenom det som behöver tolkas (TÖI 2008: 51).

De flesta deltagarna (tre av fem, 60%) tycker att det inte finns några problem som är specifika just för tolkning mellan svenska och kroatiska. De som tycker att det finns sådana problem har svarat att dessa problem uppstår från skillnader i formulering av meningar mellan svenska och kroatiska samt skillnader i terminologi, t.ex. ett begrepp kan översättas till målspråket på olika sätt så det är viktigt att anpassa översättningen (dvs. tolkningen) till kontexten.

Vad gäller andra språkliga problem har de flesta enkätdeltagarna svarat att de har stött på problem angående terminologi (juridisk och fackspråklig) samt problemet att inte kunna komma ihåg ett visst ord eller översättningsekvivalent. I dessa fall översätter en av *rättstolkarna* beskrivande. Den bästa lösningen på problem angående terminologi är att fråga vad termen betyder och att be om en omskrivning. Om det är någon av parterna som inte förstår begreppet då skulle tolken, istället för att förklara begreppet själv, vilket ökar risken för missförstånd, be den andra samtalsparten att omskriva eller förklara begreppet. Något annat som tolken inte bör göra är att

hoppa över termen eller att hitta på en bluffterm. Om det händer att tolken har missförstått talaren och tolkat fel, är den enda möjligheten att tala om detta och rätta till misstaget (TÖI 2008: 41). Få deltagare har svarat att de har stött på problem angående översättning av idiom. En av *rättstolkarna* översätter idiomet med den närmaste ekvivalenten eller utelämnar det om det inte är relevant för budskapets betydelse.

Tolkningsmetod som dominerar under tolkning mellan svenska och kroatiska är konsekutiv tolkning och bara en enkättagare har svarat att hen tolkar lika mycket konsekutivt som simultant.

De flesta enkättagarna har inte stött på oförståelse för sin roll som *rättstolk*. De som har erfarenhet av ett sådant problem har svarat att problemet angår att deltagarna talar för långt innan de gör en paus samt att de tilltalar tolken och inte varandra. För att undvika sådana problem skulle tolken före själva tolkningen förklara sin roll och hur tolkning går till, inkl. turtagningen (Englund Dimitrova 1991: 35; Fioretos *et al.* 2011a: 13).

Majoriteten av enkättagarna har inte heller stött på något problem angående störandet av tolkningen, medan de som har stött på ett sådant problem svarade att problemet angår oväsen och höga ljud samt tekniska problem och bakgrundsljud under tolkning via telefon.

Några enkättagare har tolkat på distans (via telefon, Zoom, Skype) och några har inte gjort det. Av problem som uppstår under tolkning på distans har enkättagarna nämnt tekniska problem (störningar, avbrytande av anslutning, bakgrundsljud, svag ton, utlöpande av tiden för Zoommötet), medan en enkättagare anser att tolkning på distans är ännu lättare än om man vore på plats.

Av icke-språkliga problem som kan uppstå under tolkning har enkättagarna, förutom tekniska problem under tolkning på distans, nämnt otydligt och tyst tal samt särpräglad uttal. I sådana fall kan tolken be talaren om att tala tydligare eller högre.

4.3.3. Översättning

Liksom vid tolkning har några enkättagare svarat att de känner psykologisk press relaterad till översättningens kvalitet, medan några andra gör det inte. Majoriteten av deltagarna (fem av åtta, 62,5%) har också svarat att de har hört från sina kollegor att de känner en sådan press.

Det som orsakar pressen är för det mesta terminologi och översättningens noggrannhet i allmänhet, men också grammatik och anpassning till målpubliken. För att lösa dessa problem undersöker *rättstolkarna* terminologin, kollar den i en- och tvåspråkiga ordböcker, svenska webbsidor med förklaringar av termer, EUR-Lex och EU-förordningar, olika databaser och exempel på originalets användning, de läser texterna flera gånger (både originalet och översättningen), och en av *rättstolkarna* skickar även sina översättningar till svenska till en korrekturläsare som har svenska som modersmål.

Nästan alla enkättagare stöter på problem som de tycker är specifika just för översättning mellan svenska och kroatiska. Det största problemet som uppstår angår skillnader i juridiska och administrativa system samt det faktum att svenska har ett enklare språk och form än kroatiska. T.ex. även om båda länderna är EU-medlemmar och har liknande ramlagar och organisationer, skiljer sig deras system på lägre nivåer. Förutom detta brukar kroatiska handlingar vara långa och komplicerade, medan de svenska brukar vara kortare och enklare. Andra problem som kan uppstå är sammansättningar i svenskan för vilka man måste söka en lösning på kroatiska samt att t.ex. ”personbevis” kan motsvara olika dokument i Kroatien och följaktligen kan ordet översättas med olika kroatiska termer. Enkättagarna löser dessa problem på olika sätt. För några av dem beror lösningen på kontexten och situationen, så ibland översätter de beskrivande och ibland med den närmaste ekvivalenten. En av enkättagarna har svarat att hen inte översätter beskrivande eftersom hen inte lägger till anmärkningar eller förklaringar, men hen försöker att översätta på ett mycket kortfattat sätt samt så generellt som möjligt (t.ex. hen använder uttryck som bevis + om/för + anledning/syfte/mål). I vissa fall beror översättningen även på instruktioner från kunden eller man hämtar termen från t.ex. EUR-Lex och EU-direktiv om den finns där. En av *rättstolkarna* har svarat att hen i värsta fall lämnar termen på källspråket med en beskrivning på målspråket, och en annan har svarat att om hen inte är nöjd med lösningen då försöker hen omformulera eller hitta en helt annan lösning. När det gäller syntax har enkättagarna svarat att de förenklar meningar när de översätter till svenska genom att kasta ut alla tomma ord som inte har någon betydelse. En av *rättstolkarna* har svarat att när hen översätter till kroatiska använder hen fasta fraser även om de inte finns i den svenska källtexten, men hen tycker inte om att ”snygga upp” översättningen eftersom hen tror att man kan uttrycka sig på ett enklare sätt på kroatiska också. En tolk har också svarat att man hittar en balans och lär sig uttrycks- samt sammanställningssättet genom praktik och övning, och då blir texten korrekt men också

sammanställd i språkets anda, vilket är fallet med t.ex. det svenska "hej" gentemot det kroatiska "poštovani" i början av ett brev.

Liksom när det gällde tolkning har nästan alla deltagare svarat att de också stöter på andra språkliga problem när de översätter. Problemen angår alltid terminologi (juridisk och fackspråklig) och nästan alltid anpassning av översättningen till texter av samma typ på målspråket. Angående terminologiska problem har enkätdeltagarna svarat att de söker i böcker (fackspråklig litteratur) eller på internet för att lösa dem, men de kontaktar även kollegor i Sverige samt kollegor som arbetar inom ett visst fack (t.ex. juridik, väg- och vattenbyggnad, elektroteknik). Liksom vid föregående fråga har en *rättstolk* svarat att hen översätter den problematiska termen med hjälp av generella uttryck (bevis + om/för + anledning/syfte/mål) om hen inte hittar en riktig ekvivalent. En av *rättstolkarna* har svarat att hen känner sig säkrast om hen kan hitta en liknande text eller handling som är i originalet skriven på målspråket. Att hitta referenstexter, inte bara på målspråket, utan också på källspråket, är viktigt för att kunna välja mellan synonymer eller konstruktioner som är mest lämpliga för den texttyp som översätts. Denna lösning kan hjälpa med både terminologiska problem och problem som rör anpassning av översättningen till texter av samma typ på målspråket, vilket är mycket viktigt för översättningens kvalitet (Englund Dimitrova 2015: 49).

Det händer mycket ofta att även icke-språkliga problem uppstår under översättning. De flesta enkätdeltagarna har svarat att de har stött på problem angående tidsfrist under sina översättningsuppgifter. När ett sådant problem uppstår, jobbar de på övertid, tar översättningen hem, översätter på natten och även uppskjuter andra förpliktelser. En av enkätdeltagarna har svarat att om hen anser att översättningen inte kan avslutas inom angiven tid och fristen kan inte förlängas, accepterar hen inte uppdraget.

Andra icke-språkliga problem angår oläsbar eller svårt läsbar källtext samt textformatering (längd och form). En av enkätdeltagarna har lagt till att många kunder som vill att översättningen blir klar snabbare skannar in eller tar en bild av dokumentet som ska, enligt reglerna, bindas ihop med översättningen, och ofta händer det att kvaliteten på det skannade dokumentet eller bild som tagits med mobiltelefon är så låg att t.ex. stämpel eller små bokstäver inte kan läsas. För att lösa detta problem ber några av enkätdeltagarna om ett bättre skannade dokument eller bild eller, om det är möjligt, att klienten skriver om de oläsliga delarna. När det inte är möjligt eller när det handlar om ett handskrivet original, skriver enkätdeltagarna /oläslig/, /oläslig text/ eller /tekst

nečitak/. Vad som gäller textformatering tycker en av *rättstolkarna* att det är ”arbetsamt, men inte för besvärligt” att rita alla tabeller och liknande som en svensk text ibland kräver, och en annan enkätdeltagare tycker att det är ”slöseri med tid”, eftersom vid kortare översättningar kan det hända att anpassning, redigering och bifogande av bilder tar längre tid än själva översättningen.

4.3.4. Etiska problem

De mest beskrivna problemen i svensk litteratur om rättstolkning angår just etiska problem av olika slag. På grund av detta har mitt antagande varit att sådana problem också ganska ofta förekommer i de kroatiska *rättstolkarnas* arbete, men enkätsvaren visar att antagandet är fel. Bara två enkätdeltagare tycker att problem av etisk karaktär är vanliga inom rättstolkning och det är samma två *rättstolkar* som personligen har stött på sådana problem, medan de som aldrig har stött på etiska problem tycker att de inte är vanliga. I båda fall har det rört sig om tystnadsplikt och i ett fall om neutralitet och opartiskhet. Det är intressant att påpeka att ingen har svarat att han/hon har en kollega som har stött på problem av etisk karaktär, vilket kan betyda att *rättstolkarna* kanske inte pratar med varandra om dessa problem.

Rättstolkar som är verksamma i Kroatien är skyldiga att följa reglerna om tystnadsplikt.¹⁸ Författare till *Tolkkunskap* (TÖI 2008: 38, 45) påstår att problem kring detta kan undvikas genom att alla parterna informeras om att tolken har tystnadsplikt.

Neutralitet och opartiskhet är två begrepp som står mycket nära varandra och båda är en förutsättning för professionell tolkning (Fioretos *et al.* 2020: 78) eftersom de gör det möjligt för båda parterna att kunna lita på tolken under hela tolkningen (TÖI 2008: 32). En *rättstolk* bör förhålla sig neutral inför innehåll och opartisk i relation till de andra parterna i samtalet (Fioretos *et al.* 2020: 40). Detta kan vara svårt för tolken att lära sig hantera (*ibid.*: 63) av den orsaken att man behöver hantera sina känslor, åsikter och reaktioner även i de svåraste situationerna (Fioretos *et al.* 2011b: 68). Tolken skulle enbart tolka det som sägs, på det sätt som det sägs och inte låta sin egen uppfattning komma fram under uppdraget, alltså inte fungera som samtalspart (*ibid.*: 30). Även om det händer att någon av parterna säger något som är uppenbart felaktigt eller lögnaktigt (TÖI 2008: 32) är det inte tolkens uppgift att ”agera polis eller moralens väktare” (*ibid.*: 40).

¹⁸ *Pravilnik o stalnim sudskim tumačima*, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_07_88_2814.html, hämtad den 6 januari 2023.

”Tolken ansvarar inte för riktigheten i det som sägs, endast för att det blir rätt tolkat” (ibid.: 32). Om klienten av vilken som helst anledning ifrågasätter tolkens neutralitet eller opartiskhet, skulle tolken förklara sig beredd att avsäga sig uppdraget, eftersom man inte har båda parternas förtroende. Detta problem kan man lösa på olika sätt: parterna kan komma överens om att en annan tolk skall anlitas; parterna kan komma överens att tolkningen skall fortsätta med samma tolk; om tolkningen fortsätter med samma tolk kan situationen kännas obehagligt för tolken och man kan avsäga sig uppdraget (ibid.: 32-33). För att undvika problem angående neutraliteten och opartiskheten skulle tolken inför uppdraget informera alla parterna om att man är neutral och opartisk och inte kommer att ta parti för någondera parten (ibid.: 45; Fioretos *et al.* 2011a: 13) samt tolka i jag-form, genom vilken man raderar sin egen person och åsikt (Fioretos *et al.* 2013: 252).

Andra relaterade problem som *rättstolkarna* stöter på angår arbetsförhållanden (antal arbetstimmar eller tidsfrister) samt problem angående arvode.

5. Slutsats

Enkätundersökningen har visat att behovet av skriftlig översättning är mycket större i Kroatien än behovet av muntlig tolkning mellan svenska och kroatiska. *Rättstolkarna* tolkar oftast hos notarie, vid domstol och på bröllop, medan de för det mesta översätter juridiska och administrativa texter. Problem som uppstår vid både tolkning och översättning är av både språklig och icke-språklig karaktär och ibland orsakar de psykologisk press. Vid tolkning är pressen för det mesta orsakad av rädslan att inte förstå klienten och av behovet att använda det rätta ordet; vid översättning är pressen orsakad av terminologi, behovet att se till att översättningen är noggrann och grammatiskt korrekt.

Av språkliga problem som uppstår både vid tolkning och vid översättning angår majoriteten olika terminologiska problem eller ibland översättning av idiomatiska uttryck. Det är intressant att påpeka att det finns några *rättstolkar* som både tolkar och översätter, men de stöter på problem som de tycker är specifika just för översättning mellan svenska och kroatiska bara när de översätter, och inte när de tolkar. Vid tolkning angår dessa problem skillnader i formulering av meningar mellan svenska och kroatiska; vid översättning angår de skillnader i svenska och

kroatiska juridiska systemen samt faktumet att svenska texter har ett enklare språk och form än kroatiska.

Angående icke-språkliga problem vid tolkning kan det ibland förekomma oförståelse för *rättstolkens* roll eller störande av tolkningen. Vid tolkning på distans förekommer ibland olika tekniska problem. När det gäller icke-språkliga problem vid översättning stöter *rättstolkarna* ofta på problem som angår tidsfrister samt oläsbar eller svårt läsbar källtext. Det har också visat sig att etiska problem inte är vanliga för *rättstolkarna* i Kroatien och om de uppstår då angår de tystnadsplikt, neutralitet och opartiskhet. Andra problem som är mer vanliga angår arbetsförhållanden och arvode.

Sammanfattning

Denna masteruppsats handlar om problem som uppstår vid rättstolkning mellan svenska och kroatiska i Kroatien. I dess första del beskrivs olika tolkningstekniker som kan användas vid rättstolkning samt skillnader mellan kroatisk *sudsko tumačenje* och svensk rättstolkning. För att se vilka problem som uppstår och vilka lösningar som används, har en enkätundersökning genomförts bland *rättstolkare* i svenska som är registrerade i Kroatien. Enkätsvaren har visat att det finns olika slags både språkliga och icke-språkliga problem som kan uppstå under tolkningens gång, både vid tolkning och vid översättning, samt att det finns en rad olika lösningar *rättstolkarna* använder för att lösa dessa problem.

Nyckelord: rättstolkning, rättstolkning mellan svenska och kroatiska, problem vid rättstolkning

Sažetak

Ovaj se diplomski rad bavi problemima koji se pojavljuju prilikom sudskog tumačenja između švedskog i hrvatskog u Hrvatskoj. U prvom su dijelu opisane različite prevoditeljske tehnike koje sudski tumači mogu koristiti tijekom usmenog prevođenja te razlika između poslova hrvatskih sudskih tumača i švedskih *rättstolkare*. Kako bi se saznalo koji se problemi pojavljuju i koja su njihova moguća rješenja, među sudskim tumačima za švedski jezik registriranim u Hrvatskoj provedeno je anketno istraživanje. Rezultati ankete pokazali su da postoje razni jezični i nejezični problemi koji se pojavljuju u radu sudskih tumača, koji se odnose i na usmeno i na pismeno prevođenje, kao i da postoji niz raznih rješenja kojima se sudski tumači koriste za rješavanje tih problema.

Ključni pojmovi: sudsko tumačenje, sudsko tumačenje između švedskog i hrvatskog, problemi pri sudskom tumačenju

Summary

This thesis deals with problems experienced by so-called court interpreters (i.e. certified translators and interpreters) in Croatia working with Swedish and Croatian. In its first part, various interpretation techniques which can be used in court interpreting are described, as well as the main differences between Croatian *sudsko tumačenje* and Swedish *rättstolkning*. In order to see which problems arise and which possible solutions there exist, a survey was conducted among certified translators/interpreters for the Swedish language who are registered in Croatia. The answers to the survey have showed that there are various kinds of both language and non-language related problems that can be experienced by certified interpreters/translators in their work (both interpreting and translating), as well as that there is a range of different solutions that they use to solve these problems.

Key words: certified interpreting, certified interpreting between Swedish and Croatian, problems in certified interpreting

6. Litteraturförteckning

- Carstensen, Gunilla och Dahlberg, Leif (2016). ”En intervjustudie om rättstolkning i domstol”, i: *Ny juridik*, Vol. 4, No. 16, s. 107-123.
- Domstolsverket (utg.). 2010. *Kvaliteten på tolkning i domstolar, m.m.* Jönköping: Domstolsverket.
- Domstolsverket (utg.). 2020. *Riktlinjer för tolkanvändning i domstol.* Jönköping: Domstolsverket.
- Englund Dimitrova, Birgitta (1991). *När två samtal genom en tredje. Interaktion och icke-verbal kommunikation i medicinska möten med tolk.* Stockholm: Stockholms universitet, Centrum för tvåspråkighetsforskning.
- Englund Dimitrova, Birgitta (1999). ”Tolkens roll: perspektiv från nyare forskning och implikationer för tolkutbildningen”, i: *Svensk-ryskt tolkundervisningssymposium, Moskva, MGU, 24-26 mars 1999*, s. 9-17.
- Englund Dimitrova, Birgitta (2015). *Auktoriserad translator – kompetens och prov. Kartläggning och kunskapsunderlag.* Stockholm: Kammarkollegiet.
- Fioretos, Ingrid *et al.* (2011a). *Tolken – en kulturell mellanhand. Bakom stängda dörrar. Tolkningens betydelse för rättssäkerhet och integration, med särskild inriktning på mottagandet av ensamkommande barn och unga.* Lund: Institutionen för kulturvetenskaper vid Lunds Universitet, Medborgarskolan Syd.
- Fioretos, Ingrid *et al.* (2011b). ”Interpreters in Sweden: A tool for Equal Rights?”, i: *Gramma. Journal of Theory and Criticism*, Vol. 19, s. 59-75.
- Fioretos, Ingrid *et al.* (2013). ”Tolkars roll och yrkesetik”, i: Cederberg, A. (red.). *Från ett språk till ett annat. Om översättning och tolkning.* Vol. 15. Stockholm: Norstedts Förlag, s. 249-261.
- Fioretos, Ingrid *et al.* (2020). *Tolkade möten: tolkningens betydelse för rättssäkerhet och integration.* Lund: Studentlitteratur.

- Hale, Sandra Beatriz (2004). *The Discourse of Court Interpreting. Discourse practices of the law, the witness and the interpreter*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Kammarkollegiet (utg.). 2017. *Fler auktoriserade tolkar – vägen dit*. Stockholm: Kammarkollegiet.
- Kammarkollegiet (utg.). 2011. *God tolksed. Vägledning för auktoriserade tolkar*. Stockholm: Kammarkollegiet.
- Kammarkollegiet (utg.). 2019. *God tolksed. Kammarkollegiets råd till auktoriserade tolkar*. Stockholm: Kammarkollegiet.
- SOU (utg.). 2012. *Tolkning och översättning vid straffrättsliga förfaranden. Genomförande av EU:s tolknings- och översättningsdirektiv*. Stockholm: Statens offentliga utredningar (SOU).
- SOU (utg.). 2018. *Att förstå och bli förstådd – ett reformerat regelverk för tolkar i talade språk*. Stockholm: Statens offentliga utredningar (SOU).
- Statskontoret (utg.). 2012. *En tolkningsfråga. Om auktorisation och åtgärder för fler och bättre tolkar*. Stockholm: Statskontoret.
- Statskontoret (utg.). 2015. *Sju förslag för effektivare användning av tolkar i domstol*. Stockholm: Statskontoret.
- Stroud, Christopher (1981). "Tolkning, tolkutbildning och lingvistik", i: Hyltenstam, K. (red.). *Språkmöte*. Lund: Liber Läromedel, s. 178-215.
- TÖI (utg.). 2008. *Tolkkunskap*. Stockholm: Tolk- och översättarinstitutet vid Stockholms universitet (TÖI).
- Wadensjö, Cecilia *et al.* (2021). *Tolkfunktionen i asylprocessen*. Stockholm: Delmi, Delegationen för migrationsstudier.

Webbkällor:

Etički kodeks | DSTiP, <https://www.dstip.hr/interni-akti/eticki-kodeks>, hämtad den 1 september 2022.

God translatorssed – Kammarkollegiet, <https://www.kammarkollegiet.se/om-oss/kammarkollegiets-uppgifter/auktorisering-av-tolkar-och-oversattare/god-translatorssed>, hämtad den 7 januari 2023.

Kodeks profesionalne etike, <http://www.usst.hr/hr/1398/kodeks-profesionalne-etike/>, hämtad den 1 september 2022.

Pravilnik o stalnim sudskim tumačima, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_07_88_2814.html, hämtad den 6 januari 2023.

Sudačka mreža, <http://www.sudacka-mreza.hr/tumaci.aspx>, hämtad den 6 januari 2023.

Sudačka mreža, <http://www.sudacka-mreza.hr/tumaci.aspx?Search=&Type=a50&Type2=---&Type3=---&Type4=---&Chk1=False&Chk2=False&Chk3=False>, hämtad den 11 september 2022.

Vad är en auktoriserad translator?, <https://www.aukttranslator.se/vad-ar-en-auktoriserad-translator/>, hämtad den 15 september 2022.

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o sudovima, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2022_02_21_222.html, hämtad den 6 januari 2023.

Zakon o sudovima – *Zakon.hr*, <https://www.zakon.hr/z/122/Zakon-o-sudovima>, hämtad den 6 januari 2023.

Översättningar:

Birch-Jensen, Jörgen (2007). *Från rista till chatta: svenska språkets historia*. Stockholm: Albert Bonniers förlag, s. 11-14.

Gyllenram, André; Hellström, Jörgen och Hanes, Niklas (2015). "Förmåga att hantera stress och individers beslut att äga aktier", i: *Ekonomisk Debatt*, Vol. 43, no 1, s. 7-8.

Mihaldinec, Martin och Taritaš, Milan (1998). *Dječji atlas prirode: životinjski i biljni svijet u Hrvatskoj*. Zagreb: ABC naklada, s. 143-147.

Orrling, Carin (1999). *Vikingar*. Stockholm: Svenska institutet (SI) i samarbete med Statens historiska museum, s. 38-44.

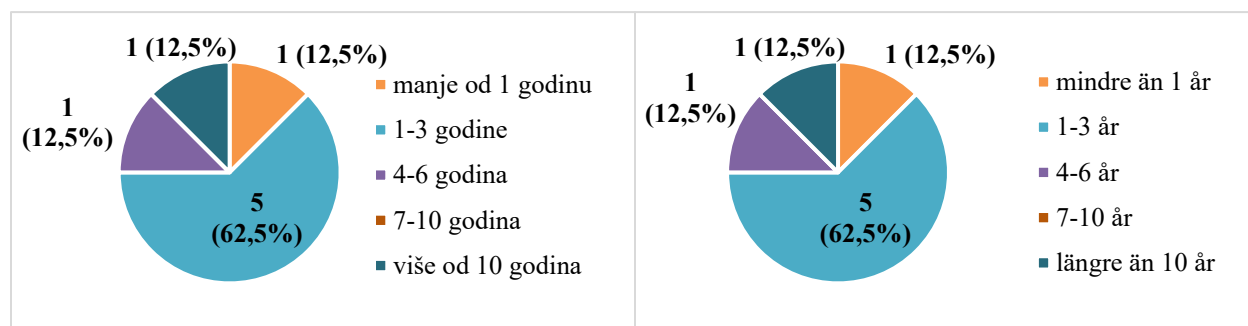
Uputa o lijeku: Informacije za bolesnika. LUPOCET 500 mg filmom obložene tablete, https://www.belupo.hr/media/products/Lupocet_tablete-U_55tmLDc.pdf, hämtad den 10 juni 2021, s. 1-5.

Bilaga 1: Enkätfrågor och svar

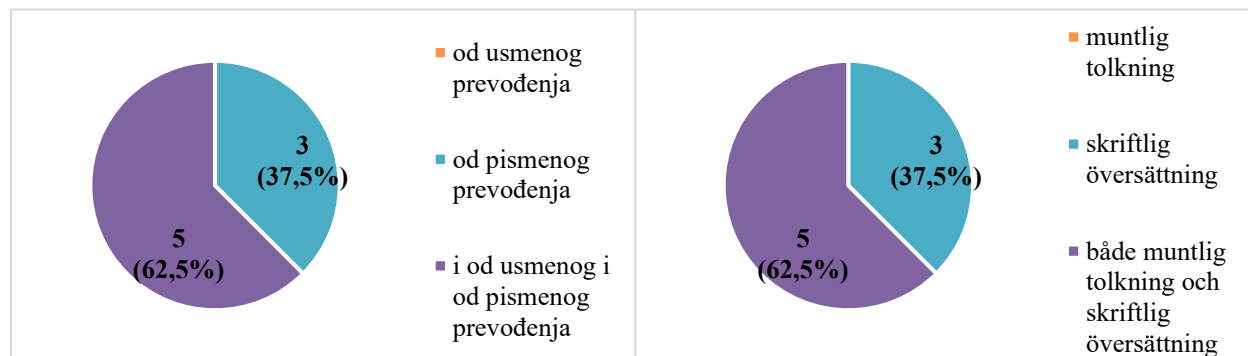
I denna bilaga finns enkätfrågor som användes för undersökningen samt deltagarnas svar. Enkäten genomfördes på kroatiska och jag har lagt till översättningar av frågor och svar till svenska.

Opći podatci (*Allmänna uppgifter*)

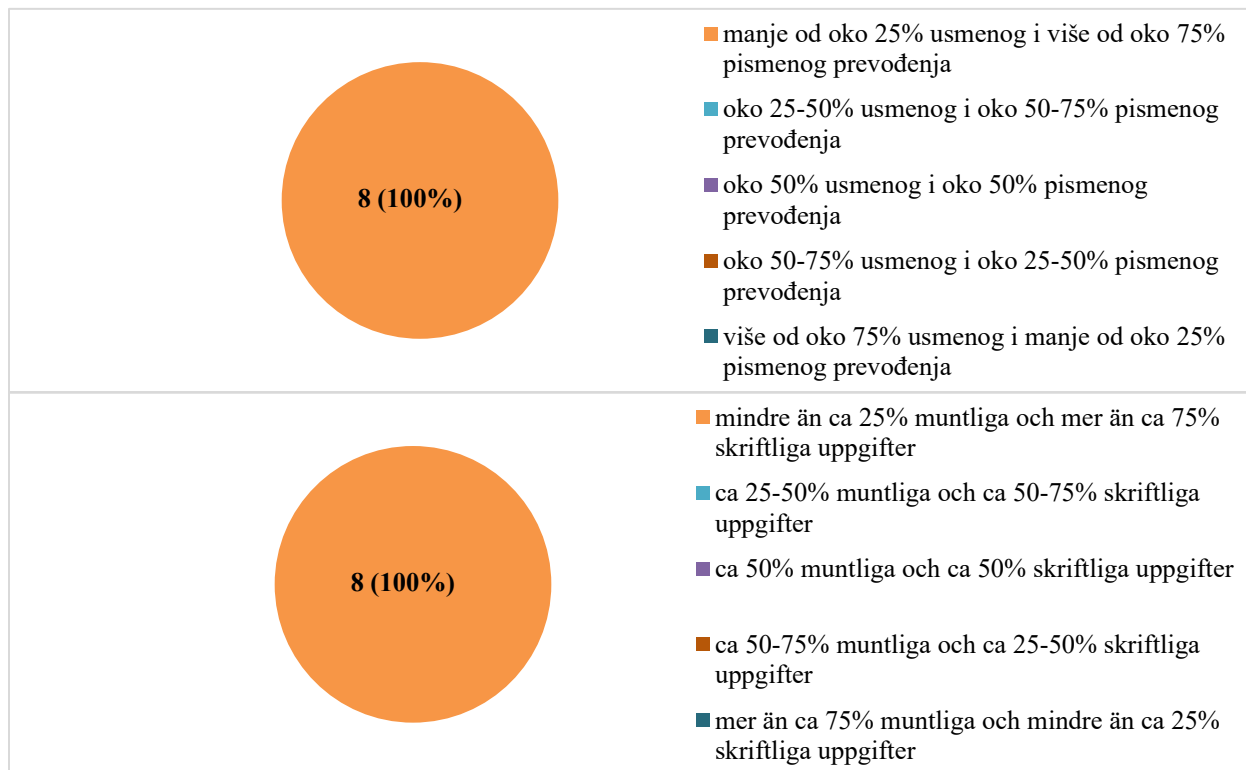
1. Koliko dugo radite kao sudski tumač? (*Hur länge har du arbetat som rättstolk?*)

2. Od čega se sastoje Vaši prijevodni zadatci? (*Vad består dina arbetsuppgifter av?*)

3. U kojem omjeru? (I vilken procent?)

4. U kojoj situaciji najčešće usmeno prevodite, odnosno koji tip teksta najčešće pismeno prevodite? (I vilken situation tolkar du oftast och vilken texttyp översätter du oftast?)

Vjenčanja (*Bröllop*)

Usmeno - vjenčanja i ured javnog bilježnika; pismeno - osobni dokumenti, isprave, rješenja (*Muntligt – på bröllop och hos notarie; skriftligt – personliga dokument, handlingar, utslag*)

Za potrebe suda usmeno, razna dokumentacija pismeno (*För domstolens behov muntligt, olik dokumentation skriftligt*)

Pravni (*Juridiska*)

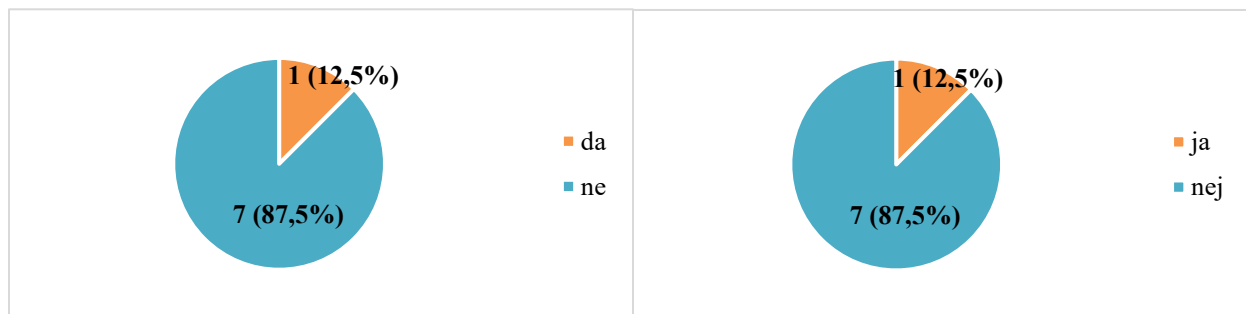
Na sudu, ispitivanje (*Vid domstol, förhör*)

Usmeno: kod javnih bilježnika (npr. ostavinske rasprave) pismeno: pravne, administrativne (npr. EIN, izvadak iz drzavne matice, finansijska izvjesca) (*Muntligt: hos notaries (t.ex. arvskiften) skriftligt: juridiska, administrativa (t.ex. EIN, utdrag ur folkbokföringsregistret, finansiella redovisningar)*)

Tekstove pravne tematike. (*Texter av juridisk tematik.*)

Pravne tekstove (*Juridiska texter*)

5. Jeste li naišli na kakav problem/probleme (bilo koje vrste) u nastojanju da postanete sudski tumač? (*Har du stött på något/några problem (av vilket slag som helst) i strävandet att bli rättstolk?*)

Ako ste odgovorili potvrdno, s kojim problemom/problemima ste se susreli? (*Om du svarade ja, vilket/vilka problem stötte du på?*)

Postupak imenovanja jako dugo traje, od slanja zahtjeva do imenovanja prošlo je preko 7 mjeseci za sto sam cula da sam dobro i prosla. Imenovana sam u ZG (*Processen för att bli förordnad tar mycket lång tid, det hade gått över 7 månader sedan jag skickade begäran till förordnandet och jag hörde att det gick bra för mig. Jag var förordnad i Zagreb*)

Pitanja o usmenom prevođenju (*Frågor om tolkning*)

1. Ako osjećate psihički pritisak zbog potrebe/obaveze da Vaš prijevod bude kvalitetan, koji aspekt/aspekti kvalitete doprinose tom osjećaju? (*Om du känner psykologisk press på grund av*

behovet/skyldigheten för att din tolkning ska vara av hög kvalitet, vilken aspekt/aspekter bidrar till den känslan?)

Uvijek me strah da neću razumjeti stranku i da ću je morati nekoliko puta tražiti da ponovi što je rekla - i svejedno ne razumijeti... *(Jag är alltid rädd att jag inte kommer att förstå klienten och måste be honom/henne upprepa vad han/hon sa - och att jag ändå inte kommer att förstå...)*

Ne osjećam *(Jag känner inte)*

Ne *(Nej)*

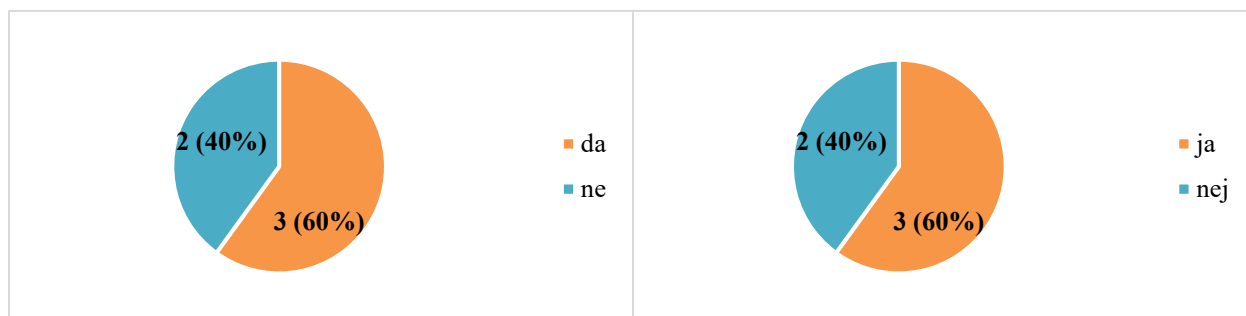
Upotreba pravilne riječi i hoću li uopće znati kako se nešto kaze. Recimo netko iznenada kaze "bračna stečevina" ili se pojavi riječ poput "särkullbarn", hocu li znati sto je to i sto ce se dogoditi ako necu znati *(Användning av rätt ord samt om jag kommer att veta hur något sägs. T.ex. någon plötsligt säger „bračna stečevina“ eller ett ord som ”särkullbarn” dyker upp, om jag kommer att veta vad detta är och vad som kommer att hända om jag inte vet det)*

Ako ste odgovorili potvrdno, kako rješavate taj problem/probleme? *(Om du svarade ja, hur löser du detta/dessa problem?)*

Zamolim stranke da govore polako i smireno, koliko je to moguće *(Jag ber deltagarna att tala så långsamt och lugnt som möjligt)*

Pokusavam se sto bolje pripremiti i gnjavim klijente da posalju sto detaljniju pripremu i materijale *(Jag försöker att förbereda mig så bra som möjligt och besvärar klienter att skicka en så detaljerad förberedelse och material som möjligt)*

Jeste li od svojih kolega/kolegica čuli da oni osjećaju takav pritisak? (*Har du hört från dina kollegor att de känner en sådan press?*)

2. Jeste li imali zadatak koji je uključivao *prima vista* tumačenje? (*Har du haft någon uppgift som innefattade prima-vista tolkning?*)

Ako ste odgovorili potvrdno, jeste li imali kakvih poteškoća ili problema povezanih upravo s tom metodom prevođenja? (*Om du svarade ja, stötte du på några svårigheter eller problem som är specifika just för denna tolkningsmetod?*)

Radilo se o uhićenju osobe osumnjičene za trgovinu ljudima, morao sam bez prethodne pripreme prevoditi za što je osoba optužena i kakva joj kazna prijeti, što nikako nije idealno jer pravnu terminologiju treba unaprijed pripremiti da ne bi bilo nesporazuma. (*Det handlade om gripandet av en person misstänkt för människohandel, jag måste utan föregående förberedelse tolka vad personen anklagades för och vilket straff hen kunde möta, vilket på intet sätt är idealt eftersom den juridiska terminologin borde vara förberedd på förhand för att undvika missförstånd.*)

Ne za svedski (*Inte för svenska*)

3. Smatrate li da u svom radu nailazite na neki problem/probleme specifične upravo za tumačenje između švedskog i hrvatskog? *(Tycker du att du under ditt arbete stöter på något/några problem som är specifika just för tolkning mellan svenska och kroatiska?)*

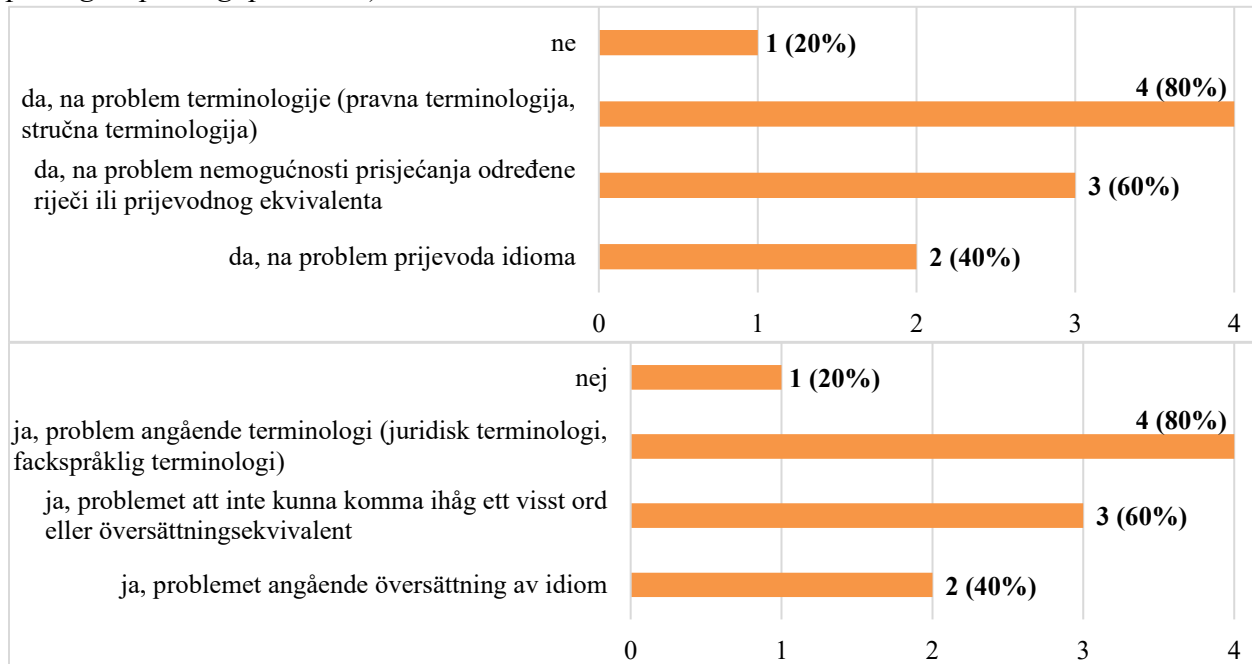

Ako ste odgovorili potvrdno, za koji problem/probleme smatrate da su specifični upravo za ovaj jezični par? *(Om du svarade ja, vilket/vilka problem tycker du är specifika just för detta språkpar?)*

Hrvatski voli komplicirati pa nekad pet rečenica na hrvatskom bude prevedeno jednom rečenicom na švedskom, što zvuči malo smiješno (a možda i neprofesionalno) nekome tko ne razumije. *(Kroatiskan gillar att komplicera och så översätts ibland fem meningar på kroatiska med en mening till svenska, vilket låter lite löjligt (och kanske även oprofessionellt) till någon som inte förstår.)*

Dokument koji se na švedskom naziva "personbevis" može u hrvatskom biti cijeli niz različitih potvrda pa je nužno prilagoditi prijevod ovisno o kontekstu *(Dokumentet som på svenska heter "personbevis" kan på kroatiska vara en hel rad olika bevis så är det nödvändigt att anpassa tolkningen till kontexten)*

4. Jeste li prilikom tumačenja naišli na neki problem jezične prirode? (*Har du under tolkning stött på något språkligt problem?*)

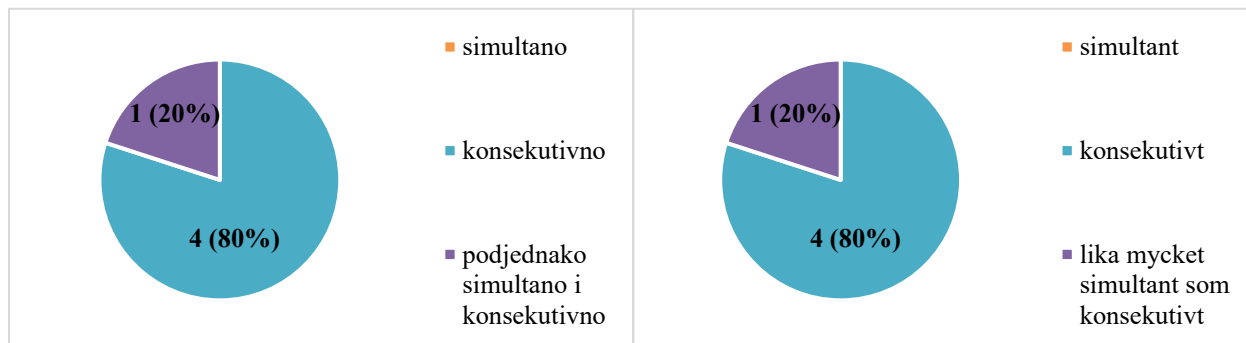

Kako ste riješili taj problem/probleme? (*Hur löste du detta/dessa problem?*)

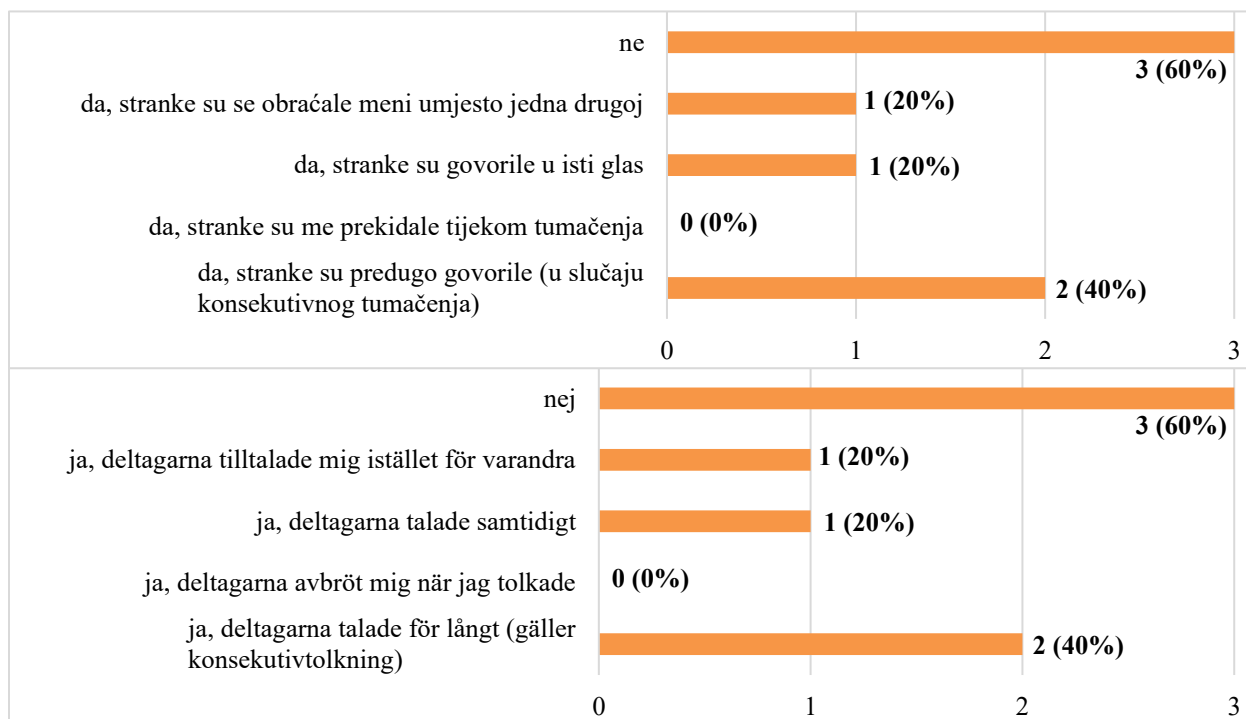
Kad je riječ o terminologiji koja nema ekvivalent u drugom jeziku, pribjegavao sam objašnjenju u fusnotama, npr. pojam esula iseljenih iz Istre nakon Drugog svj. rata ili četvorni hvati u katastarskim rješenjima, a ponekad sam u tekstu opisno preveo pojmove poput ZK-uloška. (*När det handlar om terminologi som inte har en ekvivalent i det andra språket, har jag översatt med en beskrivning i fotnoter, t.ex. begreppet esuli som flyttat från Istrien efter Andra världskriget eller četvorni hvati i lantmäteribeslut, och ibland har jag översatt beskrivande begrepp som ZK-uložak.*)

Uglavnom opisno ili, ako je stvar idioma koji nije relevantan za smisao prenesene poruke, izostavljanjem ili najblizim ekvivalentom (*För det mesta beskrivande eller, om det handlar om idiom som inte är relevant för budskapets betydelse, genom att utelämna det eller att översätta med den närmaste ekvivalenten*)

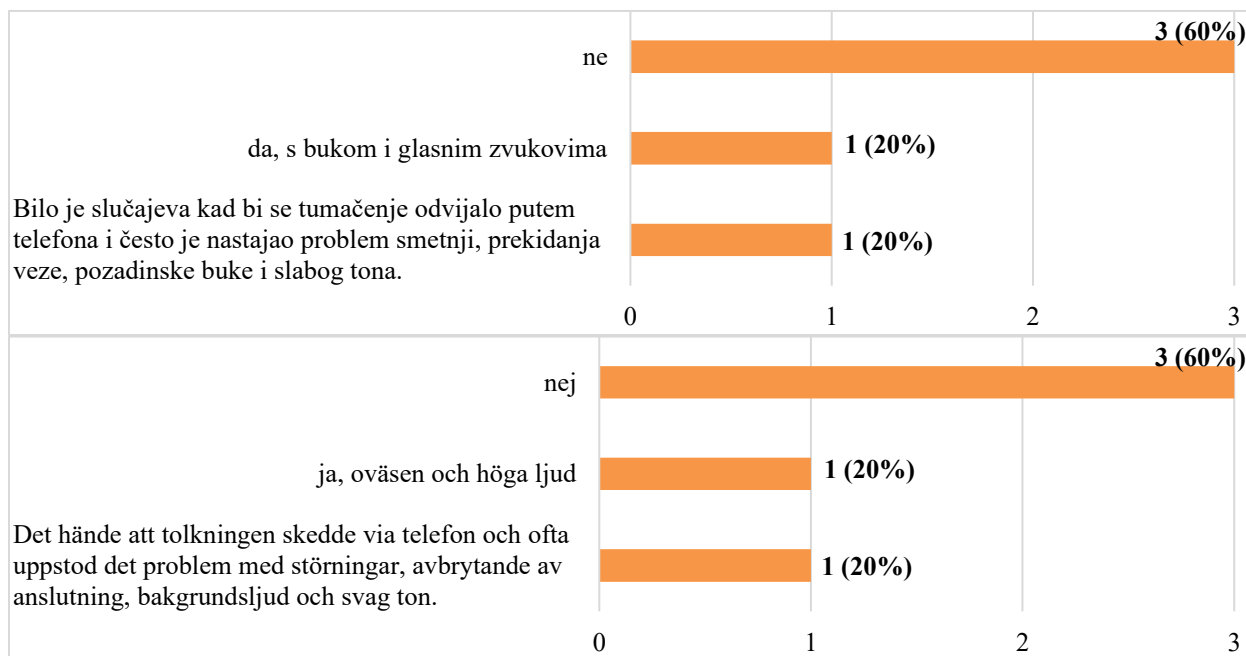
5. Jeste li do sada više tumačili simultano ili konsekutivno? (*Har du hittills tolkat mer simultant eller konsekutivt?*)

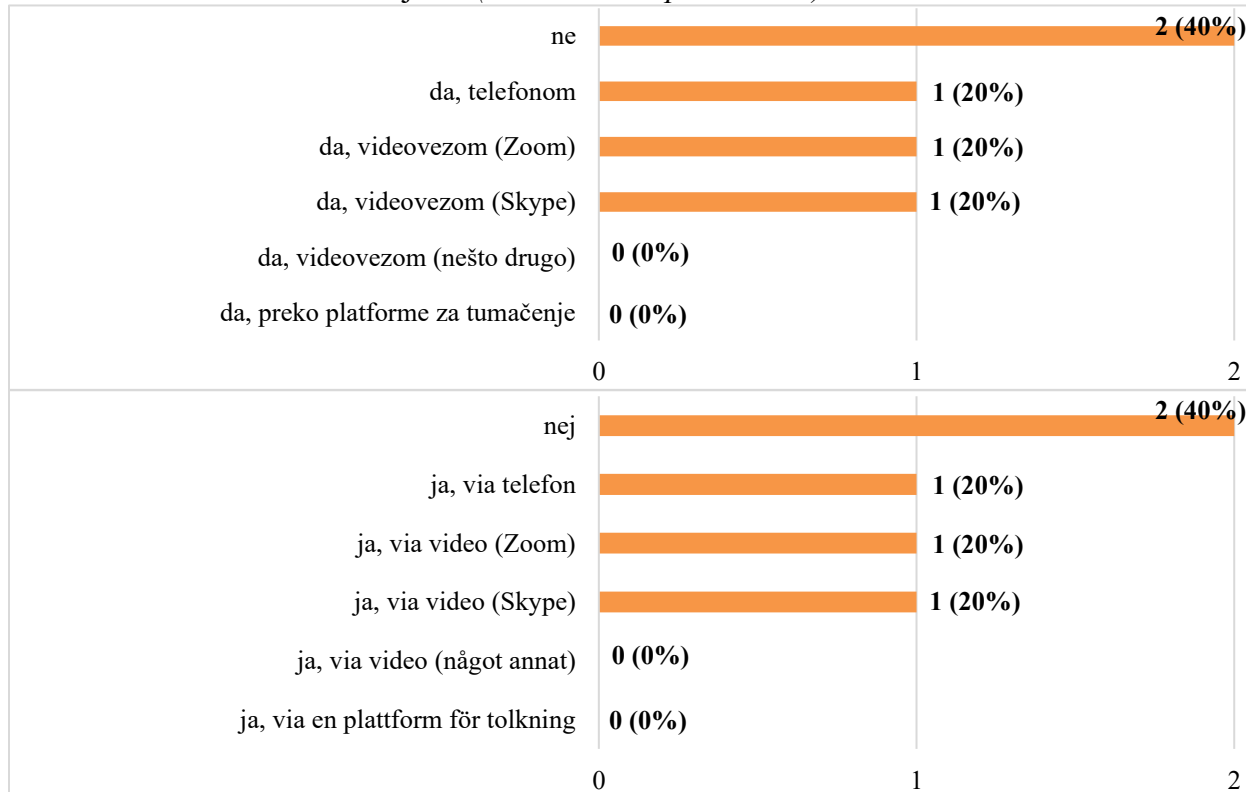
6. Jeste li se susreli s nerazumijevanjem za ulogu koju imate kao sudski tumač? (*Har du stött på oförståelse för din roll som du har som rättstolk?*)

7. Jeste li se tijekom tumačenja susreli s problemom koji se tiče ometanja Vašeg tumačenja? (*Har du støtt på något problem angående störande av din tolkning?*)

8. Jeste li ikada tumačili na daljinu? (*Har du tolkat på distans?*)

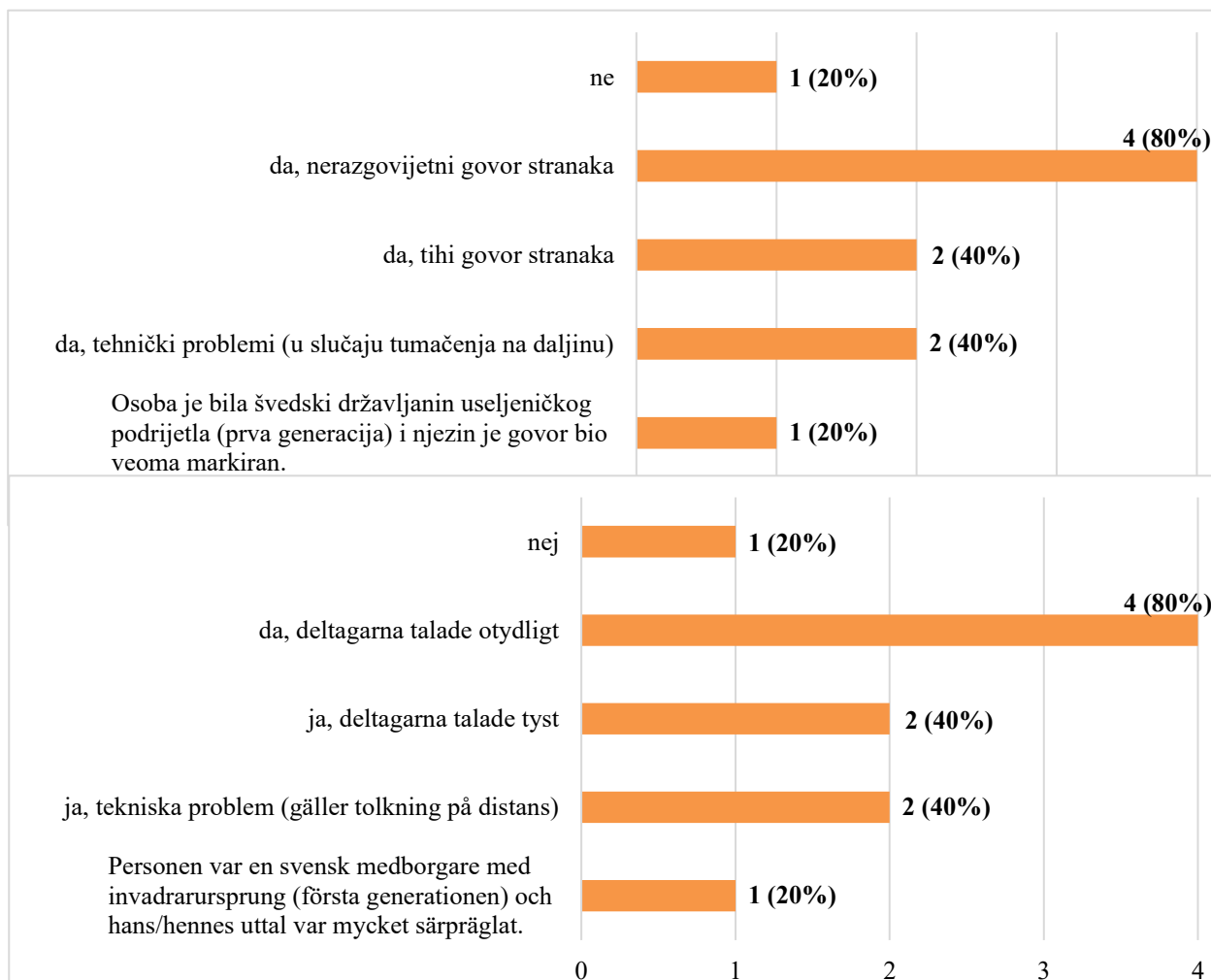

Ako ste odgovorili potvrdno, s kojim problemom/problemima ste se susreli? (Om du svarade ja, vilket/vilka problem stötte du på?)

Kao u prethodnom pitanju: često je nastajao problem smetnji, prekidanja veze, pozadinske buke i slabog tona. (Liksom vid föregående fråga: ofta uppstod det problem med störningar, avbrytande av anslutning, bakgrundsljud och svag ton.)

Nista posebno, cak je lakse nego da sam direktno tamo. Eventualno pucanja veze i istek Zoom sastanka (Inget speciellt, det är ännu lättare än om jag vore där. Eventuellt avbrytande av anslutning och utlöpande av tiden för Zoommötet)

9. Jeste li prilikom tumačenja naišli na koji drugi problem/probleme koji nisu jezične prirode? (Har du under tolkning stött på något/några icke-språkliga problem?)

Pitanja o pismenom prevodenju (*Frågor om översättning*)

1. Ako osjećate psihički pritisak zbog potrebe/obaveze da Vaš prijevod bude kvalitetan, koji aspekt/aspekti kvalitete doprinose tom osjećaju? (*Om du känner psykologisk press på grund av behovet/skyldigheten för att din översättning ska vara av hög kvalitet, vilken aspekt/aspekter bidrar till den känslan?*)

Točnost - najviše me strah da ne prevedem nešto krivo pa nekoga krivo optuže zbog moje greške. Znalo nam se u uredu dogoditi da nekome odbiju zahtjeve za državljanstvo zbog naših grešaka, što mi se osobno nije nikada desilo, a ne bih voljela ni da se desi jer nije lijepo znati da si ti kriv za tako nešto. (*Korrekthet – jag är mest rädd för att jag kommer att översätta något fel och att någon kommer att åtalas på grund av mitt fel. Det hände på vårt kontor att någons ansökan om medborgarskap blev avvisad på grund av våra fel, vilket har aldrig hänt till mig, och jag skulle inte vilja att det händer, för det inte är trevligt när man vet att man är skyldig till något sådant.*)

Ne osjećam (*Jag känner inte*)

Ne (*Nej*)

Točnost što se tiče terminologije i gramatike. (*Korrekthet angående terminologi och grammatik.*)

Ispravnost terminologije (*Korrekt terminologi*)

Točnost i ustaljenost terminologije, prilagođenost ciljanoj publici. (*Korrekt och etablerad terminologi samt anpassning till målpubliken.*)

Nesigurnost - je li prijevod najbliži značenju riječi izvornika (*Osäkerhet – om översättningen ligger närmast i betydelsen till originalet*)

Ako ste odgovorili potvrdno, kako rješavate taj problem/probleme? (Om du svarade ja, hur löser du detta/dessa problem?)

Nastojim više puta pročitati tekstove, i izvornik i prijevod, naravno, kad za to imam vremena. (Jag försöker att läsa texterna flera gånger, både källtexten och översättningen, när jag har tid, förstås.)

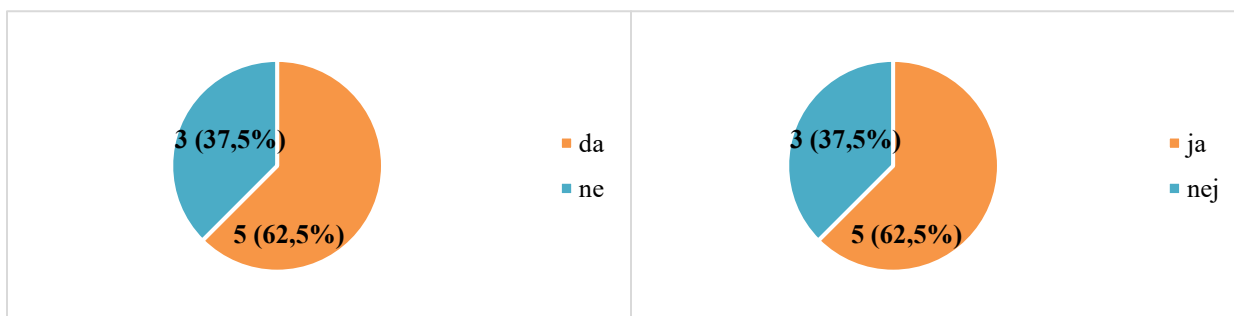
Istražujem terminologiju, a na kraju prijevod šaljem lektoru, izvornom govorniku švedskog. (Jag undersöker terminologi, och till slut skickar jag översättningen till en korrekturläsare som har svenska som modersmål.)

Dvojezični i jednojezični rječnici, švedske stranice s pojašnjenjima termina, eurlex i EU uredbu kao potvrda značenja (Två- och enspråkiga ordböcker, svenska sidor med förklaringar av termer, EUR-Lex och EU-förordningar som en bekräftelse på betydelsen)

Satima tražeći određeni pojam. (Jag letar efter en viss term i timmar.)

Dodatnom provjerom u rječnicima, bazama podataka, općenito primjerima korištenja riječi izvornika i prijevoda (Genom ytterligare kontroll i ordböcker, databaser samt generellt exempel på ordanvändning både i källtexten och översättningen)

Jeste li od svojih kolega/kolegica čuli da oni osjećaju takav pritisak? (Har du hört från dina kollegor att de känner en sådan press?)

2. Smatrate li da u svom radu nailazite na neki problem/probleme specifične upravo za prevođenje između švedskog i hrvatskog? *(Tycker du att du i ditt arbete stöter på något/några problem som är specifika just för översättning mellan svenska och kroatiska?)*

Ako ste odgovorili potvrdno, za koji problem/probleme smatrate da su specifični upravo za ovaj jezični par? *(Om du svarade ja, vilket/vilka problem tycker du är specifika just för detta språkpar?)*

Najveći problem je taj što su naši dokumenti većinom dugački i komplicirani, a Šveđani krte i pojednostavljaju. Npr. naša presuda o razvodu braka zna biti i po tri stranice duga, a švedska se sastoji od pet redaka. Prevesti nešto takvo na švedski dosta je teško jer jedno te istu stvar treba napisati na deset načina, a zapravo se ne kaže ništa novo. *(Det största problemet är att våra handlingar brukar vara långa och komplicerade, medan svenskar förkortar och förenklar. T.ex. vår dom om äktenskapsskillnad kan vara tre sidor lång, medan en svensk bara har fem rader. Att översätta något sådant till svenska är väldigt svårt eftersom man behöver skriva en och samma sak på tio olika sätt och i själva verket säger man inget nytt.)*

Već spomenuti personbevis, koji može imati različita značenja na hrvatskom *(Som redan sagt, personbevis som kan ha olika betydelser på kroatiska)*

Razlike u sustavima. Iako su obje države u EU i imaju slične krovne zakone i uređenje, sustavi na nižim razinama se razlikuju. Primjerice, Hrvatska ima bogato naslijeđe iz vremena Austro-Ugarske Monarhije dok je skandinavski drugačiji. Nedavno sam imala problema s prevođenjem terminologije vezane uz katastar gdje je hrvatski sustav složeniji i ima jako puno pojmova koji u švedskom jeziku ne postoje jer je sve vezano za katastar pojednostavljeno. Osim toga, najčešći problem bih izdvojila kompleksnost hrvatskih

rečenica i jednostavnost švedskih. *(Skillnader i systemen. Även om båda länderna är EU-medlemmar och har liknande ramlagar och organisation, skiljer sig systemen på lägre nivåer. T.ex. Kroatien har ett rikt arv från Österrike-Ungern, medan det skandinaviska systemet är annorlunda. Nyligen har jag haft problem med översättning av terminologi angående lantmäteri där det kroatiska systemet är komplexare och det finns många termer som inte finns i svenskan eftersom allt som har med lantmäteri att göra är förenklat. Förutom detta skulle jag välja ut kroatiska meningars komplexitet samt svenska meningars enkelhet.)*

Način i kultura izražavanja i sastavljanja rječenice. Švedski jezik je u odnosu na hrvatski siromašan jezik, te sastavljaju jednostavne rječenice bez potrebe dodavanja raznih sinonima kako bi tekst bio bogatiji i ostavljao neki dojam "važnost" *(Uttrycksättet och uttryckskulturen samt meningssammansättning. Jämfört med kroatiskan är svenskan ett fattigt språk i vilket meningar är enkla och det finns inget behov att lägga till olika synonymer för att göra texten rikare och att lämna ett intryck av "viktighet")*

Velike razlike u pravnim/administrativnim sustavima i nazivima funkcija *(Stora skillnader i juridiska/administrativa system samt funktionstitlar)*

Konzervativnost i opsežnost hrvatskih dokumenata naspram švedskim dokumentima jednostavnijeg jezika i forme. *(Konservatism och omfattning av kroatiska handlingar i jämförelse med de svenska som har ett enklare språk och form.)*

Složenice u švedskom za koje treba tražiti rješenja u hrvatskom *(Sammansättningar i svenskan för vilka man måste söka en lösning på kroatiska)*

Kako rješavate taj problem/probleme? *(Hur löser du detta/dessa problem?)*

Ovisno o kontekstu, odaberem prikladno rješenje *(Beroende av kontexten väljer jag en lämplig lösning)*

Na različite načine. Ako pronađem pravi ekvivalent, iskoristim taj pojam, a ako ne pronađem, onda prevedem termin koristeći općenite riječi kao što je potvrda + o/za + razlog/cilj/svrha/namjena. Ne bih rekla da opisno prevodim jer ne dodajem napomene i objašnjenja sa strane ili na dnu, ali pokušavam na vrlo sažet način i što općenitije prevesti.

Što se tiče sintakse, kada prevodim na švedski hrvatske rečenice pojednostavim tako što izbacim sve prazne riječi koje ne nose značenje. Ako je rečenica u hrvatskom dugačka, u prijevodu će to često biti dvije rečenice. Kada prevodim sa švedskog na hrvatski, često se znam koristiti ustaljenim frazama, iako ih u švedskom izvorniku zapravo nema, no ne volim puno "cifirati" prijevod na hrvatski jer smatram da se i u hrvatskom jeziku možemo izraziti jednostavnijim konstrukcijama. *(På olika sätt. Om jag hittar en riktig ekvivalent använder jag denna term, och om jag inte gör det, då översätter jag termen med hjälp av generella ord, liksom bevis + om/för + anledning/mål/syfte. Jag skulle inte säga att jag översätter beskrivande eftersom jag inte lägger till anmärkningar eller förklaringar vid sidan eller i botten, men jag försöker att översätta på ett mycket kortfattat sätt samt så generellt som möjligt. Vad som gäller syntax, när jag översätter till svenska då förenklar jag meningar på kroatiska genom att kasta ut alla tomma ord som inte har någon betydelse. Om en mening är lång på kroatiska, i översättningen blir den ofta två meningar. När jag översätter från svenska till kroatiska då använder jag ofta fasta fraser även om de inte finns i den svenska källtexten, men jag gillar inte att "snygga upp" översättningen till kroatiska eftersom jag tycker att man kan uttrycka sig med enklare konstruktioner på kroatiska också.)*

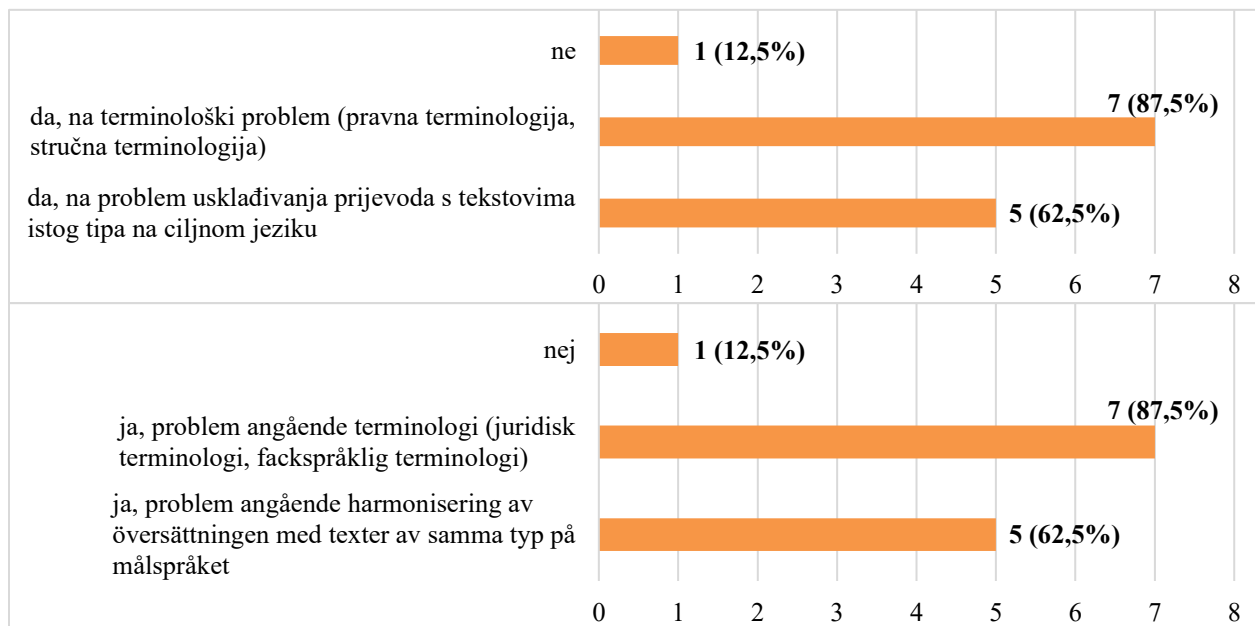
Kroz praksu i vježbanja nađes neku ravnotežu i naučis način izražavanja odnosno kulturu sastavljanja kako bi tekst bio točan ali sastavljen u duhu tog jezika. Npr švedani kad započnu pismo napišu Hej a hrvati poštovani. *(Genom praktik och övning hittar man en balans och man lär sig uttryckssättet samt sammanställningskulturen för att texten blir korrekt, men sammanställd i språkets anda. T.ex. skriver svenskar "hej" när de börjar ett brev och kroater skriver „poštovani“.)*

Ovisi o situaciji - ponekad opisno, ponekad najblizim ekvivalentom u drugom jeziku. Ponekad po uputi klijenta ili preuzimanjem termina s eurlexa/EU regulativa ako postoje. U najgorem slucaju ostavljam na izvornom jeziku uz opis na jeziku na koji prevodim *(Det beror på situationen – ibland beskrivande och ibland med den närmaste ekvivalenten på det andra språket. Ibland enligt instruktioner från klienten eller jag hämtar termen från EUR-Lex eller EU-direktiv om de finns. I värsta fall lämnar jag begreppet på källspråket med en beskrivning på målspråket)*

Npr. od složenih rečenica radim jednostavnije radi lakše razumljivosti. (T.ex. jag gör enklare meningar ur de mer komplicerade för lättare förståelse.)

Ako nisam zadovoljna rješenjem pokušam preformulirati, pronaći sasvim drugu frazu i sl. (Om jag inte är nöjd med lösningen då försöker jag att omformulera, hitta en helt annan fras o.dyl.)

3. Jeste li prilikom prevođenja naišli na neki problem/probleme jezične prirode? (Har du under översättning stött på något/några språkliga problem?)

Kako ste riješili taj problem/probleme? (Hur löste du detta/dessa problem?)

Tražim, tražim, guglam i nadam se najboljem :) (Jag söker, söker, googlar och hoppas på det bästa :))

Pretraživanjem stručne literature i kontaktiranjem s kolegama u Švedskoj, kao i s kolegama koji se bave nekom specifičnom strukom, npr. pravo, građevina, elektrotehnika (Genom att leta i fackspråklig litteratur och kontakta kollegor i Sverige samt kollegor som arbetar inom något specifikt fack, t.ex. juridik, väg- och vattenbyggnad, elektroteknik)

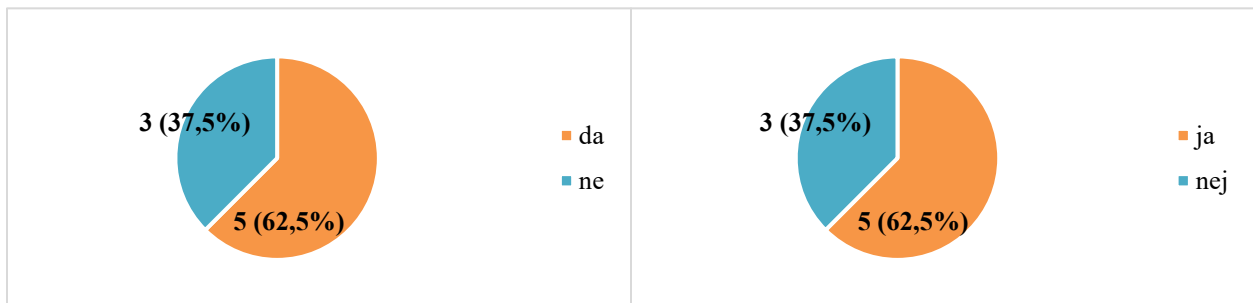
Odgovor je isti kao i na prethodnom pitanju. *(Samma svar som på föregående fråga.)*

Knjige, internet *(Böcker, internet)*

Kao i gore, ovisi o situaciji i o tome kome je prijevod namijenjen - najcesce opisno i najblizim ekvivalentom *(Liksom vid föregående fråga, det beror på situationen och vem som översättningen är ägnad till – oftast beskrivande och med den närmaste ekvivalenten)*

Najsigurnije se osjećam ako mogu doći do sličnog teksta/dokumenta koji je u izvorniku na ciljnom jeziku *(Jag känner mig säkrast om jag kan hitta en liknande text/handling som är i originalet skriven på målspråket)*

4. Jeste li prilikom prevođenja naišli na problem koji se tiče duljine vremenskog roka za dovršenje prijevoda? *(Har du under översättning stött på problem angående tidsfrister?)*

Ako ste odgovorili potvrdno, kako ste riješili taj problem? *(Om du svarade ja, hur löste du detta problem?)*

Radim i izvan radnog vremena, ponesem prijevod kući sa sobom i radim dok ne dovršim. *(Jag jobbar på övertid, tar översättningen med mig hem och översätter tills jag avslutar.)*

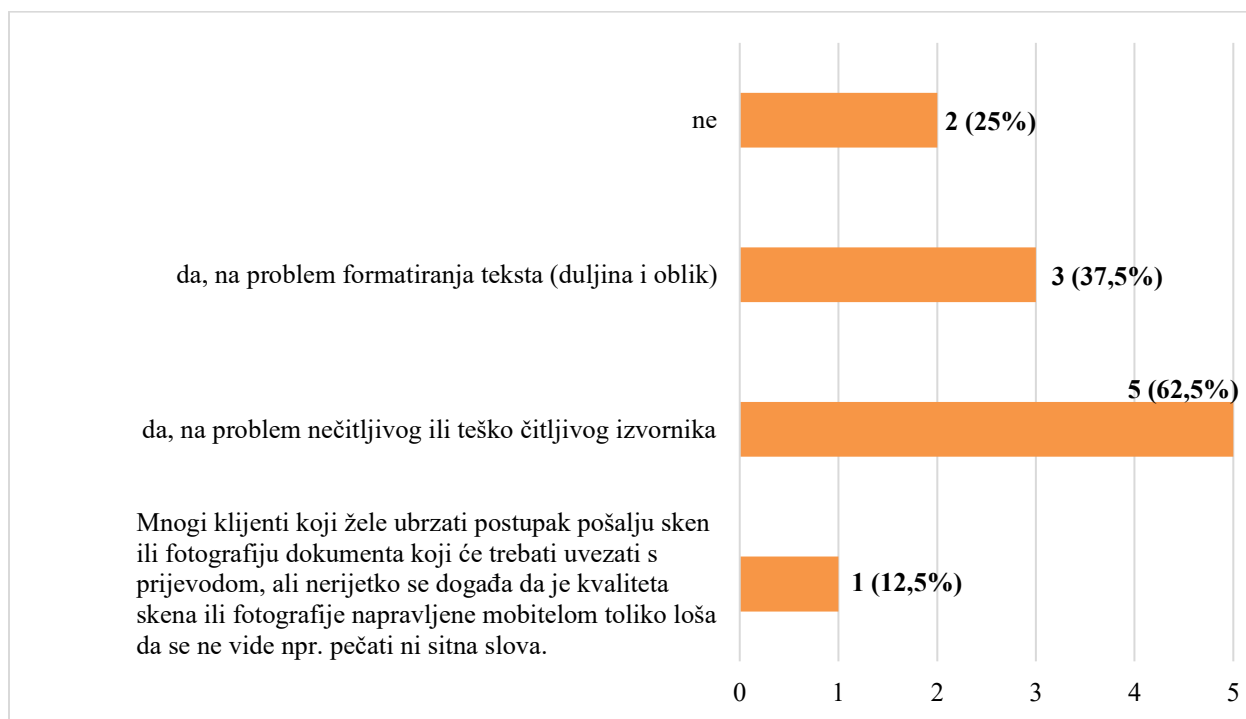
Ako smatram da prijevod nije moguće dovršiti u zadanom roku, a rok nije moguće produljiti, ne prihvaćam narudžbu. *(Om jag anser att översättningen inte kan avslutas inom angiven tidsfristen och den inte kan förlängas, accepterar jag inte beställningen.)*

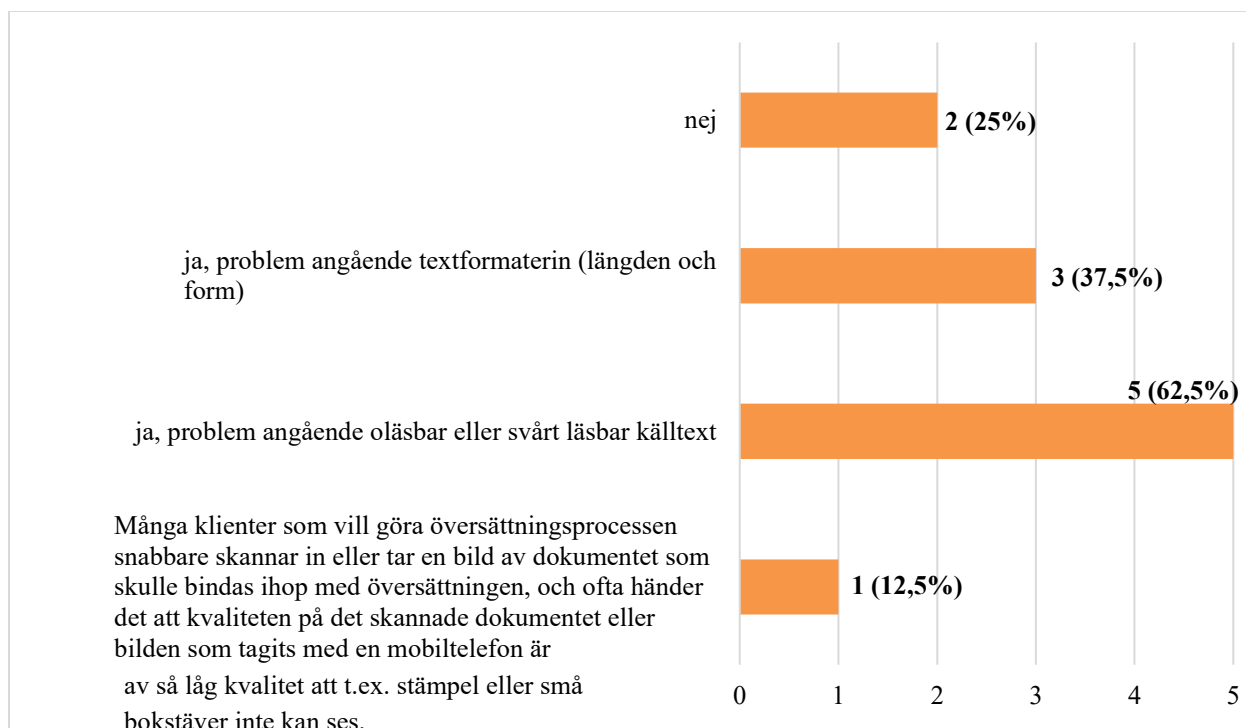
Radila više sati nego što sam planirala i odgodila druge obveze. *(Jag arbetade i flera timmar än jag planerade och uppsköt andra förpliktelser.)*

Ako se ne može s klijentom nikako dogovoriti ili ako je prijevod jako hitan, prevodim po noći i u slična vremena da stignem. Ne događa se precesto za švedski, ali zna tu i tamo biti jako hitnih situacija (*Om ingen överenskommelse kan nås med klienten eller om översättningen är väldigt brådskande, översätter jag på natten eller i liknande tider för att hinna med. Detta händer inte ofta för svenska, men ibland kan det uppstå några väldigt brådskande situationer*)

Radila sam prekovremene. (*Jag jobbade över.*)

5. Jeste li prilikom prevodenja naišli na koji drugi problem/probleme koji nisu jezične prirode? (*Har du under översättning stött på något/några andra icke-språkliga problem?*)

Kako ste riješili taj problem/probleme? (*Hur löste du detta/dessa problem?*)

Zamolim stranku da bolje skenira ili poslika dokument (ili, ako je to moguće, pretipka nečitke dijelove). (*Jag ber klienten om att skanna bättre eller att ta bättre bilder av dokumentet (eller, om det är möjligt, att skriva om de oläsliga delarna).*)

Redovno tražim bolju kvalitetu skena/fotografije (*Regelbundet ber jag om ett skannad dokument eller ett foto av högre kvalitet*)

Stavljala sam napomenu /nečitljivo/. Ti su problemi česti kod izvornika koji je pisan rukom ili kod neurednog skena s prekrivenim ili mutnim dijelovima. (*Jag har satt en not /oläslig/. Dessa problem är vanliga vid handskrivna original eller vid röriga skannade texter med täckta eller suddiga delar.*)

U mom iskustvu svedski tekstovi cesto zahtijevaju tablice i slicno, sto je malo naporno, ali nije prestrasno. Recimo ugovori o radu i medicinski racuni su u biti obrasci u tablicama koje treba iscertati. U slucaju necitljivog izvornika, recimo rukopisa, napisem /tekst necitak/ ili /oläslig text/ ako bas nikako ne mogu protumaciti sto pise (*Enligt min erfarenhet kräver svenska texter ofta tabeller och liknande, vilket är lite arbetsamt, men är inte för besvärligt.*)

T.ex. anställningsavtal och läkarräkningar är egentligen formulär i tabeller som man behöver ritas. Vid ett oläsligt original, t.ex. handskrift, skriver jag /tekst nečitak/ eller /oläslig text/ om jag inte kan tolka vad som står där alls)

Napisala sam napomenu da taj dio teksta nije čitljiv. (Jag har skrivit att denna textpart inte kan läsas.)

Iskreno, gubljenjem vremena na to jer se kod prijevoda kraćih dokumenata zna dogoditi da se prijevod prilagođava, grafički uređuje, ubacuju se slike dulje nego što je potrebno za prijevod samog teksta (Ärligt sagt är det slöseri med tid eftersom vid kortare översättningar kan det hända att översättningen anpassas, grafiskt redigeras, bilder fogas in och det tar längre än själva översättningen)

Pitanja o problemima etičke naravi u sudskom tumačenju (*Frågor om etiska problem vid rättstolkning*)

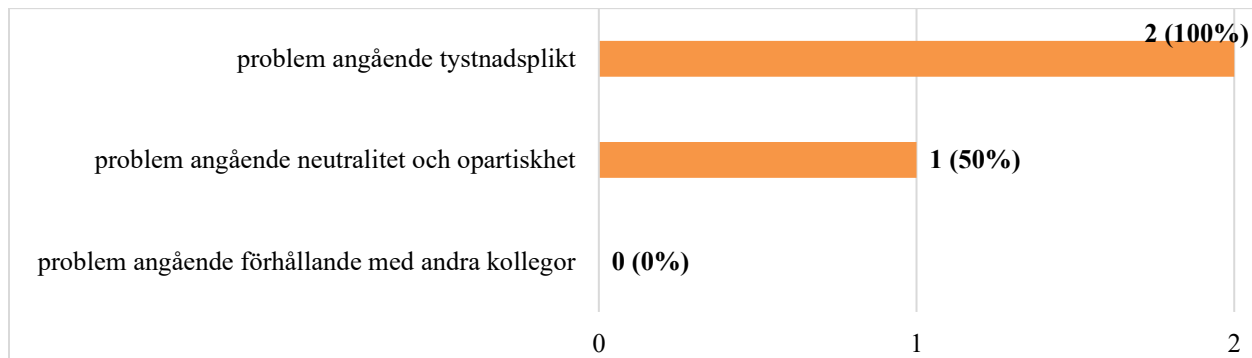
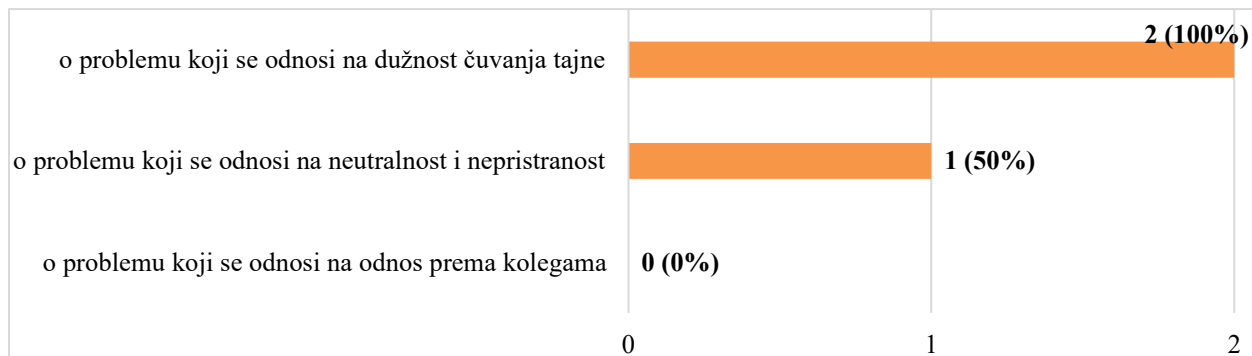
1. Smatrate li da su problemi etičke naravi česti u poslu sudskog tumača? (*Tycker du att problem av etisk karaktär är vanliga i en rättstolks arbete?*)

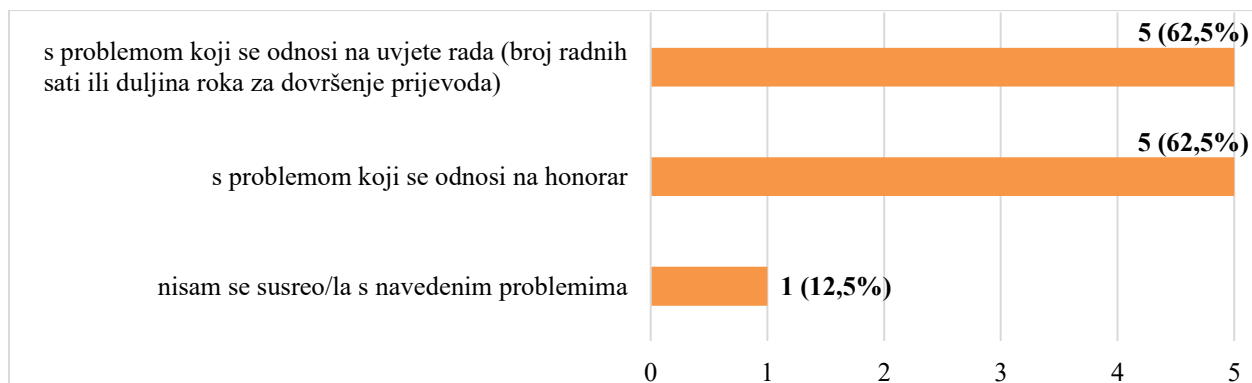
2. Jeste li se Vi osobno susreli s nekim problemom etičke naravi tijekom rada kao sudski tumač? (*Har du personligen stött på något problem av etisk karaktär under ditt arbete som rättstolk?*)

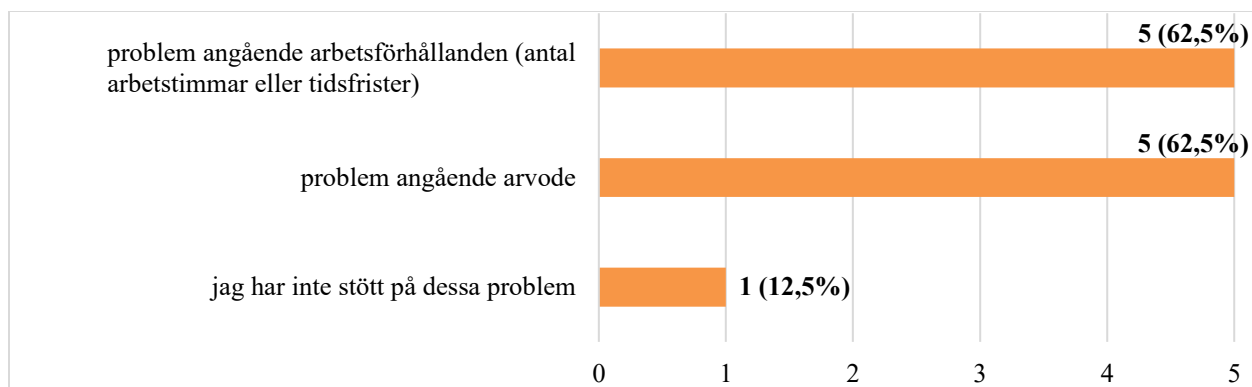

Ako ste odgovorili potvrdno, o kojem problemu/problemima je riječ? (Om du svarade ja, vilket/vilka problem stötte du på?)

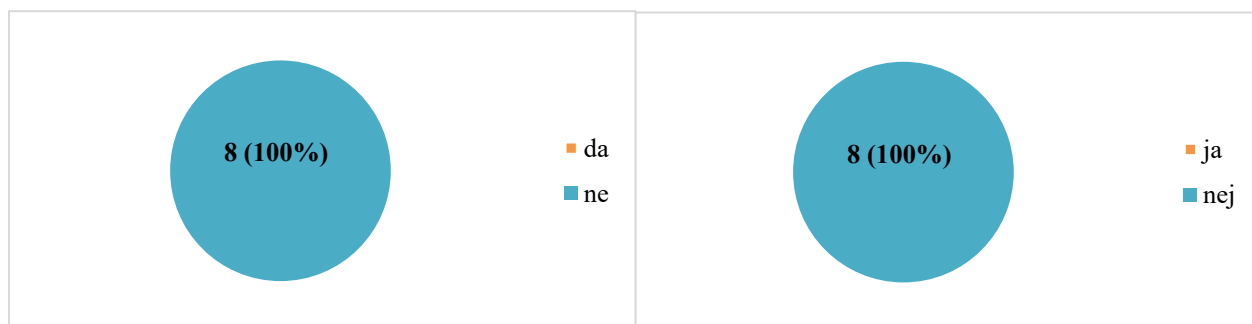

3. Jeste li se Vi osobno susreli s nekim od navedenih problema tijekom rada kao sudski tumač? (Har du personligen stött på något av nämnda problem under ditt arbete som rättstolk?)

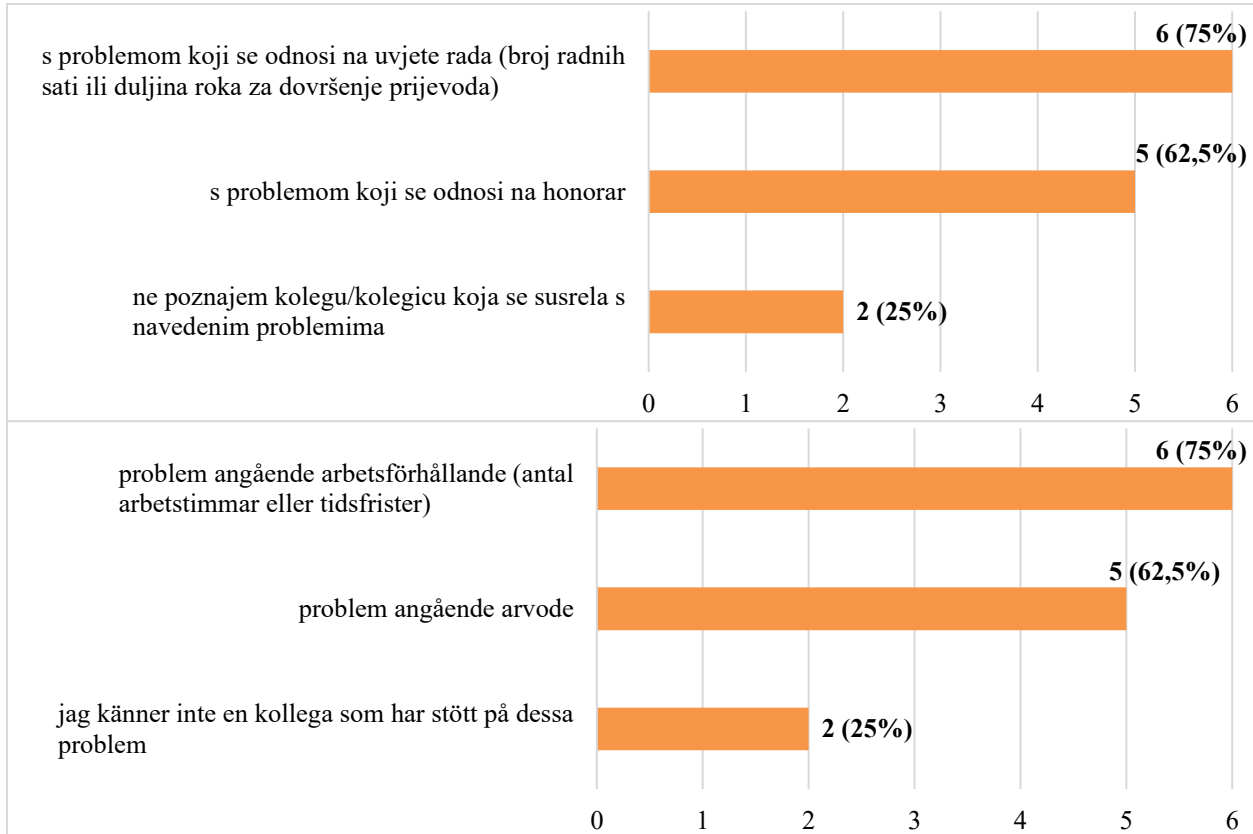
4. Poznajete li kolegu/kolegicu koja se tijekom rada kao sudski tumač susrela s problemom etičke naravi? (*Känner du en kollega som har under sitt arbete som rättstolk stött på något problem av etisk karaktär?*)

Ako ste odgovorili potvrdno, o kojem problemu/problemima je riječ? (*Om du svarade ja, vilket/vilka problem handlar det om?*)

—

5. Poznajete li kolegu/kolegicu koja se tijekom rada kao sudski tumač susrela s nekim od navedenih problema? (*Känner du en kollega som har under sitt arbete som rättstolk stött på något av nämnda problem?*)

7. Översättningar från svenska till kroatiska

7.1.1. Från rista till chatta. Svenska språkets historia

Jörgen Birch-Jensen: Från rista till chatta. Svenska språkets historia

Från skrik till grammatik

Vad menas med *tal*?

Det mänskliga språket är fantastisk. Med ett begränsat antal ljud kan vi skapa ett obegränsat antal ord genom att kombinera dessa ljud på olika sätt. Inget annat djur klarar av detta. Allt organiserande och planerande och allt samarbete på en högre nivå kräver ett utvecklat och obegränsat språk. Människan är det enda djur som har ett sådant språk och har därför blivit jordens härskare, på gott och ont.

När och varför människan började tala är en lika intressant som svår nöt att knäcka. Språkforskare har olika teorier, men ingen har kunnat bevisa hur det faktiskt ligger till. En av anledningarna till att man kan få svar som kan skilja på miljoner år på frågan om när människan började tala, är hur man definierar ordet tala, alltså vad man ställer för krav på sättet att kommunicera med rösten för att man ska kalla det tal.

Vi måste också skilja på att *tala* och att *kommunicera*. När du talar kommunicerar du alltid samtidigt, men man kan kommunicera utan att tala. Att kommunicera handlar om att få fram ett budskap och det kan man ju faktiskt göra utan att tala, till exempel genom att använda gester, ansiktsuttryck och blickar. En del anser att en medveten kommunikation, även om det bara handlar om grymtanden, skrik och enstaka läten, kan kallas tal. Andra kräver att man utan begränsningar ska kunna uttrycka vad man vill för att kalla det tal. Det är den senare definitionen av tal som jag utgår ifrån, och det är här jag sätter gränsen mellan att tala och att kommunicera.

I olika uppslagsverk kan man läsa att *Homo sapiens sapiens* dök upp för mellan 100 000 och 150 000 år sedan och att vår kropp och hjärna inte har förändrats nämnvärt sedan dess. Men den *Homo sapiens sapiens*, som man har hittat bevis på kreativitet och skapande efter, och som man också tror hade ett fullt utvecklat språk, är en yngre upplaga av *Homo sapiens sapiens*,

nämligen *Cro-Magnon*-människan som dök upp i Europa för cirka 40 000 år sedan. Tidsangivelserna är dock varken säkra eller absoluta sanningar. De är begränsade och beroende av de olika arkeologiska fynd man gjort hittills.

Det finns med all säkerhet åtskilliga ”fynd” som fortfarande ligger gömda i jorden och väntar på att bli upptäckta. En del av dessa kommer kanske att förändra bilden och leda till nya teorier och ”sanningar”. Ett sådant exempel dök upp i slutet av oktober 2004. Då kunde man i dagstidningarna läsa att man hittat en ny medlem av människosläktet. Fyndet gjordes på ön Flores i Indonesien och döptes därför till *Homo floresiensis*. Det uppseendeväckande var att dessa människor bara hade varit ungefär en meter långa och att de levde fram till för cirka 18 000 år sedan.

När det gäller människans ålder kunde man i *Illustrerad vetenskap* (nr 10, 2005) läsa att de två människokranier som hittades i Etiopien 1967 är cirka 40 000 år äldre än man tidigare trott. Nya analyser har visat att de är ungefär 195 000 år gamla, vilket plötsligt gör alla tidigare uppgifter om människans ålder inaktuella.

Nya upptäckter görs ständigt om vår värld och dess historia. Om någon läser den här boken om ett par hundra år finns risken att dagens forskarvärld framstår som lika okunnig som vi idag kan uppleva äldre tiders ”sanningar”.

Det finns inget slutgiltigt svar på frågorna om människans eller talets ursprung. Så länge vi inte kan resta tillbaka i tiden och finkamma människans historia, kan vi inte heller få ett definitivt svar på när människan började tala, om språket utvecklades under lång tid eller om någon en dag plötsligt sa ”Tjäna, hur är läget? Ska vi gå ner till havet och kolla på solnedgången ikväll?” Vi kan bara komma med mer eller mindre kvalificerade och trovärdiga gissningar som baseras på olika arkeologiska fynd kryddade med logiskt tänkande.

När började vi tala?

Språkforskare är som sagt oense om när människan började tala. Beroende på vem man frågar kan svaret bli allt från cirka 40 000 år sedan, då *Homo sapiens sapiens* gjorde entré i Europa, till för cirka två till tre miljoner år sedan, då den första medlemmen av släktet *Homo* började sina dagar på jorden, nämligen *Homo habilis* (ungefär: den dugliga människan).

Däremellan finns bland annat *Homo erectus* (den upprättgående människan) och *Homo sapiens neanderthaliensis* (Neanderthalmänniskan). De äldre människotyperna *Homo habilis*, *Homo erectus*, *Homo sapiens neanderthaliensis* och deras olika undergrupper levde alltså på jorden under två till tre miljoner år (dock inte alla samtidigt), men det finns inga belägg för att dessa människotyper använde ett språk av den typ som människor gör idag. Detta är forskarkåren överens om, men man är oense om nivån på Neanderthalarens språkförmåga.

Skapande och kreativitet anses vara en förutsättning för ett så avancerat kommunikationsmedel som människans språk. Tecken på skapande och kreativitet är exempelvis konstverk (grottmålningar, statyetter etc.) och mer avancerade verktyg. Enligt arkeologiska fynd började människan vara kreativ först för cirka 40 000 år sedan och bör då också ha kommunicerat på samma sätt som vi gör idag.

En allmänt accepterad teori är att de övriga människotyperna inte utvecklade något språk i vår mening. Det antagandet baseras på att man inte har hittat tecken på att andra människotyper än *Homo sapiens sapiens* varit skapande och kreativa. Andra saker som tyder på att de äldre människotyperna inte hade ett fullt utvecklat språk är storleken på deras hjärna och utformningen av munhåla, gom, läppar, tunga, käkar och struphuvud, som inte var ”pratvänlig”. Vårt språk kräver en väldigt stor rörlighet och precision av våra talorgan. Säg ett par ord för dig själv och lägg märke till hur mycket bara din tunga och dina läppar jobbar.

7.1.2. Od špiljskih crteža do *chata*. Povijest švedskog jezika

Jörgen Birch-Jensen: Od špiljskih crteža do *chata*. Povijest švedskog jezika

Od urlika do gramatike

Što podrazumijeva pojam *jezik*?

Ljudski je jezik nevjerojatan. Različitim kombinacijama ograničenog broja glasova možemo dobiti neograničeno mnogo riječi, što ne uspijeva nijednoj drugoj životinji. Sva organizacija i planiranje

te sva suradnja na višoj razini zahtijevaju razvijen i neograničen jezik. Čovjek je jedina životinja koja ima takav jezik i zbog toga je postao vladarom Zemlje, uz sve prednosti i mane.

Pitanje kada i zašto je čovjek počeo govoriti jednako je zanimljivo koliko ga je i teško odgonetnuti. Jezikoslovci imaju različite teorije, ali nitko nije uspio potvrditi kako je uistinu bilo. Jedan od razloga zbog kojih odgovor na pitanje kada je čovjek počeo govoriti može varirati u milijunima godina jest način na koji se definira riječ govoriti, odnosno koji se uvjeti postavljaju kako bi se komunikacija s pomoću glasa mogla nazvati govorom.

Uz to, moramo razlikovati *govor* i *komunikaciju*. Kada se govori, uvijek se istovremeno i komunicira, dok je komunikacija moguća i bez govora. Komunikacija podrazumijeva prenošenje poruke, što se zapravo može činiti i bez govora, primjerice korištenjem gesti, izraza lica i pogleda. Dio jezikoslovaca smatra da se svjesna komunikacija, čak i ako se radi samo o mumljanju, urlicima i pojedinačnim neartikuliranim zvukovima, može smatrati govorom. Drugi pak postavljaju uvjet da se ono što se želi mora moći izraziti bez ograničenja kako bi se komunikacija mogla nazvati govorom. Osobno, polazim od ove druge definicije te upravo tu povlačim granicu između govora i komunikacije.

U različitim se enciklopedijama može pročitati da se *Homo sapiens sapiens* pojavio prije oko 100 do 150 tisuća godina te da se naše tijelo i mozak od tada nisu bitno promijenili. Ali ovaj *Homo sapiens sapiens*, za čiju su kreativnost i stvaralaštvo pronađeni dokazi te za kojega se vjeruje da je imao u potpunosti razvijen jezik, mlađa je verzija *Homo sapiens sapiensa*, točnije kromanjonca, koji se pojavio u Europi prije 40 tisuća godina. Ove vremenske odrednice nisu međutim niti sigurne niti apsolutno točne, nego su ograničene i ovise o raznim arheološkim nalazima koji su dosad otkriveni.

Sigurno postoji još „nalaza“ koji i dalje leže skriveni u zemlji i čekaju svoje otkriće. Dio njih možda će promijeniti sliku i dovesti do novih teorija i „istina“. Jedan se takav primjer pojavio krajem listopada 2004. godine, kada se u novinama moglo čitati o otkriću novog pripadnika ljudskog roda. Otkriven je na otoku Flores u Indoneziji, prema kojem je nazvan *Homo floresiensis*. Zanimljiva je činjenica da su ovi ljudi bilo visoki samo oko jednog metra i da su živjeli do prije otprilike 18 tisuća godina.

Kada je riječ o starosti čovjeka, u časopisu *Illustrerad vetenskap* (br. 10, 2005.) moglo se pročitati da su dvije lubanje pronađene u Etiopiji 1967. godine otprilike 40 tisuća godina starije nego što se ranije smatralo. Nove su analize pokazale da su stare oko 195 tisuća godina, zbog čega svi prethodni podatci o starosti čovjeka prestaju biti relevantni.

Neprestano dolazi do novih otkrića o našem svijetu i njegovoj povijesti. Ako netko bude čitao ovu knjigu za nekoliko stotina godina, postoji mogućnost da će se saznanja koja danas imamo činiti jednako neukima kao što se danas mogu doživjeti „istine“ prošlih vremena.

Ne postoji konačan odgovor na pitanja o porijeklu čovjeka ili govora. Dokle god ne možemo putovati unatrag kroz vrijeme i pročešljati ljudsku povijest, ne možemo dobiti ni definitivni odgovor na pitanja kada je čovjek počeo govoriti, je li se jezik razvijao kroz dulje vrijeme ili je netko jednoga dana odjednom rekao: „Bok, što ima? Hoćemo li se večeras spustiti do mora gledati zalazak sunca?“ Možemo jedino nagađati o više ili manje mjerodavnim i vjerodostojnim pretpostavkama temeljenima na raznim arheološkim nalazima, s dodatkom logičkog razmišljanja.

Kada smo počeli govoriti?

Kao što je već rečeno, jezikoslovci se ne slažu oko toga kada je čovjek počeo govoriti. Ovisno o tome koga se pita, odgovor može biti sve od prije 40 tisuća godina, kada se *Homo sapiens sapiens* pojavio u Europi, do prije dva do tri milijuna godina, kada je prvi pripadnik roda *Homo*, odnosno *Homo habilis* (spretni čovjek) započeo svoje dane na Zemlji.

Osim njih, postoje još i *Homo erectus* (uspravni čovjek) i *Homo sapiens neanderthaliensis* (neandertalac). Ove starije vrste čovjeka, *Homo habilis*, *Homo erectus*, *Homo sapiens neanderthaliensis* i njihove razne podgrupe, živjele su na Zemlji tijekom dva do tri milijuna godina (međutim, ne sve istovremeno), ali ne postoje dokazi da su se ovi ljudi koristili jezikom kakvim se ljudi danas koriste. Oko toga se znanstvenici slažu, ali postoje neslaganja oko razine jezične sposobnosti neandertalaca.

Čini se da su stvaralaštvo i kreativnost preduvjet za tako napredno sredstvo komunikacije kao što je ljudski jezik. Znakovi koji upućuju na stvaralaštvo i kreativnost su, primjerice, umjetnička djela (špiljski crteži, figurice, itd.) i naprednije oruđe. Prema arheološkim nalazima,

čovjek je prvi put postao kreativan prije otprilike 40 tisuća godina, pa je i tada trebao komunicirati na isti način na koji mi to činimo danas.

Općeprihvaćena je teorija da ostale vrste čovjeka nisu razvile jezik u našem smislu riječi. Ova se pretpostavka temelji na činjenici da nisu pronađeni znakovi koji upućuju na to da su druge vrste čovjeka, osim *Homo sapiens sapiens*, stvarale i bile kreativne. Drugo što upućuje na to da starije vrste čovjeka nisu imale u potpunosti razvijen jezik jest veličina njihova mozga te oblik usne šupljine, desni, usana, jezika, čeljusti i grkljana, koji nisu bili prilagođeni govoru. Naš jezik zahtijeva uistinu veliku pokretljivost i preciznost naših govornih organa. Sami za sebe recite nekoliko riječi i primijetite koliko samo rade vaš jezik i usne.

7.2.1. Vikingar

Carin Orrling: Vikingar

VAPNEN

Svärdet var vikingarnas viktigaste vapen. De bästa klingorna importerades från frankerriket. Många av dem kom från Ulfberhts verkstad, som kanske låg i Ruhrområdet. Svärds klingornas längd var cirka 90 cm och ökade med cirka 10 cm mot slutet av vikingatiden. Ett tungt hjält balanserade klingan. Hemma försågs klingorna med utsökt ornerade fästen och handtag. Andra typiska vapen var pil, båge och spjut. Pilbågar fanns för olika ändamål och var olika utformade. Somliga var upp till två meter långa och pilarna hade en våldsam genomslagskraft. Ofta var pilbågarna tillverkade av idegran. Mot slutet av vikingatiden blev yxan ett viktigt vapen. Skyddsvapen var målade, runda sköldar med sköldbucklor av järn. Huvudskydd, dvs. hjälmar som dateras till vikingatid, har ej påträffats. En ganska fragmentarisk hjälm har hittats i en norsk grav som daterats till cirka 950 e. Kr. Den var sannolikt antik redan när den lades i den döde vikingens grav. Serie- och reklamvikingarnas behornade hjälm saknas helt i det arkeologiska materialet från vikingatiden.

Vikingen ville överraska, ta det han ville ha och sedan försvinna lika fort som han kommit. Överfallen var nog inte alla gånger särskilt välplanerade, även om en del av anfällen pekar på en väl utvecklad organisation och krigsteknik.

Ett typiskt vikingatida svärd med inläggningar av olikfärgad metall.

Ett mansansikte framställt i brons funnet på Helgö ej långt från Birka. Den välskötta mustaschen är tydlig men hakskägget ser mera ut som ett modernt tvådagarskägg. Är det påsar under ögonen som framställts med punsslag?

Spjutspetsarna av järn kunde variera mellan 20 och 60 cm i längd.

Vikingarnas skicklighet som hästmän överskuggas ofta av deras båtbyggeri och sjöfart. Vi känner hästens betydelse för vikingarna dels genom att vi ofta funnit hästtillbehör i gravarna, dels genom att hästar i flera fall har fått följa med i graven. Inte minst i sagor och myter anar man hästens betydelse.

Övre bilden visar fynden från en rytтарgrav. Skölden och svärdsskidan har rekonstruerats.

Till vänster detalj från en bildsten med Odens åttafotade häst Slepiner som förde Oden över land och vatten med vindens hastighet.

Det kanske mest avbildade vikingaporträttet av alla är denna lilla skulptur föreställande ett manshuvud. Det sitter i toppen av ett handtag av älghorn som aldrig tycks ha kommit till användning. Föremålet påträffades vid utgrävningar i Sigtuna. Denne mycket distingerade man bär sitt långa hår sammanhållet i en liten valk i nacken. Hans mustasch ser ut som vore den tvinnad och vaxad. Hans hakskägg om omsorgsfullt och jämt avskuret. Hans spetsiga huvudbonad är en hjälm med nässkydd.

MYNT OCH SILVERSKATTER

Folken kring Medelhavet och i västra Europa hade använt mynt mer än tusen år före vikingatiden. När mynt användes av vikingarna hade de inget penningvärde, utan värderades efter vikt. En del gjorde man hål i och använde som smycken. Nedsmälta mynt gjorde man också smycken av. För att "växla" mynten skar man sönder dem eller klippte dem i bitar, och man gjorde ett hack i dem för att kontrollera att de var av äkta silver. En del silverskatter har sannolikt varit

familjeförmögenheter som grävts med nära hemmet. Något har sedan hänt den eller dem som gömt skatten, och gömstället har påträffats i nutid av en plöjande bonde. Enstaka mynt påträffas ibland också i gravar. Mynten kan berätta om handelsförbindelser, kolonisation, erövringar, furstars och myntherrars namn och regeringsperioder och framför allt om när skatten grävdes ned.

I Sveriges jord har man funnit fler än 1 000 vikingatida silverskatter. Sammanlagt 235 000 jordfunna, forntida mynt har registrerats, de flesta arabiska (cirka 70 000) från Kalifatet. Många av mynten från 800- och 900-talen är islamska dirheme präglade i de stora städerna Tasjkent eller Samarkand. Några hundra av mynten som man hittat i Sverige har präglats för de bysantiska kejsarna, kanske är det kejsarens betalning till sina långa, blonda livvakter. De arabiska mynten har inga bilder utan endast arabisk text som anger präglingsår enligt arabisk tideräkning (med början år 622). Under 900-talets mitt avtog silverströmmen från Kalifatet, och i stället finns tyska mynt från det Tysk-romerska riket, så kallade pfennige. I Harzgebirge hade man funnit rika silvergruvor. De tyska mynten kan sällan dateras lika säkert som de arabiska, men man kan utläsa vilka herrar som förlänats mynträtt. I övrigt finns ofta avbildat kyrkobyggnader, kors och andra kristna symboler. Kejsarstäderna Köln, Worms, Speyer, Mainz och Goslar var viktiga myntorter.

Enbart i Sverige har man funnit 30 000 tidiga engelska mynt, fler än man har funnit i England. Kung Edgars myntreform 973 stadgade att alla mynt skulle dras in med 5-6 års mellanrum och smältas ned. De gamla mynten blev då ogiltiga i det område de var präglade. Det var emellertid något som inte berörde vikingarna, eftersom de inte hade något annat intresse än silverhalten och vikten på mynten. I vikingastaden Hedeby präglade man redan i början på 800-talet mynt som efterliknade Karl den stores mynt och frisiska mynt från 700-talet. På Hedebymynten finner man också avbildningar av hjortar, tuppar, hus och skepp. Sådana mynt från Hedeby har man funnit i gravar i Birka.

De äldsta svenska mynten präglades i Sigtuna av Olof Skötkonung cirka 995-1000 och senare för hans son Anund Jakob. Dessa första svenska mynt efterliknade engelska mynt, och man har antagit att engelska myntpräglare hämtades till Sigtuna. Sigtunamynten är nog de säkraste och viktigaste bevisen för Olof Skötkonungs och hans sons existens. Mynten markerar genom sin utformning en officiell övergång till kristendomen, och därmed också en vilja att närma sig det övriga Europa.

7.2.2. Vikinzi

Carin Orrling: Vikinzi

ORUŽJE

Mačevi su Vikinzima bili najvažnije oružje. Najbolja su se sječiva uvozila iz Franačkog Carstva, a mnoga od njih potječu iz Ulfberhtove radionice, koja se možda nalazila u Ruhrskom području. Duljina sječiva mačeva iznosila je oko 90 cm, a do kraja vikinškog doba produžila se za još 10-ak cm. Sječivo je balansirao teški balčak. Na domaćem su se tlu sječiva opremala vrhunski ukrašenim balčacima. Drugo karakteristično oružje bili su luk i strijela te koplje. Lukovi su se koristili u razne svrhe i bili su oblikovani na različite načine. Ponekad su bili dugački i do dva metra, a strijele su imale veliku probojnost. Lukovi su često bili izrađeni od tise. Pred kraj vikinškog doba važno je oružje postala i sjekira. Obrambeno su oružje bili obojeni, okrugli štitovi sa željeznim umbom. Zaštite za glavu, tj. šljemovi, koji datiraju iz vikinškog doba, nisu pronađeni. Jedan prilično fragmentiran šljem pronađen je u jednom norveškom grobu koji je datiran oko 950. god. p. Kr., a vjerojatno je već bio starinski kada je položen u grob preminulog Vikinga. Kacige s rogovima iz stripova i s reklama u potpunosti nedostaju među arheološkim materijalom vikinškog doba.

Viking je želio iznenaditi, uzeti ono što želi te zatim nestati jednako brzo kako se i pojavio. Napadi nisu baš svaki put bili osobito pomno isplanirani, iako dio napada upućuje na dobro razvijenu organizaciju i vještinu ratovanja.

Tipični mač vikinškog doba s umetcima od raznobojnog metala.

Lice muškarca izrađeno od bronce, pronađeno na otoku Helgö nedaleko od Birke. Uredni su brkovi jasno vidljivi, ali brada više nalikuje modernoj dvodnevnoj bradi. Jesu li to punciranjem prikazani podočnjaci?

Željezna bodila kopalja mogla su biti dugačka između 20 i 60 cm.

Konjaničke vještine Vikinga često ostaju u sjeni njihove brodogradnje i plovidbe. Koliki su značaj konji imali za Vikinge djelomično znamo prema čestim nalazima konjske opreme u

grobovima, a djelomično jer su u više navrata konji bili pokopani s pokojnikom u grobu. Značaj konja naslućuje se i u sagama i mitovima.

Gornja slika prikazuje nalaze iz jednog konjaničkog groba. Štit i korice mača su rekonstruirani.

Lijevo je detalj s oslikanog kamena s Odinovim osmeronogim konjem Sleipnirom, koji je Odina brzinom vjetra prenosio preko zemlje i mora.

Vjerojatno najreproduciraniji vikinški portret je ova malena skulptura koja prikazuje glavu muškarca. Nalazi se na vrhu drška od losova roga, za koji se čini da se nikada nije našao u uporabi. Predmet je pronađen prilikom iskopavanja u Sigtuni. Ovaj vrlo otmjeni muškarac ima dugu kosu svezanu u malenu punđu na potiljku. Brkovi mu izgledaju kao da su ispleteni i navoštjeni. Brada mu je pomno i jednako ošišana. Njegovo šiljasto pokrivalo za glavu je šljem sa zaštitom za nos.

KOVANI NOVAC I OSTAVE SREBRA

Narodi oko Sredozemlja i u zapadnoj Europi kovani su novac upotrebljavali više od tisuću godina prije vikinškog doba. Kovani novac Vikinzima nije imao novčanu vrijednost, nego se vrednovao prema težini. Ponekad bi se u kovanicama bušila rupa te su se koristile kao nakit, a on se izrađivao i od rastopljenih kovanica. Kako bi se kovanice „razmijenile”, rezale bi se na komade i napravio bi se urez kako bi se provjerilo jesu li od pravog srebra. Dio ostava srebra vjerojatno je bio obiteljsko blago, zakopano u blizini doma. Nakon toga se nešto dogodilo onome ili onima koji su skrili blago te je skrovište u današnje doba pronašao neki seljak prilikom oranja. Pojedinačne se kovanice ponekad pronalaze i u grobovima. Kovanice svjedoče o trgovačkim vezama, kolonizaciji, osvajanjima, imenima kneževa i osoba koje su imale pravo kovanja novca, razdobljima njihove vladavine te, prije svega, o tome kada je ostava zakopana u zemlju.

U švedskom je tlu pronađeno preko tisuću ostava srebra iz vikinškog doba. Sveukupno je zabilježeno 235 tisuća drevnih kovanica pronađenih zakopanih u tlu, većinom arapskih (oko 70 tisuća), iz Kalifata. Mnoge kovanice iz 9. i 10. stoljeća su islamski dirhemi kovani u velikim gradovima Taškentu ili Samarkandu. Nekoliko stotina kovanica pronađenih u Švedskoj iskivano je za bizantske careve, a one su možda bile plaća visokoj, plavokosoj carskoj tjelesnoj straži. Arapske kovanice nemaju slikovne prikaze, nego jedino zapise na arapskom koji naznačuju godinu

kovanja prema arapskom računanju vremena (s početkom od 622. godine). Sredinom 10. stoljeća smanjio se priljev srebra iz Kalifata, a umjesto njega dolazi njemački novac iz Svetog Rimskog Carstva, takozvani pfenig. U planinskom masivu Harz otkriveni su bogati rudnici srebra. Njemačke se kovanice rijetko mogu datirati s jednakom sigurnošću kao arapske, ali se iz njih može iščitati koji su velikaši imali pravo kovanja novca. Osim toga, česti su prikazi crkvenih zdanja, križeva i drugih kršćanskih simbola. U carskim gradovima Kölnu, Wormsu, Speyeru, Mainzu i Goslaru nalazile su se važne kovnice novca.

Samo u Švedskoj pronađeno je 30 tisuća ranih engleskih kovanica, što je više nego što ih je pronađeno u Engleskoj. Novčanom reformom kralja Edgara iz 973. godine određeno je da se sav kovani novac povuče iz optjecaja svakih pet do šest godina te rastali. Stari bi kovani novac tada postao nevažeci na prostoru na kojem je iskovan. To se, međutim, nije ticalo Vikinga, jer njih nije zanimalo ništa drugo osim udjela srebra i težine kovanica. U vikinškom gradu Hedebyju još se početkom 9. stoljeća kovao novac koji je oponašao novac Karla Velikog i frizijski novac iz 8. stoljeća. Na kovanicama iz Hedebyja nalaze se i prikazi jelena, pijetlova, kuća i brodova. Takve su kovanice iz Hedebyja pronađene u grobovima u Birki.

Prvi švedski kovani novac kovao se u Sigtuni za vrijeme kralja Olofa Skötkonunga, između 995. i 1000. godine te kasnije, za njegova sina Anunda Jakoba. Ove prve švedske kovanice oponašale su engleske kovanice te se pretpostavlja da su engleski kovači novca dovedeni u Sigtunu. Kovanice iz Sigtune najsigurniji su i najvažniji dokazi o postojanju Olofa Skötkonunga i njegova sina. Svojom izradom one predstavljaju službeni prijelaz na kršćanstvo, a time i želju za približavanjem ostatku Europe.

7.3.1. Förmåga att hantera stress och individers beslut att äga aktier

André Gyllenram, Jörgen Hellström och Niklas Hanes: Förmåga att hantera stress och individers beslut att äga aktier

André Gyllenram är doktorand i nationalekonomi på Handelshögskolan vid Umeå universitet.
andre.gyllenram@econ.umu.se

Jörgen Hellström är professor med inriktning mot finansiell ekonomi på Handelshögskolan vid Umeå universitet. jorgen.hellstrom@usbe.umu.se

Niklas Hanes är lektor i nationalekonomi på Handelshögskolan vid Umeå universitet. niklas.hanes@econ.umu.se

Vi tackar David Granlund, Elon Strömbäck, Roine Vestman, deltagare på Nationella konferensen i nationalekonomi och deltagare på Arne Ryde Workshop för kommentarer samt Jan Wallander och Tom Hedelius Stiftelse för finansiellt stöd.

Nyare finansiell forskning har påvisat att individers kognitiva förmåga (IQ) påverkar finansiella beslut. Att äga aktier korrelerar t ex starkt med IQ. Men även bland "smarta" individer är det många som inte äger aktier. Detta är förbryllande, då avkastningen på aktiemarknaden historiskt har slagit andra investeringsalternativ, och det indikerar att det kanske inte räcker med att vara "smart" för att göra smarta val. En möjlig förklaring till detta, som vi finner empiriskt stöd för, är att även andra personliga egenskaper, som exempelvis stresstålighet, kan påverka finansiella beslut.

Vad gör att vissa personer investerar i aktier och andra inte? Forskning kring individers beteende på finansiella marknader har rönt stort intresse under det senaste decenniet (se t ex Guiso and Sodini 2013). Centralt inom denna forskning är frågor kring individers beslut att delta på aktiemarknaden. Traditionella finansiella teorier (t ex Arrow 1965 och Merton 1971) predikterar att alla individer, oavsett inställning till risk, borde hålla åtminstone en liten andel av sin förmögenhet i aktier, givet att aktier i genomsnitt har högre avkastning än andra investeringsformer. Det faktum att en stor del av befolkningen faktiskt inte äger aktier anses därför förbryllande. Studier pekar på att faktorer som likviditetsrestriktioner, avsaknad av finansiell kunskap, avsaknad av tillit till finansiella marknader samt individers sociala omgivning är av central betydelse för individers beslut att delta på aktiemarknaden. Nyare forskning visar även att individers kognitiva förmåga (IQ) är av stor betydelse för aktiemarknadsdeltagande (Grinblatt m fl 2011). "Smartare" individer tenderar, allt annat lika, att vara mer benägna att äga aktier än dem med lägre kognitiv förmåga. Det kan dock noteras att även bland dem med hög kognitiv förmåga är det många som inte äger aktier.

En möjlig förklaring till att även individer med relativt hög kognitiv förmåga avstår från att investera på aktiemarknaden kan vara att de saknar vissa psykiska förutsättningar, t ex förmågan att hantera stressfulla situationer. Även om man inser vad som är ett bra beslut kan en bristande förmåga att hantera stressfulla situationer göra att man avstår från att ta ”rätt” beslut. Medan IQ beskriver en individs förmåga att t ex tänka logiskt, relaterar en individs förmåga att hantera stressfulla situationer mer allmänt till individens psykiska funktionsförmåga, dvs hur väl individer psykiskt hanterar sin livssituation.¹ Studier relaterade till psykisk funktionsförmåga, speciellt med fokus på förmåga att hantera stress, saknas till stor del i dag i den finansiella litteraturen.²

För att förstå hur psykisk funktionsförmåga påverkar finansiella beslut och för att studera om individer med relativt hög kognitiv förmåga begränsas av en bristande förmåga att hantera stressfulla situationer har vi genomfört en studie med data från bl a individers (mäns) mönstring till militärtjänstgöring. I den här artikeln sammanfattar vi delar av resultaten från denna studie.³

Resultaten indikerar att individers psykiska funktionsförmåga är en viktig faktor som påverkar individers beslut att investera på aktiemarknaden. Aktiemarknadsdeltagande är stigande i psykisk funktionsförmåga (förmågan att hantera stressfulla situationer) och förklarar deltagande i samma storleksordning som kognitiv förmåga. Om man jämför individer med lägsta respektive högsta psykiska funktionsförmåga, allt annat lika, är sannolikheten att delta på aktiemarknaden i genomsnitt 7,2 procent lägre för den förra gruppen. Det kan jämföras med effekten av kognitiv förmåga, där sannolikheten för att delta i genomsnitt är 8,1 procent lägre för individer i gruppen med lägst kognitiv förmåga. Vidare indikerar resultaten att bland individer med hög kognitiv förmåga begränsas aktiemarknadsdeltagande av en låg psykisk funktionsförmåga. Sannolikheten att individer med hög kognitiv och låg psykisk funktionsförmåga deltar på aktiemarknaden är i genomsnitt och allt annat lika över 9 procent lägre om man jämför med individer med hög kognitiv och hög psykisk funktionsförmåga.

¹ I denna artikel använder vi begreppet psykisk funktionsförmåga som synonym till individens förmåga att hantera stressfulla situationer.

² En litteratur som relaterar specifika personlighetsdrag till finansiellt beteende existerar dock (t ex Almlund m fl 2011; Brown and Taylor 2011; Anderson m fl 2012; Becker m fl 2012). Men till skillnad från vad som i regel stipuleras i denna litteratur, där effekter av *specifika* personlighetsdrag (ofta karakteriserade utifrån personlighetsteorin *the Big Five*) studeras, menar vi att en individs psykiska funktionsförmåga beror på en *kombination* av olika personlighetsdrag.

³ En mer ingående analys och mer detaljerade resultat återfinns i Gyllenram m fl (2014).

Nedan diskuteras först våra teoretiska utgångspunkter för hur psykisk funktionsförmåga och kognitiv förmåga påverkar individers beslut att investera i aktier. Sedan presenteras de data som har använts i studien, resultat samt slutsatser.

7.3.2. Mögúcnost nošenja sa stresom i odluka o posjedovanju dionica

André Gyllenram, Jörgen Hellström i Niklas Hanes: Mögúcnost nošenja sa stresom i odluka o posjedovanju dionica

André Gyllenram je doktorand ekonomije na Ekonomskom fakultetu pri Sveučilištu Umeå.
andre.gyllenram@econ.umu.se

Jörgen Hellström je redoviti profesor na smjeru financijske ekonomije na Ekonomskom fakultetu pri Sveučilištu Umeå. jorgen.hellstrom@usbe.umu.se

Niklas Hanes je izvanredni profesor ekonomije na Ekonomskom fakultetu pri Sveučilištu Umeå.
niklas.hanes@econ.umu.se

Zahvaljujemo Davidu Granlundu, Elonu Strömbäcku, Roineu Vestmanu, sudionicima Nacionalne konferencije o ekonomiji i sudionicima Arne Ryde Workshop-a na komentarima te Zakladi Jan Wallander i Tom Hedelius na financijskoj potpori.

Novija financijska istraživanja pokazuju da kognitivna sposobnost (kvocijent inteligencije) pojedinca utječe na njegove financijske odluke. Posjedovanje dionica u snažnoj je korelaciji s, primjerice, kvocijentom inteligencije. Međutim, čak i među „pametnim“ pojedincima mnogo je onih koji ne posjeduju dionice. To je zbunjujuće, jer je, povijesno gledajući, dobit na tržištu dionica nadmašila druge oblike investiranja, te upućuje da možda nije dovoljno biti „pametan“ za donošenje pametnih odluka. Moguće objašnjenje, za koje pronalazimo empirijski dokaz, jest da čak i druge osobne karakteristike, kao primjerice otpornost na stres, mogu utjecati na financijske odluke.

O čemu ovisi to da pojedine osobe ulažu u dionice, a druge ne? Istraživanje ponašanja pojedinaca na financijskim tržištima bilo je predmetom velikog interesa tijekom posljednjeg desetljeća (v.

npr. Guiso i Sodini 2013). Srž istraživanja su pitanja koja se tiču odluke pojedinca o sudjelovanju na tržištu dionica. Tradicionalne financijske teorije (npr. Arrow 1965 i Merton 1971) očekuju da bi svi, bez obzira na svoj stav prema riziku, barem maleni dio svoje imovine trebali držati u dionicama, s obzirom na to da dionice u prosjeku imaju veću dobit od drugih oblika ulaganja. Činjenica da velik dio stanovništva zapravo ne posjeduje dionice zbog toga zbunjuje. Studije pokazuju da su faktori poput ograničenja likvidnosti, nedostatka znanja o financijama, nedostatka pouzdanja u financijska tržišta te socijalno okruženje pojedinca od središnjeg značaja za odluku o sudjelovanju na tržištu dionica. Novije istraživanje pokazuje čak i da kognitivna sposobnost pojedinca (kvocijent inteligencije) ima velik značaj za sudjelovanje na tržištu dionica (Grinblatt et al. 2011). „Pametnije“ osobe imaju tendenciju, pod inače istim uvjetima, biti sklonije posjedovanju dionica od osoba niže kognitivne sposobnosti. Međutim, može se primijetiti da je i među osobama više kognitivne sposobnosti mnogo onih koji ne posjeduju dionice.

Moguće objašnjenje zašto čak i osobe više kognitivne sposobnosti izbjegavaju ulaganja na tržištu dionica može biti nedostatak određenih psihičkih preduvjeta, npr. mogućnosti nošenja sa stresnim situacijama. Čak i ako se uviđa koja je odluka dobra, nedostatak sposobnosti nošenja sa stresnim situacijama može uzrokovati izbjegavanje donošenja „ispravne“ odluke. Dok kvocijent inteligencije opisuje sposobnost pojedinca da npr. logički razmišlja, sposobnost pojedinca da se nosi sa stresnim situacijama više se odnosi općenito na psihičku funkcionalnu sposobnost, tj. koliko se dobro pojedinac psihički nosi sa svojom životnom situacijom.¹ Studije povezane sa psihičkom funkcionalnom sposobnošću, osobito s naglaskom na sposobnost nošenja sa stresom, danas uvelike nedostaju u financijskoj literaturi.²

Kako bi se razumjelo kako psihička funkcionalna sposobnost pojedinca utječe na financijske odluke i kako bi se proučilo jesu li pojedinci relativno visoke kognitivne sposobnosti ograničeni nedostatkom sposobnosti nošenja sa stresnim situacijama, proveli smo istraživanje s

¹ U ovom članku izraz psihička funkcionalna sposobnost koristimo kao sinonim za sposobnost pojedinca u nošenju sa stresnim situacijama.

² Međutim, postoji literatura koja povezuje osobine ličnosti s financijskim ponašanjem (npr. Almlund et al. 2011; Brown i Taylor 2011; Anderson et al. 2012; Becker et al. 2012). Ali za razliku od onoga što je u pravilu utvrđeno u ovoj literaturi, gdje se proučavaju učinci *specifičnih* osobina ličnosti (često karakteriziranih prema *Big Five* modelu teorija ličnosti), mi smatramo da psihička funkcionalna sposobnost pojedinca ovisi o *kombinaciji* različitih osobina ličnosti.

podacima dobivenim, između ostalog, prilikom novačenja (muškaraca) u vojnu službu. U ovom članku sažimamo dijelove rezultata iz ovog istraživanja.³

Rezultati pokazuju da je psihička funkcionalna sposobnost pojedinca važan faktor koji utječe na njegovu odluku o ulaganju na tržištu dionica. Sudjelovanje na tržištu dionica povećava se sa psihičkom funkcionalnom sposobnošću (sposobnošću nošenja sa stresnim situacijama) i objašnjava sudjelovanje u istom redu veličine kao i kognitivna sposobnost. Ako se usporede pojedinci najniže odnosno najviše psihičke funkcionalne sposobnosti, pod inače istim uvjetima, vjerojatnost sudjelovanja na tržištu dionica u prosjeku je za 7,2% niža kod prve skupine. To se može usporediti s efektom kognitivne sposobnosti, gdje je vjerojatnost sudjelovanja u prosjeku za 8,1% niža kod osoba u skupini s najnižom kognitivnom sposobnošću. Nadalje, rezultati pokazuju da je među pojedincima visoke kognitivne sposobnosti sudjelovanje na tržištu dionica ograničeno niskom psihičkom funkcionalnom sposobnošću. Vjerojatnost da će osobe visoke kognitivne sposobnosti i niske psihičke funkcionalne sposobnosti sudjelovati na tržištu dionica je, u prosjeku i pod inače istim uvjetima, preko 9% niža u usporedbi s osobama visoke kognitivne sposobnosti i visoke psihičke funkcionalne sposobnosti.

Niže u tekstu prvo se raspravlja o našim teorijskim polaznim točkama o tome kako psihička funkcionalna sposobnost i kognitivna sposobnost utječu na odluku pojedinca o ulaganju u dionice. Zatim se izlažu podatci koji su korišteni u istraživanju, rezultati te zaključci.

³ Iscrpnija analiza i detaljniji rezultati nalaze se u Gyllenram et al. (2014).

8. Översättningar från kroatiska till svenska

8.1.1. Dječji atlas prirode: životinjski i biljni svijet u Hrvatskoj

Martin Mihaldinec, Milan Taritaš: Dječji atlas prirode: životinjski i biljni svijet u Hrvatskoj

VI. PLANINA

Što je to što planinare potiče na penjanje po planinama? Je li to samo želja za širokim vidicima ili još nešto? Planinari znaju uživati u svim ljepotama što im pruža planina. To su prekrasne borove šume, proplanci s planinskim cvijećem i mirisnim gorskim travama. Čak i tamo gdje šume prestaju, kamenje je obraslo rijetkim egzotičnim biljkama. Planina može biti divlja i surova, ali na svoj način lijepa jer se u njoj, uz nesvakidašnje prizore, susrećemo i s neuobičajenim biljnim i životinjskim svijetom. Možemo susresti medvjeda, risa, vuka i ponosnog orla što plovi nebeskim prostranstvima. Planine su i najočuvaniji dio zemlje od zagađenosti, otoci čistoće, koji oduševljavaju sve istinske ljubitelje prirode. To je mjesto kamo valja otići da se upoznamo s njezinim ljepotama i tajnama.

TLO

PLANINSKI RUNOLIST

Planinski runolist je biljka visokih planina (Velebit). Pripada porodici glavočika. Raste iz valjkastog podanka, a pri zemlji ima rozetu od vunasto dlakavih listova. Cvjetne stabljike su uspravne i nerazgranate, vunasto dlakave. Cvjetne glavice su sakupljene u završnim cvatovima, obavijene bijelim vunastim listovima, u obliku zvijezde.

Raste u pukotinama stijena i na točilima. Podnosi niske temperature i sušu. Rijedak je (glacijalni relikv) i zaštićen je Zakonom o zaštiti prirode. Posebno je obljubljen među planinarima, koji ga smatraju svojim simbolom.

VUK

Vuk je jedan od glavnih likova raznih priča, bajki, no, uvijek je prikazan kao negativac (npr. u bajci o Crvenkapici), iako za to nema opravdanih razloga. To i jest razlog što je u prošlosti

vuka smio svatko i na svakome mjestu ubiti ne birajući sredstva. Na žalost, takav odnos prema vuku urodio je neželjenim posljedicama, tako da se vuk na europskim prostorima, a i u nas, znatno prorijedio ili gotovo nestao. U Hrvatskoj ga danas još ima u Gorskom kotaru, Lici i na planinama Dalmacije. Zaštićen je jer se procjenjuje da u nas živi još samo oko 50 vukova.

Vuk je zvijer iz porodice pasa. Sličan je *njemačkom vučjaku*. Sivosmeđe je boje a rep i leđa nešto su tamniji. Tijelo mu je dugo nešto više od metra, a rep oko 35 cm. Mužjak je težak 35, a ženka 29 kg. Živi u prostranim šumama, u manjim porodičnim čoporima, a zimi se udružuje u veće čopore radi lakšeg lova. Predvodnik čopora obično je najsnažniji vuk ili iskusna ženka pa im se ostali podređuju. Hrani se divljim i domaćim životinjama, a napose je poguban za stada ovaca. Sve krupnije domaće i divlje životinje napada u čoporu.

Poznata je vučja strategija lova: dio čopora pritjeruje plijen, a drugi čekaju u zasjedi, napadaju i ubijaju. Vuk je izdržljivi trkač i dobar plivač.

Vrijeme parenja je od prosinca do veljače i nakon 63 dana vučica okoti 4 do 8 slijepih vučića koji progledaju nakon desetak dana, a sišu 2 mjeseca. Za njih se, uz roditelje, često brinu i njihova godinu dana starija braća. Samostalni postaju nakon 6 mjeseci, a spolno zreli nakon dvije godine. Mogu doživjeti 15 godina ali u prirodi stradaju mnogo ranije.

Vuk se glasa režanjem i zavijanjem, pri kojem iskesi zube pa izgleda zastrašujuće.

MRKI MEDVJED

Mrki medvjed je najveća grabežljiva zvijer Europe. Krzno mu je gusto, a može imati sve nijanse od tamnosmeđe do tamnocrvene i žućkastosmeđe boje. Dug je 2 m a težak 150 do, iznimno, preko 300 kg. Ženka je lakša. Rep mu je dug 10 cm. Goleme šape završavaju s 5 snažnim prstiju s pandžama koje mu služe za napad i obranu. Stanovnik je hrvatskih planinskih šuma Gorskog kotara, Like i Dalmacije (Snježnik, Risnjak, Velika i Mala Kapela, Plješivica, Velebit, Dinara, Mosor, Biokovo). Povremeno se pojavi i na Ćićariji, Učki i Žumberku. Rijetka je vrsta i zaštićen je zabranom lova u zaštićenim područjima. Zbog njegove velike snage (može u čeljustima u brlog dovući i zalogaj do 300 kilograma težine) u našim se krajevima smatra šumskim gospodarom i zaštitnikom. Reljef s njegovim likom se nalazi na kovanom novcu od 5 kuna.

Za život treba velika prostranstva (od 100 do 200 km²). U lov i šetnju najčešće kreće u sumrak i noću. Iako je zdepast, brzo trči kad je uznemiren, lako se penje uz stijene i na drveće, a pliva da bi se osvježio za ljetnih vrućina. Kasno ujesen sprema se na zimski san u spiljama ili pod naslagama granja. Neke jedinke ostaju aktivne tijekom čitave zime. Medvjed je svežder, ponajprije biljožder. Hrani se bobicama, žirom, gljivama, travom, korijenjem i medom divljih pčela, ali kad ponestane biljaka ili ako se navikne na meso, lovi i jede razne životinje od sitnih kukaca i puževa, preko divljači, do ovaca, goveda i konja. Veliku divljač izmori proganjanjem. Jede i lešine.

Ženka se pari u svibnju i lipnju. U siječnju, nakon zimskog sna, okoti 1 do 4 slijepa mladunčeta, koji s njom staju godinu i pol prije nego se osamostale. Mladi imaju „ogrlicu“ od bijele dlake. Vole se igrati i izvoditi različite vragolije pa su vrlo zabavni. Treba međutim znati da je medvjedica koja ih čuva krajnje opasna jer je u obrani mladunaca spremna na sve. Mrki medvjed u prirodi živi 10 do 20 godina. Može ga se čuti kako duboko brunda, a u uzbuđenju dašće i tuli. Nije čudno što ga je hrvatski književnik Vladimir Nator u svojem epu nazvao Medvjed Brundo.

MALINA

Malina je trajnica s puzavim podankom i stabljikom visine od 1 do 2 m. Izbojci prve godine ne donose plod, a u jesen druge godine se, nakon donošenja ploda, posuše. Stabljika je posuta sitnim trnjem, a listovi su neparno perasto sastavljeni od 3, 5 ili 7 jajastih listića, nejednoliko nazubljenih s naličja pokriveni gustim bijelim ili sivkastim dlačicama. Cvjetovi su pravilni s pet bijelih latica, a razvijaju se od svibnja do srpnja. Plodovi su slični bobama, crveni, mesnati s mnogo malenih sraslih koštunica. Plod se, kad dozori, lako skida sa stabljike.

Uz šumsku jagodu, malina je najpopularnije šumsko voće koje raste po šumskim čistinama, krčevinama i među grmljem i gustišem, najčešće u planinskom području. Beru je zbog slatkih i mirisnih plodova, koji se jedu sirovi, a služe i za proizvodnju džemova, marmelada, sirupa i voćnih sokova (malinovac). Od plodova malina se peče rakija, spravlja malinovo vino i voćni čajevi, a od lišća vitaminski čaj. Malina se uzgaja u mnogo kulturnih sorti koje, međutim, nemaju onaj okus zbog kojeg su divlje cijenjene.

OSLAD

Oslad je do 70 cm visoka paprat, zastupljena u kontinentalnom dijelu Hrvatske, ali i u mediteranskim šumama. Listovi su kožasti, perasti, dugački oko 30 do 40 cm i duboko urezani, vazdazeleni. Oslad naseljava stijene i kamene blokove obrasle mahovinom, u sjenovitim listopadnim i crnogoričnim šumama. Podanak koji raste gotovo po površini zemlje, vrlo je sladak pa oslad zovu i slatkom paprati. Omiljen je među djecom i pastirima, koji ga žvaču svježeg i sušenog. Ne treba, međutim, pretjerivati s uporabom sirovih podanaka jer sadrže i male količine otrovnih saponina. U pučkoj medicini podanak oslada se rabi kod bolesti dišnih putova, žutice, gihta, malarije i crijevnih nametnika.

ŠUMSKA PAPERAT

U prapovijesti paprati su rasle kao golema stabla, o čemu nam svjedoče brojne okamine u naslagama kamenog ugljena. Danas je to 30 do 140 cm visoka bilja s više velikih, preko metra dugačkih listova koji svake godine istjeraju iz podanka. Listovi su nerazgranjeni, duguljasti i dvostruko perasto razdijeljeni. S lica su tamnozeleni, a s naličja svjetliji i na njima se nalaze spore koje služe razmnožavanju. Paprat nema ni pravog cvijeta ni tipičnog sjemena, a u razvojnom ciklusu se izmjenjuju nespolni i spolni naraštaj.

Raste po planinskim, sjenovitim i vlažnim, listopadnim i crnogoričnim šumama, ispod krošnji drveća, no nije rijetkost da raste na proplancima i čistinama.

Vrlo mladi izdanci paprati imaju lišće savijeno poput puževe kućice, a mogu se kuhani ili prženi upotrijebiti za jelo kao proljetno povrće, jer su bogati vitaminom C i karotinom. Stariji listovi su neukusni i škodljivi ako se pojedju, podanak je otrovan, a u ljekarstvu služi kao lijek protiv trakavice.

8.1.2. Barnatlas över natur: djur- och växtvärlden i Kroatien

Martin Mihaldinec, Milan Taritaš: Barnatlas över natur: djur- och växtvärlden i Kroatien

VI. BERG

Vad är det som motiverar bergvandrare att vandra i bergen? Är det bara lusten efter vida vyer eller något mer? Bergvandrare vet hur man ska njuta av allt det vackra som berget erbjuder. Underbara tallskogar, gläntor med fjällblommor och doftande fjällgräs. Även på platserna där skogar slutar är stenar täckta med sällsynta exotiska växter. Berget kan vara vilt och ogästvänligt, men på sitt sätt också vackert eftersom vi där, förutom ovanliga vyer, möter sällsynta växt- och djurliv. Vi kan möta björn, lodjur, varg och den stolta örnen som svävar genom de himmelska vidderna. Berg är också delen av landet som är mest skyddat från föroreningar, de är öar av renhet, som förtrollar alla riktiga naturbeundrare. Det är en plats dit vi borde gå för att bekanta oss med dess skönheter och hemligheter.

MARKEN

EDELWEISS

Edelweiss är en växt som trivs i höga berg (Velebit). Den tillhör familjen korgblommiga växter. Den växer ur en cylindrisk jordstam, och nära marken har den en bladrosett med ludna blad. Blommans stjälkar är upprätta och ogrenade samt ludna. Blomkorgarna är samlade ihop i terminala blomställningar, och flätade med vitludna blad i form av en stjärna.

Den växer i bergsskrevor och raskägglor (småsten under bergväggar). Den tål låga temperaturer och torka. Den är sällsynt (en glacial relik) och den är skyddad enligt naturvårdslagen. Den är speciellt omtyckt bland bergvandrare, som betraktar den som sin symbol.

VARG

Vargen är ofta en av huvudpersonerna i olika historier och sagor men den är alltid framställd som en skurk (t.ex. i sagan om Rödluvan), även om det inte finns någon rättfärdig anledning till det. Detta är egentligen skälet till att vem som helst förr i tiden kunde döda en varg varsomhelst, på

vilket sätt den än ville. Tyvärr har ett sådant förhållande till vargen gett oönskade konsekvenser så att vargen har, både i det europeiska området och även i vårt land, blivit sällsynt eller nästan försvunnit. I Kroatien finns den idag fortfarande i Gorski kotar, Lika och i Dalmatiens berg. Den är skyddad eftersom det uppskattas att det bara finns ungefär 50 vargar kvar hos oss.

Vargen är ett vilddjur som tillhör familjen hunddjur. Den liknar *tysk schäferhund*. Den är gråbrun i färg, medan svansen och ryggen är något mörkare. Kroppen är lite över en meter lång och svansen är ungefär 35 centimeter lång. Hanen väger 35 och honan 29 kilo. Den bor i vidsträckta skogar, i mindre familjeflockar, och under vintern samlas den i större flockar för att underlätta jakten. Flockledaren brukar vara den starkaste varghanen eller en erfaren hona och de andra underordnar sig. Vargen äter både vilda och tama djur, och den är särskilt farlig för fårflöckar. Alla större tama och vilda djur angriper den i flock.

Vargens jaktstrategi är välkänd och den låter så här: en del av flocken driver villebrådet medan de andra väntar i bakhåll, angriper och dödar. Vargen är en uthållig löpare och en bra simmare.

Parningstiden varar från december till februari och efter 63 dygn föder varghonan mellan fyra till åtta blinda vargungar som öppnar ögonen efter ungefär tio dygn, och de diar i två månader. De tas om hand av sina föräldrar, men ofta även av sina ett år äldre syskon. De blir självständiga efter sex månader och könsmogna efter två år. De kan leva upp till 15 år, men i naturen dör de mycket tidigare.

Vargen låter genom att morra och yla, då den visar tänderna och ser skrämmande ut.

BRUNBJÖRN

Brunbjörnen är Europas största rovdjur. Dess päls är tät och kan vara i alla nyanser från mörkbrun till mörkröd och gulbrun. Den är två meter lång och den väger från 150 till, exceptionellt, över 300 kg. Honan är lättare. Dess svans är tio centimeter lång. De grova tassarna slutar med fem starka fingrar med klor som björnen använder både till angrepp och försvar. Den bor i kroatiska bergskogar i Gorski kotar, Lika och Dalmatien (Snježnik, Risnjak, Velika och Mala Kapela, Plješivica, Velebit, Dinara, Mosor, Biokovo). Ibland visar den sig på Ćićarija, Učka och Žumberak också. Den är en rar art och är skyddad mot jakt i skyddade områden. På grund av dess stora kraft

(i käften kan den bära till idet en matbit som väger upp till 300 kilo) betraktas den i vårt område som skogens herre och beskyddare. En relief med dess framställning finns på 5 kuna myntet.

För att leva behöver den stora områden (från 100 till 200 kvadratkilometer). Den jagar och vandrar vanligen i skymningen och på natten. Trots att den är satt, springer den fort när den är upprörd, den klättrar lätt på klippor och i träd, och den simmar för att svalka sig i sommarhettan. Sent på hösten förbereder den sig för vinterdvalan i hålor eller under grenbeläggningar. Vissa individer förblir aktiva genom hela vintern. Björnen är allätare, först och främst växtätare. Den äter bär, ollon, svampar, gräs, rötter och honung från murarbin, men om växter börjar ta slut eller om björnen vänjer sig vid kött, då jagar den och äter olika djur, från små insekter och sniglar till vilt, får, nötkreatur och hästar. Den förföljer högvilt tills det tröttnar. Den äter kadaver också.

Björnhonan parar sig i maj och juni. I januari, efter vinterdvalan, föder den mellan en till fyra blinda björnugar, som stannar med henne i ett och ett halvt åt innan de blir självständiga. Ungarna har en "halsband" av vitt hår. De gillar att leka och göra olika hyss så de är jätteroliga. Man borde dock veta att björnhonan som passar dem är ytterst farlig eftersom hon är beredd på allt för att skydda sina ungar. Brunbjörnen lever mellan 10 och 20 år i naturen. Man kan höra den brumma, och när den är oroad då flämtar den och tjuiter. Det är inte konstigt att den kroatiska författaren Vladimir Nazor kallade den Björnen Brum i sitt epos.

HALLON

Hallonet är en flerårig växt med en krypande jordstam och en stjälk som är mellan en och två meter hög. Det första året bär skotten inga frukt, och under hösten andra året, efter att de har burit frukt, vissnar de. Stjälken har pyttesmå taggar, och bladen är motsatta och udda, med tre, fem eller sju äggrunda små blad, ojämnt sågade, undersidan är täckt med små vita eller grå hår. Blommorna är regelbundna och de har fem vita kronblad, som utvecklar sig mellan maj och juli. Frukterna är bärliknande, röda, saftiga, med många små hopväxta stenfrukter. När frukten mognar, lossnar den lätt från stjälken.

Förutom smultronet är hallonet det mest populära bäret som växer i skogsläntor, i avverkad skog samt mellan buskar och snår, vanligen i bergsområdet. Det plockas för dess doftande och söta frukter, som man äter råa, men som används också till sylter, marmelader, sirap och fruktsafter (hallonsaft). Av hallonfrukter gör man rakia, hallonvin och fruktte, och av dess blad

gör man vitamin te. Man odlar många arter av hallon, vilka dock inte har den smaken vilken det vilda hallonet uppskattas för.

STENSÖTA

Stensötan är en upp till 70 centimeter hög ormbunke, som växer i kontinentala Kroatien, men också i medelhavsskogarna. Dess blad är läderartade, parbladiga, ungefär 30 till 40 centimeter långa och djupt skårade, städsegröna. Stensötan växer på stenar och mossbevuxna stenblock, i skuggiga lövfällande och städsegröna skogar. Jordstam, som växer nästan på markens yta, är mycket söt så stensötan kallas också för söta ormbunken. Den är omtyckt bland barn och herdar, som tuggar den både färsk och torr. Man borde dock inte nyttja råa jordstammar för mycket eftersom de innehåller små halter av giftiga saponiner. Inom folkmedicinen används stensötans jordstam mot luftvägsinfektioner, gulsot, gikt, malaria och tarmparasiter.

TRÄJON

Under forntiden växte ormbunkar som enorma träd, om vilket vittnar många fossil som finns i lager av stenkol. Idag är den en 30 till 140 centimeter hög växt med flera stora, över en meter långa blad som varje år växer ur jordstammen. Blad är ogrenade, avlånga och dubbelt parbladiga. Ovansidan är mörkgrön, undersidan är ljusare och där finns det sporer för förökning. Ormbunken har varken en regelbunden blomma eller ett typiskt frö, och i utvecklingsförloppet omväxlas könlös och könlig generation.

Den växer i bergskogar, skuggiga och fuktiga, lövfällande och städsegröna skogar, under trädkronor, men det är inte ovanligt att den växer i skogsgläntor också.

De mycket unga revorna till ormbunken har blad som är böjda och liknar ett snäckhus, och när de är kokade eller stekta kan de användas till mat som vårgrönsaker, eftersom de är rika på C-vitamin och karoten. Äldre bladen är osmakliga och skadliga om man äter dem, jordstammen är giftig, och inom folkmedicinen används den som ett läkemedel mot bandmask.

8.2.1. Uputa o lijeku: Informacije za bolesnika. LUPOCET 500 mg tablete

Uputa o lijeku: Informacije za bolesnika

LUPOCET 500 mg tablete

paracetamol

Pažljivo pročitajte cijelu uputu prije nego počnete primjenjivati ovaj lijek jer sadrži Vama važne podatke.

Uvijek primijenite ovaj lijek točno onako kako je opisano u ovoj uputi ili kako Vam je rekao Vaš liječnik ili ljekarnik.

- Sačuvajte ovu uputu. Možda ćete je trebati ponovno pročitati.
- Ako trebate dodatne informacije ili savjet, obratite se Vašem ljekarniku.
- Ako primijetite bilo koju nuspojavu, potrebno je obavijestiti liječnika ili ljekarnika. To uključuje i svaku moguću nuspojavu koja nije navedena u ovoj uputi. Pogledajte dio 4.
- Obavezno se obratite liječniku ako se ne osjećate bolje ili ako se osjećate lošije nakon 3 dana.

Što se nalazi u ovoj uputi:

1. Što su LUPOCET 500 mg tablete i za što se koriste?
2. Što morate znati prije nego počnete uzimati LUPOCET 500 mg tablete?
3. Kako uzimati LUPOCET 500 mg tablete?
4. Moguće nuspojave
5. Kako čuvati LUPOCET 500 mg tablete?
6. Sadržaj pakiranja i druge informacije

1. Što su LUPOCET 500 mg tablete i za što se koriste?

LUPOCET 500 mg tablete sadrže paracetamol koji pripada skupini lijekova za ublažavanje bolova i snižavanje povišene tjelesne temperatura (analgetika i antipiretika).

Koriste se za ublažavanje blage do umjerene boli i snižavanje povišene tjelesne temperature.

Lijek je namijenjen za kratkotrajnu primjenu u odraslih i djece starije od 6 godina (tjelesne težine iznad 21 kg).

2. Što morate znati prije nego počnete uzimati LUPOCET 500 mg tablete?

Nemojte uzimati LUPOCET tablete:

- ako ste Vi ili Vaše dijete alergični na paracetamol ili bilo koji drugi sastojak ovog lijeka (naveden u dijelu 6.)
- u djece mlađe od 6 godina.

Upozorenja i mjere opreza

U sljedećim slučajevima LUPOCET 500 mg tablete treba primjenjivati uz poseban oprez i pod nadzorom liječnika:

- ako ste Vi ili Vaše dijete kronično ovisni o alkoholu
- ako Vi ili Vaše dijete patite od oštećenja funkcije jetre (upala jetre, Gilbertov sindrom)
- u slučaju teškog oštećenja bubrega koje postoji od ranije
- u slučaju bolesti koje mogu biti praćene smanjenom razinom glutaciona (eventualna prilagodba doze, npr. kod šećerne bolesti, HIV-a, Downovog sindroma, tumora).

U tim slučajevima Vi odnosno Vaše dijete uzimajte LUPOCET 500 mg tablete tek nakon prethodnog savjetovanja sa svojim liječnikom.

Ako se ne osjećate bolje ili se osjećate lošije nakon 3 dana ili u slučaju visoke tjelesne temperature, Vi ili Vaše dijete trebete potražiti savjet liječnika.

Kako bi se izbjegao rizik predoziranja, potrebno je osigurati da lijekovi koji se istodobno uzimaju ne sadrže paracetamol. **Ako istodobno uzimate druge lijekove koji sadrže paracetamol odmah prekinite njihovu primjenu jer se ne smiju koristiti zajedno s LUPOCET 500 mg tabletama.**

U slučaju predoziranja potrebno je odmah potražiti medicinsku pomoć, čak i ako nemate nikakve simptome (vidjeti dio **Ako uzmete više LUPOCET 500 mg tableta nego što ste trebali**). Naime, postoji rizik za kasniju pojavu teškog oštećenja jetre.

Dulja primjena većih doza lijekova protiv bolova, koja je u suprotnosti s njihovom osnovnom namjenom, može izazvati glavobolje koje se, pak, u tom slučaju ne smiju liječiti većim dozama tih istih lijekova.

Općenito, redovito uzimanje lijekova protiv bolova, osobito kombinacija nekoliko djelatnih tvari koje djeluju protiv bolova, može dovesti do trajnog oštećenja bubrega s rizikom od zatajenja bubrega.

Kod naglog prekida nakon dulje neodgovarajuće primjene velikih doza lijekova protiv bolova mogu se pojaviti glavobolja, umor, bolovi u mišićima, nervoza i vegetativni simptomi. Simptomi izazvani prestankom primjene nestaju tijekom nekoliko dana. Do tada se ne smiju primjenjivati lijekovi protiv bolova, a ponovna primjena ne smije se započeti bez savjetovanja s liječnikom.

Bez savjeta liječnika ili stomatologa, LUPOCET 500 mg tablete se ne smiju uzimati dulje od nekoliko dana niti u povećanim dozama.

Ako se nešto od gore navedenog odnosi na Vas ili, pak, niste sigurni, javite se svom liječniku.

Djeca i adolescenti

LUPOCET tablete ne smiju se primjenjivati u djece mlađe od 6 godina i tjelesne težine manje od 21 kg.

Drugi lijekovi i LUPOCET 500 mg tablete

Obavijestite svog liječnika ili ljekarnika ako uzimate, nedavno ste uzeli ili biste mogli uzeti bilo koje druge lijekove.

Tijekom primjene LUPOCET tableta **nemojte primjenjivati** neki drugi lijek koji sadrži paracetamol.

Ako uzimate neke od sljedećih lijekova, savjetujte se s liječnikom ili ljekarnikom prije primjene LUPOCET 500 mg tableta:

- probenecid (lijek za liječenje gihta): u slučaju istodobnog uzimanja s probenecidom dozu LUPOCET 500 mg tableta trebalo bi smanjiti, budući da razgradnja lijeka LUPOCET 500 mg tableta može biti usporena

- fenobarbital (sredstvo za spavanje), fenitoin i karbamazepin (lijekovi za liječenje epilepsije), rifampicin (lijek za liječenje tuberkuloze) i drugi lijekovi koji mogu oštetiti jetru. U slučaju njihovog istodobnog uzimanja s lijekom LUPOCET 500 mg tabletama, mogu se javiti oštećenja jetre.
- lijekove za snižavanje povećanih vrijednosti masnoća u krvi (kolestiramin): jer mogu smanjiti apsorpciju i time djelotvornost LUPOCET 500 mg tableta.
- lijekove za liječenje infekcija HIV-om (zidovudin): sklonost smanjivanju broja bijelih krvnih stanica (neutropenija) se pojačava. Istodobna primjena LUPOCET 500 mg tableta je dozvoljena samo uz savjetovanje liječnika.
- lijekove protiv mučnine i povraćanja (metoklopramid i domperidon): oni mogu izazvati ubrzavanje apsorpcije i početka djelovanja LUPOCET 500 mg tableta.
- lijekove koji usporavaju pražnjenje želuca jer mogu odgoditi apsorpciju i početak djelovanja paracetamola.

Učinak uzimanja LUPOCET 500 mg tableta na rezultate laboratorijskih pretraga:

Uporaba paracetamola može utjecati na određivanje vrijednosti mokraćne kiseline i određivanje vrijednosti glukoze u krvi.

LUPOCET 500 mg tablete s hranom, pićem i alkoholom

Nemojte konzumirati alkoholna pića tijekom liječenja LUPOCET 500 mg tabletama.

Trudnoća i dojenje

Ako ste trudni ili dojite, mislite da biste mogli biti trudni ili planirate trudnoću, obratite se svom liječniku ili ljekarniku za savjet prije nego uzmete ovaj lijek.

Tijekom trudnoće LUPOCET 500 mg tablete se mogu uzimati nakon procjene očekivane koristi u odnosu na potencijalni rizik lijeka. Tijekom trudnoće LUPOCET 500 mg tablete ne smiju se primjenjivati dulje vrijeme, u visokim dozama ili u kombinaciji s drugim lijekovima, budući da sigurnost primjene u tim slučajevima nije utvrđena.

Paracetamol prolazi u majčino mlijeko. Budući da dosad nisu poznati neželjeni učinci na dojenče, prekidanje dojenja u pravilu neće biti potrebno.

Upravljanje vozilima i strojevima

LUPOCET 500 mg tablete ne utječu na sposobnost upravljanja vozilima ili strojevima.

3. Kako uzimati LUPOCET 500 mg tablete?

Uvijek uzmite Vi ili Vaše dijete ovaj lijek točno onako kako je opisano u ovoj uputi ili kako Vam je rekao Vaš liječnik ili ljekarnik. Provjerite s Vašim liječnikom ili ljekarnikom ako niste sigurni.

LUPOCET 500 mg tableta ima razdjelni urez i može se razdijeliti na jednake doze.

Pridržavajte se preporučenog doziranja.

Podaci o doziranju navedeni su niže u tablici. Paracetamol se dozira ovisno o životnoj dobi i tjelesnoj težini. Ako se primjenjuje u djece, doziranje se treba temeljiti na tjelesnoj težini djeteta. Približna dob u odnosu na tjelesnu težinu navedena je samo kao smjernica. Pojedinačna doza iznosi 10 do 15 mg/kg tjelesne težine, a najveća ukupna dnevna doza 60 mg/kg tjelesne težine.

Razmak između pojedinih doza ovisi o simptomima i najvećoj dnevnoj dozi te treba iznositi najmanje 6 sati.

Ako tegobe potraju dulje od 3 dana, potrebno je posavjetovati se s liječnikom.

Tjelesna težina (životna dob)	Pojedinačna doza lijeka	Najveća dnevna doza lijeka
21 kg – 25 kg (djeca 6 – 8 godina)	½ tablete	2 i ½ tablete
26 kg – 31 kg (djeca 8 – 11 godina)	½ tablete	3 tablete (razmak doziranja mora biti najmanje 4 sata)
32 kg – 43 kg (djeca 11 – 12 godina)	1 tableta	4 tablete
Više od 43 kg (djeca i adolescenti stariji od 12 godina i odrasli)	1 – 2 tablete	8 tableta

Najveća dnevna doza lijeka navedena u tablici (u 24 sata) ne smije se niti u kojem slučaju prekoračiti.

Način primjene

Za primjenu kroz usta, bez žvakanja uz dovoljno tekućine (najbolje uz čašu vode).

Uzimanje nakon obroka može dovesti do zakašnjelog djelovanja lijeka.

Trajanje primjene

Bez savjetovanja s liječnikom, Vi ili Vaše dijete ne uzimajte ovaj lijek dulje od 3 dana.

Oštećenje funkcije jetre i blaže oštećenje funkcije bubrega

U bolesnika s oštećenom funkcijom jetre ili bubrega kao i s Gilbertovim sindromom treba smanjiti dozu odnosno produljiti vremenski razmak između doza.

Teško oštećenje bubrega

U slučaju teške bubrežne insuficijencije (klirens kreatinina <10 ml/min) vremenski razmak između dvije pojedinačne doze treba biti najmanje 8 sati.

Stariji bolesnici

Nije potrebna prilagodba doziranja.

Djeca mlađa od 6 godina

Ne preporučuje se primjena ovog lijeka u djece mlađe od 6 godina odnosno tjelesne težine ispod 21 kg jer oblik i jačina lijeka nisu prikladni za ovu dobnu skupinu. Međutim, postoje odgovarajuće jačine doze odnosno oblici lijeka prikladni za ovu dobnu skupinu.

Obratite se Vašem liječniku ili ljekarniku, ako primijetite da je djelovanje ovog lijeka prejako ili preslabo.

Ako ste uzeli više LUPOCET 500 mg tableta nego što ste trebali

Kako bi se izbjegao rizik predoziranja, nemojte uzimati istodobno lijekove koji sadrže paracetamol.

Ukupna dnevna doza paracetamola kod odraslih i adolescenata starijih od 12 godina (tjelesne težine veće od 43 kg) ne smije prelaziti 4000 mg paracetamola (što odgovara 8 tableta ovog lijeka), a kod djece 60 mg paracetamola / kg tjelesne težine.

U slučaju predoziranja tegobe se u pravilu javljaju unutar 24 sata i uključuju: mučninu, povraćanje, gubitak apetita, bljedilo i bolove u trbuhu.

Ako ste uzeli veću količinu lijeka od preporučene, odmah se javite najbližoj hitnoj pomoći ili o tome obavijestite svog liječnika. Uzmite preostale tablete ili uputu o lijeku sa sobom kako bi zdravstveni djelatnici kojima ste se obratili znali točno koji ste lijek uzeli.

Ako ste zaboravili uzeti LUPOCET 500 mg tablete

Ako ste Vi ili Vaše dijete zaboravili uzeti jednu dozu, ne uzimajte dvije doze lijeka odjednom.

U slučaju da je i dalje prisutna vrućica ili bol, uzmite sljedeću dozu lijeka.

Ako imate bilo kakvih pitanja u vezi s primjenom ovog lijeka, obratite se svom liječniku ili ljekarniku.

8.2.2. Bipacksedel: Information till användaren. LUPOCET 500 mg tabletter

Bipacksedel: Information till användaren

LUPOCET 500 mg tabletter

paracetamol

Läs noga igenom denna bipacksedel innan du börjar använda detta läkemedel. Den innehåller information som är viktig för dig.

Använd alltid detta läkemedel exakt enligt beskrivningen i denna bipacksedel eller enligt anvisningar från din läkare eller apotekspersonal.

- Spara denna information, du kan behöva läsa den igen.
- Vänd dig till apotekspersonalen om du behöver mer information eller råd.
- Om du får biverkningar, tala med läkare eller apotekspersonal. Detta gäller även eventuella biverkningar som inte nämns i denna bipacksedel. Se avsnitt 4.
- Du måste tala med läkare om du inte mår bättre eller om du mår sämre efter 3 dagar.

I denna bipacksedel finner du information om:

1. Vad LUPOCET 500 mg tabletter är och vad de används för
2. Vad du behöver veta innan du använder LUPOCET 500 mg tabletter
3. Hur du använder LUPOCET 500 mg tabletter
4. Eventuella biverkningar
5. Hur LUPOCET 500 mg tabletter ska förvaras
6. Förpackningens innehåll och övriga upplysningar

1. Vad LUPOCET 500 mg tabletter är och vad de används för

LUPOCET 500 mg tabletter innehåller paracetamol som tillhör gruppen smärtlindrande och febernedsättande läkemedel (analgetika och antipyretika).

De används för behandling av feber- och smärttillstånd av lindrig art.

Detta läkemedel är avsett för kortvarig användning till vuxna och barn över 6 år (kroppsvikt över 21 kg).

2. Vad du behöver veta innan du tar LUPOCET 500 mg tabletter

Använd inte LUPOCET tabletter:

- om du eller ditt barn är allergisk mot paracetamol eller något annat innehållsämne i detta läkemedel (anges i avsnitt 6)
- till barn under 6 år.

Varningar och försiktighet

I följande fall ska LUPOCET 500 mg användas med särskild försiktighet och under läkares överinseende:

- om du eller ditt barn är kroniskt alkoholberoende
- om du eller ditt barn har leverskada (leverinflammation, Gilberts syndrom)
- vid allvarlig njurskada som har funnits sedan tidigare
- vid sjukdom som kan åtföljas av utarmad glutations-nivå (eventuellt anpassning av dos, t.ex. vid diabetes, hiv, Downs syndrom, tumör).

I dessa fall ska du eller ditt barn inte använda LUPOCET 500 mg tabletter förrän du har rådgjort med din läkare.

Om du inte mår bättre eller om du mår sämre efter 3 dagar eller vid feber, ska du eller ditt barn rådfråga läkare.

För att undvika risken för överdosering är det nödvändigt att säkra att andra läkemedel som används samtidigt inte innehåller paracetamol. **Om du samtidigt använder andra läkemedel som innehåller paracetamol ska du omedelbart avbryta deras användning eftersom de inte får användas tillsammans med LUPOCET 500 mg tabletter.**

I händelse av överdosering ska du omedelbart söka medicinsk hjälp, även om du inte har några symtom (se avsnitt **Om du använt för stor mängd av LUPOCET 500 mg tabletter**). Det finns nämligen risk för att det senare uppstår allvarliga leverskador.

Långvarig användning av högre doser av smärtlindrande läkemedel, som är i motsats till deras grundläggande syfte, kan orsaka huvudvärk som dock inte får behandlas med högre doser av samma läkemedel.

Generellt, regelbunden användning av smärtlindrande läkemedel, särskilt en kombination av flera smärtlindrande aktiva substanser, kan leda till långvarig njurskada med risk för njursvikt.

Plötsligt upphörande efter långvarig olämplig användning av högre doser av smärtlindrande läkemedel kan orsaka huvudvärk, trötthet, muskelvärk, nervositet och vegetativa symtom. Symtom

orsakade av upphörande av användning försvinner inom några dagar. Tills det får du inte använda smärtlindrande läkemedel, och du får inte återanvända dem utan att rådgöra med läkare.

Utan läkares eller tandläkares råd får du inte använda LUPOCET 500 mg tabletter varken längre än ett par dagar eller i högre doser.

Om något av ovanstående gäller dig, eller om du är osäker, kontakta din läkare.

Barn och tonåringar

LUPOCET tabletter får inte användas till barn under 6 år och kroppsvikt under 21 kg.

Andra läkemedel och LUPOCET 500 mg tabletter

Tala om för din läkare eller apotekspersonal om du använder eller nyligen har använt eller kan tänkas använda andra läkemedel.

När du använder LUPOCET tabletter **ska du inte använda** något annat läkemedel som innehåller paracetamol.

Om du använder några av följande läkemedel, rådgöra med läkare eller apotekspersonal innan du använder LUPOCET 500 mg tabletter:

- probenecid (läkemedel mot gikt); vid samtidig användning med probenecid borde dosen av LUPOCET 500 mg tabletter sänkas, eftersom sönderdelningstiden för läkemedlet LUPOCET 500 mg tabletter kan förlängas
- fenobarbital (sömnmedel), fenytoin och karbamazepin (läkemedel mot epilepsi), rifampicin (läkemedel mot tuberkulos) och andra läkemedel som kan skada lever. Samtidig användning med läkemedlet LUPOCET 500 mg tabletter kan orsaka leverskada.
- läkemedel mot höga blodfetter (kolestyramin); dessa kan reducera absorptionen och därmed försvaga effekten av LUPOCET 500 mg tabletter.
- läkemedel mot hiv-infektioner (zidovudin); tendensen att minska leukocyter (neutropeni) förstärkas. Samtidig användning av LUPOCET 500 mg tabletter är tillåtet bara efter rådgörande med läkare.
- läkemedel mot illamående och kräkning (metoklopramid och domperidon); dessa kan påskynda absorptionen och början av verkningstiden för LUPOCET 500 mg tabletter.

- läkemedel som fördröjer tömningen av magen eftersom dessa kan uppskjuta absorptionen och början av verkningstiden för paracetamol.

Effekten av användning av LUPOCET 500 mg tabletter på laboratorietesters resultat:

Användning av paracetamol kan påverka bestämning av urinsyra- och glukosnivåer i blodet.

LUPOCET 500 mg tabletter med mat, dryck och alkohol

Drick inte alkohol under behandling med LUPOCET 500 mg tabletter.

Graviditet och amning

Om du är gravid eller ammar, tror att du kan vara gravid eller planerar att skaffa barn, rådfråga läkare eller apotekspersonal innan du använder detta läkemedel.

Under graviditeten kan man använda LUPOCET 500 mg tabletter efter bedömningen av förväntad nytta i förhållande till potentiell risk. Under graviditeten får man inte använda LUPOCET 500 mg tabletter på en längre tid, i höga doser eller i kombination med andra läkemedel eftersom användningssäkerhet i dessa fall inte är fastställd.

Paracetamol går över i modersmjölk. Eftersom hittills är inga biverkningar på spädbarn kända, i regel skulle upphörande av amning inte vara nödvändigt.

Körförmåga och användning av maskiner

LUPOCET 500 mg tabletter påverkar inte förmågan att köra bil eller använda maskiner.

3. Hur du använder LUPOCET 500 mg tabletter

Du eller ditt barn ska alltid använda detta läkemedel exakt enligt beskrivning i denna bipacksedel eller enligt anvisningar från din läkare eller apotekspersonal. Rådfråga din läkare eller apotekspersonal om du är osäker.

LUPOCET 500 mg har en delningsskåra och kan delas i lika stora doser.

Följ rekommenderad dosering.

Information om dosering är nämnd i tabellen nedan. Paracetamol doseras utifrån ålder och kroppsvikt. Om paracetamol används till barn, dosering ska beräknas efter kroppsvikt. Approximativ ålder i förhållande till kroppsvikt är bara en riktpunkt. Enstaka dos är 10 till 15 mg/kg kroppsvikt, och högsta sammanlagda dygnsdosen är 60 mg/kg kroppsvikt.

Avstånd mellan enstaka doser beror på symtom samt högsta dygnsdosen och ska vara minst 6 timmar.

Om besvär varar längre än 3 dagar, ska du rådfråga din läkare.

Kroppsvikt (ålder)	Enstaka dos	Högsta dygnsdosen
21 kg – 25 kg (barn 6 – 8 år)	½ tablett	2 och ½ tabletter
26 kg – 31 kg (barn 8 – 11 år)	½ tablett	3 tabletter (avstånd mellan doser ska vara minst 4 timmar)
32 kg – 43 kg (barn 11 – 12 år)	1 tablett	4 tabletter
Över 43 kg (barn och tonåringar över 12 år och vuxna)	1 – 2 tabletter	8 tabletter

Den högsta dygnsdosen nämnda i tabellen (inom ett dygn) får inte i något fall överskridas.

Administreringsätt

För oral administrering, utan att tugga, med nog vätska (bäst med ett glas vatten).

Användning efter mat kan uppskjuta läkemedlets verkan.

Administreringstid

Du eller ditt barn ska inte använda detta läkemedel på längre än 3 dagar utan att rådgöra med din läkare.

Nedsatt leverfunktion och milt nedsatt njurfunktion

Hos patienter med nedsatt lever- och njurfunktion samt hos patienter med Gilberts syndrom ska dosen sänkas eller tiden mellan doserna förlängas.

Gravt nedsatt njurfunktion

Vid grav njurinsufficiens (kreatininclearance <10 ml/min) ska tidsperioden mellan två enstaka doser vara minst 8 timmar.

Äldre patienter

Dosanpassning behövs inte.

Barn under 6 år

Användning av detta läkemedel rekommenderas inte till barn under 6 år och kroppsvikt under 21 kg eftersom läkemedlets form och styrka inte är anpassade för denna åldersgrupp. Det finns dock lämpliga dosstyrkor och former som är anpassade för denna åldersgrupp.

Tala med läkare om du märker att detta läkemedels verkning är för stark eller för svag.

Om du använt för stor mängd av LUPOCET 500 mg tabletter

För att undvika risken för överdosering, använd inte samtidigt läkemedel som innehåller paracetamol.

Sammanlagda dygnsdosen av paracetamol hos vuxna och tonåringar över 12 år (kroppsvikten över 43 kg) får inte överskrida 400 mg paracetamol (vilket är 8 tabletter av detta läkemedel), och hos barn 60 mg paracetamol / kg kroppsvikten.

I händelse av överdosering visar besvär sig i regel inom 24 timmar och dessa är: illamående, kräkning, ingen aptit, blekhet och buksmärta.

Om du fått i dig för stor mängd läkemedel än rekommenderad, kontakta omedelbart det närmsta sjukhuset eller meddela din läkare. Ta med överblivna tabletter eller denna bipacksedel så att hälsopersonalen du har kontaktat vet precis vilket läkemedel du hade använt.

Om du har glömt att använda LUPOCET 500 mg tabletter

Om du eller ditt barn har glömt att använda en dos, ta inte dubbel dos samtidigt.

Om du fortfarande har feber eller smärta, ta nästa dos.

Om du har ytterligare frågor angående användning av detta läkemedel, kontakta läkare eller apotekspersonal.